

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

(Yüksek Lisans Tezi)

TANAH'TA YAHUDİ DİNİ HAYATINA YÖNELİK
ELEŞTİRİLER

Suna AKKURT

Ankara - 2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

(Yüksek Lisans Tezi)

TANAH'TA YAHUDİ DİNİ HAYATINA YÖNELİK
ELEŞTİRİLER

Hazırlayan
Suna AKKURT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet KATAR

Ankara - 2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

TANAH'TA YAHUDİ DİNİ HAYATINA YÖNELİK
ELEŞTİRİLER

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet KATAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	VI

GİRİŞ

A. TANAH.....	2
A.1. TANAH'IN BÖLÜMLERİ.....	6
1. a. Tora (Tevrat).....	6
1. b. Nebiim (Peygamberler).....	14
b. a. İlk Peygamberler (Neviim Rişonim).....	15
b. b. Sonraki Peygamberler (Neviim Aharonim).....	17
1. c. Ketubim (Kitaplar).....	23
B. TANAH'IN TEŞEKKÜL SÜRECİ	28
C. YAHUDİLER AÇISINDAN TANAH'IN ÖNEMİ.....	33

I. BÖLÜM

TANAH'TA YAHUDİLERE YÖNELİK TEOLOJİK ELEŞTİRİLER

1. İsrailoğullarının Tanrı ile Yapmış Oldukları Ahdi Bozmaları.....	37
2. İsrailoğullarının Tanrı'nın Emir ve Yasaklarını İhlal Etmeleri.....	49
3. İsrailoğullarının Tanrı'dan Uzaklaşmaları.....	61
4. Peygamberlerin ve Dini Önderlerin Tanrı ile Olan İlişkilerindeki Zaafları.....	89

II. BÖLÜM

TANAH'TA YAHUDİ DİNİ VE AHLÂKİ UYGULAMALARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

A. DİNİ UYGULAMALARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

1. İbadetlerde Şekilciliğe Önem Vermeleri98
2. Şabat (Sebt) Yasağını İhlal Etmeleri.....105
3. Büyücülük ve Sihirbazlıkla Meşgul Olmaları.....109

B. TOPLUMSAL VE AHLÂKİ ELEŞTİRİLER

1. İsrailoğullarında Yaygınlaşan Cinsel Suç ve Sapkınlıklara Yönelik Eleştiriler.....113
2. İsrailoğullarında Artan Cinayetlere Yönelik Eleştiriler.....122
3. Toplumda Yalan ve Hilenin Hakim Olduğu Eleştirisi.....127
4. Toplumda Hakim Olan Zulüm, Haksızlık ve Adaletsizliğe Yönelik Eleştiriler.....131
5. Toplumda Hırsızlık, Rüşvet ve Yolsuzluğun Artmasına Yönelik Eleştiriler.....136
6. İsrailoğullarında Yabancılarla Evlilik Yasağının İhlal Edilmesine Yönelik Eleştiriler...140

SONUÇ.....145

BİBLİYOGRAFYA.....149

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski olan dinin en önemli unsurlarından biri de ilahi kaynağa dayandırılan kutsal metinlerdir. Her kutsal metin bildirdiği öğretileri benimseyen insanlara uymaları gereken bir takım kurallar koymakta ve bu kurallar aracılığıyla inanırlarını kontrol altına almaktadır. İnsanlar da kendilerine bildirilen emir ve yasakların gereğini yaparak “Yüce Varlık” la ilişkilerini canlı tutmak için çaba sarfetmektedirler.

İlahi dinlerin ilki olarak bilinen Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah ise diğer kutsal metinlerden farklıdır. Çünkü o sadece dini öğretileri değil Yahudi tarihi ile ilgili bilgileri de içermektedir. Tanah metinlerinde yer alan bilgilere göre Tanrı başlangıçtan beri İsrailoğulları ile birlikte dir. O, İsrailoğullarının ataları olan İbrahim, İshak ve Yakup’la ahitleşmiş, onların soylarını çoğaltacağına ve onları mukaddes bir kavim yapacağına dair vaatlerde bulunmuştur. Bu süreçte Musa’ya on emir ile başlayan buyruklarını iletmiş ve onlarla en önemli antlaşmalardan birini yapmıştır. İsrail halkı da Tanrı ile olan ahitlerine sadık kalacaklarına söz vermişlerdir. Ancak onlar bir çok defa bu ahdi bozup Tanrı’nın koymuş olduğu kuralları ihlal etmişlerdir. Bu tutumları nedeniyle Tanrı onları ağır bir biçimde eleştirmiş ve onları anlayışsızlık, nankörlük, itaatsizlik ve sadakatsizlikle suçlamıştır. Bu suçlamalar Tanah’ta yoğun bir biçimde yer almaktadır. Nitekim Tanah metinlerinde Musa ve ondan sonra görevlendirilen peygamberlerin Tanrı’nın bu eleştirilerini en sert biçimde İsrailoğullarına iletmeleri ve onları itaatsizlikleri nedeniyle çeşitli felaketlerle tehdit etmeleri dikkat çekmektedir.

Tanah’taki bu eleştirilere paralel olarak İsrailoğullarının da tarih boyunca yaşadıkları bir takım sıkıntıları ve felaketleri Tanrı’nın bu eleştirilerinin bir sonucu ve

işledikleri günahların bir cezası olarak gördüğü ifade edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak elde edilen bilgiler neticesinde İsrailoğullarının dinsel manadaki yanlışlıkları nedeniyle Tanrı'nın eleştirilerine uğradıklarını, kendilerinin de bunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Tanah'ta görülen bu eleştirileri ve İsrailoğullarının başlarına gelen olumsuzlukları bu eleştirilerle ilişkilendirmeleri, bu meseleyi Dinler Tarihi açısından üzerinde durulması gereken önemli bir konu haline getirmektedir. Yahudilikle ilgili olarak yapılan çalışmaların bir çoğu bu dinin genel özelliklerinden bahsetmektedir. Bir kısmı ise Yahudiliğin diğer dinlerle benzer ve farklı yönlerini ele alan karşılaştırmalar şeklindedir. Bunların dışında kalan çalışmalar da onların dünya siyasetine etkileri veya yüzyıllar boyunca varlıklarını nasıl devam ettirdiklerine dair görüşleri ihtiva etmektedir. Ayrıca Yahudiler ve Yahudiliğe yönelik eleştirilerin genelde başka dine mensup insanlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise şimdiye kadar satır aralarında kalan ve ayrı bir çalışma olarak gündeme getirilmemiş olan Yahudi kutsal metninin kendi inanırlarına yönelik eleştirileri ele alınarak bu konu ile ilgili boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

İncelememiz, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Tanah, Tanah'ın bölümleri, oluşum süreci ve Yahudiler açısından önemi konusuna değinildi. Birinci bölümde Tanrı tarafından Yahudilere yöneltelen teolojik eleştiriler ele alındı. İkinci bölümde de dini ve ahlaki uygulamalara yönelik eleştiriler yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapıldı.

Bu çalışmada Dinler Tarihi'nin temel metodu olan vasıflayıcı metotla betimlenen eleştiriler Dinler Tarihi'nin bir başka metodu olan tarihi kronolojik metot yardımıyla ortaya konuldu. Ayrıca konuyla ilgili olarak Tanah dışındaki diğer kaynaklarda yer alan

bulgularından da yararlandı. İkinci el kaynaklardan elde edilen bu bilgiler karşılaştırma metodundan faydalanılarak değerlendirildi. Araştırmamızın amacı, Tanah'ta Yahudilere yönelik eleştirileri tarafsız bir şekilde ortaya koymaktır.

Yüksek Lisans tezi olarak yaptığım bu araştırmanın her safhasında yüreklendirici ve yönlendirici tavsiyeleri ile bana yol gösteren sayın hocam Doç. Dr. Mehmet KATAR Bey'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Suna AKKURT

Ankara 2006

KISALTMALAR

Ayrıca bkz.	:Ayrıca bakınız
Bkz.	:Bakınız
by.	: Baskı yeri yok
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Ed. by	:Edited by
M.Ö.	:Milattan önce
M.S.	:Milattan sonra
S.	:Sayı
Trans.by	:Translated by
t.y.	:Tarih yok
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri
vs.	:ve saire
A.Ü.İ.F.D.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.D.	:Diyanet Dergisi
D.A.	:Dini Araştırmalar Dergisi
E.R.	:Encyclopedia of Religion
E.J.	:Encyclopedia Jewish
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi

O.M.Ü.İ.F.D.	:On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
T.D.V.İ.A.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
U.J.E.	:The Universal Jewish Encyclopedia

GİRİŞ

İnsan tabiatı gereği inanma ihtiyacı içinde olan bir varlıktır. İnsanlık tarihi kadar eski olan dinin evrensel bir özellik taşıması da bunun bir sonucudur. İnsanın iç dünyası ile ilgili olan bu duygu onu kendisi ve çevresindeki varlıklar hakkında düşünmeye zorlar. Ancak onun düşüncesi bununla sınırlı kalmaz, insanı kendi varlığını aşan düşüncelere sürükler. Bu düşünceler onu kainattaki ahenk ve düzeni sağlayan aşkın bir varlığın bulunduğu gerçeğini kabule zorlar. İnsanın varlığını kabul ettiği, her şeyi kuşatan bu üstün varlık Tanrı'dır. Yüce yaratıcı karşısında kendi gücünün yetersizliğini, kendisini korkutan olayların çeşitliliğini gören, bütün bunların sonucunda acizliğinin farkına varan insan, bu aşkın varlığa tazim, sevgi ve saygıyla bağlanmak ister. Onun hissettiği korku ve sevgi ile karışık duygular kendisini Tanrı'ya ulaştıracağını düşündüğü şeylere yönlendirir ve Tanrı'nın belirlediği esaslara göre bir yaşam sürme çabası içine girer. Bu konuda insana yol gösterecek en önemli rehber ise onun tabiatüstü varlıkla irtibatını sağlayan kutsal metinlerdir.¹

Kaynağını insan üstü kutsal varlıktan alan bu metinler ilkel kabile dinleri dışında² hemen hemen her dinde bulunmaktadır.³ Bu kutsal kitaplara iman dinlerin en önemli inanç esasları arasında yer almaktadır.⁴

İslam'a göre Allah insanlar arasından seçtiği peygamberlerine vahiy yoluyla⁵ emir ve yasaklarını bildirmiş ve bu emirlerini insanlara ulaştırmalarını emretmiştir. Bu emir ve yasakların bir kısmı yazılı olarak bir kısmı da sözlü olarak verilmiştir.

¹ Günay Tümer, "Çeşitli Yönleriyle Din", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.) Ankara 1986, XXVIII, 220-221, 229.

² Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1997, 52.

³ Tümer-Küçük, 7.

⁴ Alparslan Küçük, Yahudilik'te Hristiyanlık'ta İslam'da Kutsal Kitap Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2000, 11.

⁵ Tümer, "Çeşitli Yönleriyle...", 221.

Yazılı metinlerin birkaç sayfadan ibaret olanları olduğu gibi kitap şeklinde olanları da vardır.

Bu kitaplar inanırların yerine getirmesi gereken dini ve ahlaki kuralları bildirmenin yanında zaman zaman ilahi ikaz ve eleştirileri de içermektedir. Bu eleştiriler Tanrısal mesaja muhatap olan toplumların bu mesajın gereğini yapmamaları durumunda belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Kutsal kitapların bu üslubu Kur'an ve İncillerde olduğu gibi Yahudi kutsal kitabı olan Tanah'ta da görülmektedir. Hatta Tanah'ta bu eleştirilerin diğer kitaplarda rastlanmayacak boyutta yoğun olduğu dikkati çekmektedir.

Genellikle günümüze kadar varlığını devam ettiren ilahi kaynaklı dinlerin ilki olarak kabul edilen Yahudiliğin⁶ kutsal metni olan Tanah, farklı şekillerde isimlendirilen bölümlerden oluşmaktadır. Çalışmamızın konusu gereği Tanah hakkında bilgi verilecektir.

A. TANAH

Yahudilik'te geniş bir kitap koleksiyonu bulunmaktadır. Bu kitaplar yazılı kutsal metinler ile bunların yorumu niteliğindeki sözlü kitaplar şeklinde ikiye ayrılmaktadır.⁷ Bu tasnifin birinci grubunda yer alan yazılı metinlere Tanah adı verilmektedir. Tanah, Tora, Nebim (Neviim), Ketubim (Ketuvim) olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Tanah (Tanak) kelimesi de bu üç bölümün baş harflerinin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş özel bir isimdir.⁸ Tanah'ın yorumu niteliğinde olan sözlü edebiyata ise Talmud⁹ denilmektedir.

⁶ Tümer-Küçük, 204.

⁷ Tümer-Küçük, 221.

⁸ Hikmet Tanyu, Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, A.Ü.İ.F.D., Ankara 1966, XIV/96-97; Ayrıca Bkz. Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, İstanbul 1976, I/39, İbrani Din Bilgisi

Yahudilere göre kutsal metinlerin temelini oluşturan Tanah: Tora (Tevrat), beş kitap; Nebiim (Peygamberler), sekiz kitap ve Ketubim (Kitaplar) on bir olmak üzere toplam yirmi dört kitaptan oluşmaktadır.¹⁰ Aşağıda Tanah'ın bölümleri ve bu bölümleri oluşturan kitapların isimleri yer almaktadır.

(Özetler), İstanbul 1966, 7; Ömer Faruk Harman, Yahudi Kutsal Kitapları, (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1988, 2 ; Yusuf Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi, İstanbul 2002, III/713; Tümer-Küçük, 221.

⁹ Talmud: Yahudilikte sözlü geleneği temsil eden Mişna ile bunun yorumuna dayalı olan Gemara'dan oluşan bir eserdir. Mişna Yahudiliğin dini ve ahlaki kurallarının açıklanmasından ibarettir. İbranice olan bu eser M.S.190-200 yılları arasında Yahuda ha-Nasi (130-220) tarafından derlenmiştir. Gemara (son olarak gözden geçirilen, an'ane haline gelmiş "öğrenim" "öğrenilen" anlamında) ise Mişna'nın açıklanmasını ve bunların bir esasa bağlanması için Rabbilerin tartışmalarını ihtiva etmektedir. Gemara, Yahudi din bilginlerinin öğretimini örneklerle canlandırmakta; ahlaki, hukuki, felsefi ve sosyal konulardan geniş olarak bahsetmektedir. Gemara'nın Babil ve Kudüs olmak üzere iki ayrı versiyonu bulunmaktadır. Kudüs Talmud'u M.S.IV. yüzyılda oluşturulmuş, Babil Talmud'u ise M.S.VII. yüzyılda tamamlanmıştır. Babil Talmud'u Kudüs Talmud'una göre daha kapsamlıdır. (Bkz. Tümer-Küçük, 230; ayrıca bkz. Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II/420-421) Talmud'un tamamlanmasının ardından içeriğini bir sisteme bağlamak için çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda yapılan ilk yapının VIII. yüzyılda yaşayan Yehuday Gaon'a ait olduğu bildirilmiştir. IX. Yüzyılda Şimeon Kiyyara'nın bir çalışma yaptığı söylenmiştir. Daha sonraki sistemleştirme çalışmalarının her birinin tek bir konuyu el alan monografiler şeklinde sürdürüldüğü belirtilmiştir. Bu türün en önemli yapıtlarının, XII. yüzyılda İbn Meymun, XIV. yüzyılda Yaakov ben Aşer ve XVI. yüzyılda Yosef Karo tarafından kaleme alındığı ifade edilmiştir. (Bkz. Ana Britannica, İstanbul 1990, XX/359; ayrıntılı bilgi için bkz. Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi, III/695-711.)

TANAH

TORA

1. Tekvin (Bereşit)
2. Çıkış (Şemot)
3. Levililer (Vayiqra)
4. Sayılar (Bamidbar)
5. Tesniye (Dvarim)¹

NEBİİM

- (PEYGAMBERLER)
1. Yeşu (Yehoşua)
 2. Hakimler (Şofetim)
 3. Samuel (Şimuel) Alef-Bet
 4. Krallar (Melahim) Alef-Bet
 5. İşaya (Yeşayahu)
 6. Yeremya (Yirmiyahu)
 7. Hezekiel (Yehezkel)
 8. On İki Peygamber (Sinaim Asar)
 - a. Hoşea
 - b. Yoel
 - c. Amos
 - d. Ovadya
 - e. Yona
 - f. Mikha
 - g. Nohum
 - h. Havaquq
 - i. Zefenya
 - j. Haggay
 - k. Zekharya
 - l. Malakhi

KETUBİM

- (KİTAPLAR)
1. Mezmurlar (Tehellim)
 2. Süleyman'ın Meselleri (Mişle)
 3. Eyub (İyyov)
 4. Neşideler Neşidesi (Şir Haşirim)
 5. Rut
 6. Yeremya'nın Mersiyeleri (Ekha)
 7. Vaiz (Qohelet)
 8. Ester
 9. Daniyyel
 10. Ezra-Nehemya
 11. Tarihler (Divre Hayyamim) Alef-Bet

¹ İbrani Din Bilgisi, 8-12.

A. 1. TANAH'IN BÖLÜMLERİ

Burada daha önce isimleri bir tablo halinde verilen Tanah'ın bölümleri ve muhtevaları hakkında bilgi verilecektir.

TORA (TEVRAT)

Yahudi kutsal kitabı olan Tanah'ın ilk ve en önemli bölümünü oluşturan Tora için farklı dillerde farklı isimler kullanılmaktadır. Örneğin Aramca'da "Orayta", Yunanca'da "Pentateuch" ve "Nomos" olarak adlandırılmaktadır.¹¹

Şeriat, kanun, öğreti ve doktrin anlamlarına gelen Tora, Musa'ya atfedilen beş kitabı ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır. Ancak Yahudilerin bütün Yahudi dini öğretisini ifade etmek için de Tora terimini kullandıkları belirtilmektedir.¹² Yahudilere göre Tora, yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yazılı Tora Sina Dağı'nda Yahve tarafından Musa'ya verilen beş kitabı ve onun eklerini içermektedir. Sözlü Tora ise yine Musa'dan gelen ve yazılı Tora'yı tamamlayan açıklamalardan oluşmaktadır.¹³ Tora'nın Musa'ya vahyedildiği ve bizzat onun eliyle kaleme alındığı şeklindeki Yahudi anlayışının dışında onun, dünya yaratılmadan önce varolduğu, dünyanın yaratılış planı görevini gördüğü ve dünyanın onun vasıtasıyla yaratıldığı iddia edilmektedir.¹⁴ Onun her kelimesinin doğrudan doğruya Tanrı'dan geldiğine ve hiç değişmeden günümüze kadar ulaştığına inanılmaktadır.

Bütün bu iddiaları bir tarafa bırakıp Tora'nın bu konu ile ilgili ifadelerine bakacak olursak; İsrailoğulları Musa'nın rehberliğinde Mısır'dan çıkışlarının üçüncü ayında, Sina çölüne geldikleri zaman Tanrı Musa'ya vahiy için hazır olmalarını

¹¹ Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, İstanbul 2001, 26.

¹² Tanyu, Yahudiliğin Kutsal..., 97; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/39; Adam, 52-54.

¹³ Tanyu, Yahudiliğin Kutsal..., 97.

¹⁴ Samuel S. Cohan, "Torah", The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E.), Edited by Isaac Landman, New York 1948, X/267; Adam, 64-67.

emretmiştir.¹⁵ Üçüncü günde Musa, Sina Dağı'na Allah'ın huzuruna çıkmıştır. Ancak dağa çıkışından sonrası için açık bir ifade yoktur.¹⁶

Çıkış kitabı 20. babda ise İbranice "Aseret Ha- Diberot"¹⁷ şeklinde ifade edilen On Emrin aracısız bir şekilde verildiği görülmektedir. Ancak kavmin bu emirlerin verilmesi sırasında meydana gelen gök gürlemeleri, şimşekler ve diğer olağanüstü olayları gördükleri zaman korktukları ve Musa'dan kendileri için aracılık yapmasını istedikleri belirtilmektedir.¹⁸ Musa kavmin isteğini kabul edip Allah'ın bulunduğu koyu karanlığa yaklaşp On Emrin dışındaki emir ve yasakları almıştır. Çıkış 20/22'den itibaren başlayan teolojik ve ahlaki konulardaki emir ve yasaklar Çıkış 24. baba kadar devam etmektedir. Bu olaydan sonra kavmin yanına dönen Musa Allah'ın bildirdiği bütün sözleri ve hükümleri onlara haber vermiştir. Bütün kavim de "Rabbin söylediği bütün sözleri yapacağız"¹⁹ diye söz vermişlerdir. Daha sonra da Musa, Allah'ın bütün sözlerini yazmıştır.²⁰

Bu birinci görüşmeden sonra Musa, ikinci kez dağa çağırılmıştır. Allah ona Taş Levhaları'nı, Şeraitini (Tora'yı) ve emirlerini (Mitzva'yı) öğretmek için vereceğini²¹ söylemiştir.

Allah'ın bu çağrısına uyan Musa, kavmi Harun'a bırakıp hizmetkarı Yeşu ile Sina Dağı'na çıkmıştır. O sırada dağı bir bulut kaplamıştır. Altı gün boyunca bulutun altında kalan Musa'yı Allah yedinci gün çağırıştır. Musa burada kırk gün kırk gece kalmıştır.²² Ancak bu sürenin sonunda daha önce söz verildiği gibi Taş Levhalar'ın Tora'nın ve Mitzva'nın verildiğine dair hiçbir şey söylenmemekte ve 31. baba kadar

¹⁵ Bkz. Çıkış, 19/1-13.

¹⁶ Bkz. Çıkış, 19/16-25.

¹⁷ Suzan Alalu, Klara Arditi ve diğerleri, Yahudilik'te Kavram ve Değerler, İstanbul 2001, 153.

¹⁸ Bkz. Çıkış, 19/17-20.

¹⁹ Bkz. Çıkış, 24/3.

²⁰ Bkz. Çıkış, 24/4.

²¹ Bkz. Çıkış, 24/12.

da bu konudan bahsedilmemektedir.²³ Çıkış 31/18’de ise, “Ve Sina Dağında Musa ile söyleşmeyi bitirince şehadetin iki levhasını, Allah’ın parmağı ile yazılmış taş levhaları ona verdi” ifadesi yer almaktadır. Bu sözlerden anlaşıldığına göre Musa’ya sadece iki taş levha verilmiştir. Bu iki taş levha’nın üzerinde On Emir’in yazılı olduğu bu gün Tora’da yer alan bütün emir ve yasakların hukuki ve ahlaki kuralların yazılı olmasının mümkün olmayacağı belirtilmektedir.²⁴

Musa elinde iki levha ile dağdan indiğinde kavminin buzağıya taptığını görmüş ve elindeki levhaları atıp kırmıştır.²⁵ Daha sonra Allah levhalardaki sözleri yeniden yazmak için iki taş levha hazırlamasını istemiştir. Musa da yonttuğu levhalarla dağa çıkmıştır. Allah bu görüşme esnasında İsrailoğulları için birtakım emir ve yasaklar bildirdikten sonra On Emir’i levhalara yazmasını emretmiştir.²⁶

Tora’nın yazılışı ile ilgili olarak Tesniye kitabında yer alan ifadelerle göre Tora, Musa tarafından kaleme alınmıştır. Musa Tora’nın yazım işini bitirince onu Levililer’e vererek Ahit Sandığı’na²⁷ koymalarını emretmiştir.²⁸

Yahudi inancına göre Musa, On Emir’i içeren taş levhaların dışında 13 Tora nüshası yazmış bunların on ikisini İsrailoğullarının 12 sıptına dağıtmış 13. nüshayı

²² Bkz. Çıkış, 24/13-18.

²³ Adam, 78-80.

²⁴ Adam, 81.

²⁵ Bkz. Çıkış, 32/15-20.

²⁶ Bkz. Çıkış, 341-35.

²⁷ Ahit sandığı: Hz. Musa döneminde ilahi emirle yapılan özel bir sandıktır. (bkz. Çıkış, 25/10-23; 31/7). İsrailoğulları Hz. Musa ile birlikte onu beraberlerinde taşıyarak Kenan diyarına geldikleri kabul edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde yapılan Süleyman Mabedi’nin en kutsal mekanını bu sandığın bulunduğu yer oluşturmaktaydı. Ancak sonraki dönemlerde Kudüs’ün ve Mabed’in yabancı istilacılar tarafından yakılıp yıkılması esnasında bu sandık ve içindekiler kaybolmuştur. Bugün sinagoglarda bu sandığı temsil eden tahtadan yapılmış özel bir dolap bulunmaktadır. Aron Ha-Kodeş ismi verilen bu dolap sinagogların Kudüs yönündeki duvarlarında durmakta ve kutsal hukuk metinleri bunun içinde bulunmaktadır. (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç ..., 21).

²⁸ Bkz. Tensiye, 31/9; 24-26.

da Ahit Sandığı'nın içine koymuştur. İsrailoğulları Ahit Sandığı'nın içindeki Taş Levhalar'ı ve yanındaki Tora nüshasını korumaları için görevlendirilmiştir.²⁹

Sonuçta Tora'yı Musa'nın yazmış olduğu kabul edilse bile Tora'nın son kitabı olan Tesniye'de Musa'nın ölümü ve defnedilişi anlatılmaktadır.³⁰ Ayrıca Tanah'ta Tanrı'nın İsrailoğulları için bildirdiği kanun ve hükümlerin bunlarla sınırlı olmadığına dair ifadeler olduğu görülmektedir.³¹ Tanah'ta Tora ile ilgili anlatımlar bunlarla sınırlı değildir. Yeşu'dan sonraki Hakimler döneminde İsrailoğulları Filistiler ile yapmış oldukları savaşta içinde Tora'nın ve Taş Levhaların olduğu düşünülen Ahit Sandığı Filistiler'in eline geçmiş ve bir süre onların elinde kalmıştır.³² Filistiler, Ahit Sandığını kendi şehirlerine götürdükleri zaman bir takım olumsuzluklar yaşamışlar; bütün bunların Ahit Sandığı'ndan dolayı olduğuna inanmışlar ve bir an önce ondan kurtulmak istemişlerdir. Sonunda bir takım takdimelerle birlikte Ahit Sandığını geri göndermişlerdir.³³ Yine Tanah'ta anlatılanlara göre Ahit Sandığı Süleyman tarafından yaptırılan mabede³⁴ konulduğunda açılmış ve içinden on emrin yazılı olduğu Taş Tabletten başka bir şey çıkmamıştır.³⁵

Süleyman'ın ölümünden sonra krallık M.Ö. 931³⁶ Yahudi ve İsrail olmak üzere ikiye ayrılmıştır.³⁷ Bundan sonra hem İsrail hem de Yahuda kralları monoteizm'den uzaklaşmışlar ve Tora'ya karşı savaş açmışlardır. Örneğin Yahuda

²⁹ Adam, 105.

³⁰ Bkz. Tesniye, 34/5-8.

³¹ Bkz. Yeşu, 24/25-27.

³² Bkz. I. Samuel, 4/10-18.

³³ Bkz. I. Samuel, 5. ve 6. bablar.

³⁴ Bkz. I. Krallar, 5 ve 6. bablar.

³⁵ Bkz. I. Krallar, 819; II. Tarihler, 5/10.

³⁶ Moshe Sevilla Sharon, İsrail Ulusunun Tarihi, Yeruslayim 1982, 23; Süleyman'ın ölümü ve krallığın ikiye bölünmesi konusunda farklı tarihler verilmektedir. T.M.Ö, 935 veya 931 veya 926-925; Bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/85; ayrıca bkz. Ekrem Sarıkcıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul 1983, 193.

kralı Ahazya (M.Ö: 841) Tora'dan Allah'ın kutsal isimlerini çıkarttırmış ve yerlerine putların isimlerini yazdırmıştır. Kral Ahaz (M.Ö.735-716) Tora okunmasını yasaklamıştır. Amon (M.Ö.639-638) da Tora'yı yaktırmıştır. Son olarak kral Manesse'nin (M.Ö.686-638) baskısından dolayı Tora nüshası Mabel'din gizli bir yerine saklanmıştır.³⁸ Tora'ya karşı takınılan bu düşmanca tavır neticesinde Tora metinleri ortadan kaldırılmış ve bu dönemde bazı kimseler "Rabbin Torası" adıyla kendilerine göre yeni metinler meydana getirmişlerdir.³⁹ Yeremya kitabında bu şekilde kendi yazdıklarını Tanrı'ya atfedenler yerilmektedir.⁴⁰ Bu durum Yahuda kralı Yoşiya (M.Ö. 637-608) zamanına kadar devam etmiştir. Tanah'ta verilen bilgilere göre kral Yoşiya mabedi tamir ettirirken baş kahin Hilkiya tesadüfen Tora'yı bulmuştur⁴¹. Ancak kitabı kadın peygamber Hulda'dan başka anlayabilen kimse olmamıştır. Kitap okunduğu zaman da sanki bu sözleri daha önce hiç duymamış gibi tepki göstermişlerdir.⁴²

Musa'ya atfedilen Tora, Musa döneminden kral Yoşiya zamanına kadar çok maceralı bir tarihsel süreç geçirmiştir. Zaman zaman kaybolmuş, ortadan kaldırılmış, düşmanın eline geçmiş tahrifata uğramıştır. Ancak Tora'nın macerası bununla da bitmemiştir.⁴³ Yahuda krallığı M.Ö. 586 veya 587 yılında Babil kralı II.

³⁷ Bkz. I Krallar, 12/1-33; ayrıca bkz. Sarıkçıoğlu Başlangıçtan Günümüze ..., 193; İbrani Tarihi, Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 1964, 73-74; Sevilla Sharon, 23; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/85-86.

³⁸ Adam, 108-109.

³⁹ Gündüz, Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi?-Yapı Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (O.M.Ü.İ.F.D.), Samsun 1998, 10/58.

⁴⁰ Bkz. Yeremya, 8/8-10.

⁴¹ Bunun bir tesadüf olmadığı kitabın Mabette "bulunmadan" kısa bir süre önce kaleme alındığı söylenmektedir. Bulma ifadesinin yalnızca bir sözcük oyunu olduğu bu kitabın kral Yoşiya'nın yapmış olduğu dinsel reformunu desteklemek amacıyla yazıldığı iddia edilmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Elliott Friedman, Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?, çev. Muhammed Tarakçı, İstanbul 2004, 141.)

⁴² Bkz. II. Krallar, 22/1-22; II. Tarihler, 34/1-33.

⁴³ Gündüz, Kur'an Kıssalarının..., 59.

Nabukadnezar (Buhtunnasır) tarafından yıkıldığı zaman⁴⁴ Mabet yerle bir edilmiştir. Mabet'le birlikte Ahit Sandığı ve içinde muhafaza edilen kutsal metinler de yok edilmiştir. Katliamdan sonra sağ kalanlar da Babil'le sürülmüştür.⁴⁵ Yahudi geleneğine göre Kudüs kuşatıldığı zaman içinde Taş Levhaların ve Tora'nın bulunduğu Ahit Sandığı Süleyman'ın yaptırmış olduğu mabetteki katakompa gizlenmiştir. Bir başka rivayete göre ise Yahudiler Babil'e sürgün edilirken Ahit Sandığını da yanlarında götürmüşlerdir. Ancak bu konu ile ilgili olarak Tora'nın Ahit Sandığı ile birlikte katakompa gizlendiği rivayetinin doğru olduğu görüşü hakimdir. Çünkü sürgün döneminde Yahudiler'in Tora'nın kanunlarını unuttukları onun koyduğu esaslar dışında yaşadıkları belirtilmektedir.⁴⁶

M.Ö. 538 yılında Pers kralı II. Cyrus (Kuruş=Kuraş=Koraş) Babil krallığını yıkmış ve Ezra liderliğinde İsrailoğullarının Filistin'e dönmelerine izin vermiştir.⁴⁷ Cyrus'un izniyle Kudüs'e dönen Yahudiler Mabet'i yeniden inşa etmişlerdir. Ezra, sürgün dönüşü bir çok çalışma yapmış, Mabet'in yapımına yardım etmiştir. Onun yaptığı işlerden en önemlisi Tora'yı yeniden belirleyip yazmasıdır. Talmut'ta Ezra için şöyle bir ifade kullanıldığı belirtilmektedir: "Eğer Musa ondan önce gelmiş olmasaydı Ezra Tora'nın vahyine muhatap olabilirdi". Ezra ve onun kurmuş olduğu Büyük Meclis (Knesset Ha-Gadol) bu günkü Tora'nın temelini oluşturmuşlardır.⁴⁸ Bu şekilde oluşturulan Tora, Ezra döneminden sonra güvenilir bir şekilde varlığını devam ettirememiştir.

⁴⁴ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/92.

⁴⁵ Bkz. II. Krallar, 24/10 vd.

⁴⁶ Adam, 111, 113-114.

⁴⁷ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/93,94.

⁴⁸ Francine Kaufman-Josy Elisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", Din Fenomeni, Konya 2000, 99; Adam, 113-114.

M.Ö. 4. yüzyılda bölgenin İskender tarafından ele geçirilmesiyle Yunan işgali,⁴⁹ başlamıştır. Yunan yönetiminin uzantısı mahiyetindeki Suriye kralı Antiyokus IV. Epifanes⁵⁰ (M.Ö.176-163) dinlerinden dönmeleri için Yahudilere baskı yapmıştır. Bu baskılar sebebiyle Yahudilerin bir kısmı putperestliğe geçmişlerdir. Kral Antiyokus IV. Epifanes halka baskı yapmakla yetinmeyip Tora nüshalarını ve bununla ilgili bütün dökümanları yaktırmıştır.⁵¹ M.Ö. I. Yüzyıldaki Roma işgali sırasında ise Mabet dahil olmak üzere birçok Yahudi kutsal mekanı Zeus tapınağına ve pagan merkezlerine dönüştürülmüştür.

Yaşanılan siyasi ve sosyal çalkantılar Yahudi geleneği içerisinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüş ayrılıkları neticesinde mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerin her biri kendi Tora'sını oluşturmuş ve Kudüs'teki merkezî cemaatin elinde bulunan Tora metninin apokrif olduğu iddia edilmiştir.

İsa öncesi dönemde mezheplerin kendilerine göre sahih olan Tora metinlerinin dışında Yahudi ortodoksisini oluşturan ana cemaatin elinde de birbirinden farklı birçok Tora nüshasının olduğu iddia edilmektedir.⁵² Makkabiler döneminde Yahudiler arasında birliği sağlamak için Yahuda Makkabi'nin önderliğinde bütün nüshalar gözden geçirilerek tek bir nüsha oluşturma çalışmasının başlatıldığı⁵³ ancak bu çalışmanın tam bir başarı sağlayamadığı söylenmektedir. M.S. 70 yılında Titus'un II. Mabet'i yıktığı Yahudiler üzerindeki baskı ve şiddetin tekrar ortaya çıktığı ve bütün bu olanlardan Tora nüshalarının da etkilendiği

⁴⁹ Gündüz, Kur'an Kıssalarının..., 60.

⁵⁰ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/98; Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, İstanbul 1966, 299.

⁵¹ Adam, 137; Örs, 299-300.

⁵² Gündüz, Kur'an Kıssalarının..., 60- 61.

⁵³ Adam, 137, 139.

belirtilmektedir. Bu dönemde Tora'nın tam gerçek metinlerine ulaşmanın mümkün olmadığı ifade edilmektedir.⁵⁴

Tora'nın geçmişi ile ilgili bilinen bu gerçeklere rağmen onun Musa tarafından yazıldığı tezinin savunulduğu ve yüzyıllarca bu konu ile ilgili ilmi bir çalışma yapılmadığı ifade edilmektedir. Hatta 1546 yılında Menora Ruhani meclisinin Kutsal Kitab'ın Tanrı'nın ilhamı olduğundan şüphe edilmesini yasakladığı söylenmektedir.⁵⁵

Tora hakkında verilen bu bilgilerden sonra onu oluşturan kitaplar ele alınacaktır. Bu kitaplar sırasıyla şunlardır:

1. Tekvin (Bereşit): Tora'nın birinci kitabıdır. Dünyanın başlangıcını, insanın yaratılışını, Adem'in Havva dolayısıyla işlediği suçu, Tufan hadisesini, İbrahim, İshak ve Yakub'un hikayesini, Yusuf'un Mısır'daki hayatını ve İsrailoğullarının Mısır'a gelişlerini anlatmaktadır. 50 babdan oluşmaktadır.

2. Çıkış (Şemot): Musa'nın hikayesini, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışını, Sina Dağında On Emir'in verilişini anlatır. 40 babdan ibarettir.

3. Levililer (Vayikra): Tora'nın üçüncü kitabıdır. Bu kitapta kahinlerin görevleri, kurbanla ilgili hükümler, temizlik kuralları, helal ve haramlar, dini ayin ve törenlere dair kurallar yer almaktadır.

4. Sayılar (Bamidbar): İsrailoğullarının çölde yaşadıklarından, nüfus sayımından, bazı şeriat kanunlarından, kayadan su çıkarılmasından, ölüm ve yılan vasıtasıyla şifa bulmalarından bahsetmektedir. 36 babdır.

5. Tensiye (Dvarim): Musa'nın İsrailoğullarına öğütlerini, Musa'nın ölümünü, gömülmesini ve onun için tutulan yası anlatmaktadır. Ayrıca Musa

⁵⁴ Adam, 140; Gündüz, Kur'an Kıssalarını..., 62.

⁵⁵ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/57-58.

zamanında bulunmayan adet ve geleneklerden bahsetmektedir. Bazı şariat kanunlarını tekrar etmektedir. Ayrıca insanların birbirine ve Tanrı'ya karşı görevlerini açıklamaktadır. 34 babdan oluşmaktadır.⁵⁶

1. b. NEBİİM (PEYGAMBERLER)

Yahudi tasnifine göre Tora'dan sonra ikinci sırayı alan Nebiim bölümündeki kitaplar iki gruba ayrılmaktadır. İlk Peygamberler⁵⁷ (Neviim Rişonim) olarak adlandırılan birinci grupta Yeşu,⁵⁸ Hakimler, Samuel, ve Krallar kitapları yer almaktadır. İşa'ya, Yeremya, Hezekiel ve Sinaim Aşar kitapları da son peygamberler (Neviim Ahoronim) olarak bilinen ikinci grubu oluşturmaktadır. Yahudiler bu kitapların adı geçen peygamberler tarafından yazıldığına inanmaktadır.⁵⁹ Bu nedenle kitaplara Nebiim bölümünde yer verildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca kitapların içeriği peygamberlerin mesajlarına benzetilmekte ve burada anlatılan olaylarda sık sık peygamberlerden söz edilmektedir. Onlara göre Yeşu kitabını, Yeşu; Hakimler ve Samuel kitaplarını, Samuel; Krallar kitabını da Yeremya yazmıştır. Bu kitaplar vaadedilen topraklara girişten Babil sürgününe kadar yaşanan olayları içermektedir.

"İlk Peygamberler" olarak adlandırılan kitapların Babil sürgünü dönüşü yazıldığı iddia edilmektedir. "Son Peygamberler" grubunu oluşturan kitapların ise

⁵⁶ Harman, Yahudi Kutsal..., 42, 62, 71, 76, 83; İbrani Dini Bilgiler, 8; Tanyu, Yahudiliğin Kutsal..., 102-103; Tümer-Küçük, 223; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/46-47.

⁵⁷ Tanah'ın tasnifi konusunda Yahudilerle Hristiyanlar arasında farklılık olduğu belirtilmektedir. Buna göre Yahudiler tarafından "İlk Peygamberler" (Neviim Rişonim) olarak adlandırılan kitapların Hristiyanlar tarafından "Tarihi kitaplar" grubuna dahil edildiği görülmektedir. (Bkz. Harman, Yahudi Kutsal..., 5).

⁵⁸ Bazı bilim adamları Yeşu kitabının Tora'yı oluşturan beş kitapla aynı kaynaktan geldiğini kabul etmektedirler. Onu da Tora'ya ekleyerek Tora için altı kitap anlamında olan "Hexateuch" tabirini kullanmaktadırlar. (Bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/44; ayrıca bkz. Tümer-Küçük, 222.)

⁵⁹ Harman, "Ahdi Atik", I/ 496.

Sınaim Aşar'ın (On iki küçük peygamber'in) en sonuncusu olan Malakhi'nin ölümünden uzun bir süre sonra oluşturulduğu düşünülmektedir.⁶⁰

b. a. İlk Peygamberler (Neviim Rişonim)

Bu kitaplarda İsrailoğullarının vaadedilen topraklara girmeleri, krallığın kuruluşu, kralların idari ve ahlaki tavırları anlatılmaktadır. Ayrıca putperest kavimlerle yapılan mücadeleler ve Süleyman Mabedinin yapılışı ve Babilliler tarafından yıkılışı ele alınmaktadır.⁶¹ Aşağıda bu kitaplarla ilgili bilgiler yer almaktadır.

1. Yeşu (Yehoşua): Yeşu kitabı ilk Nebiler içinde birinci sırayı almaktadır. Bu kitapta Yeşu liderliğindeki İsrailoğullarının vaadedilen topraklara girişi, bu toprakların İsrailoğullarına taksim edilişi ve mezbahın yapılışı anlatılmaktadır. 24 baktır.⁶²

Yahudiler bu kitabın Yeşu tarafından yazıldığını kabul etmektedirler. Ancak yapılan araştırmalar onun farklı kaynakların bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. M.Ö. 587'den sonra yazıldığı tahmin edilen kitabın tarihi bir sentez olduğu düşünülmektedir. Son olarak Ruhban okulunun kitap üzerinde bir takım değişiklikler yaptığı söylenmektedir. Edinilen bilgiler ışığında kitapta anlatılan olaylarla kitabın son şeklini aldığı tarih arasında çok uzun bir sürenin geçtiği anlaşılmaktadır.⁶³

2. Hakimler (Şoftim): 21 babdan oluşan kitap Yeşu'nun ölümünden krallığın kuruluşuna kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu kitapta İsrailoğullarının dini ve

⁶⁰ Harman, Yahudi Kutsal..., 29-31.

⁶¹ İbrani Din Bilgisi, 9.

⁶² Kitab-ı Mukaddes, 222-247.

⁶³ Harman, Yahudi Kutsal..., 99, 102-103; Harman, "Ahdi Atik", I/ 496.

sosyal hayatlarına yön veren Hakimlerden söz edilmektedir.⁶⁴ Yahudilere göre kitap Samuel tarafından yazılmıştır. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde kitapta yer alan “Debora’nın Şarkısı”⁶⁵ ve “Yotam’ın Konuşması”⁶⁶ gibi bölümlerin çok eskiden yazıldığı, diğer kısımların da farklı zamanlarda kaleme alındığı anlaşılmıştır.

3. Samuel (Şımuel-Şemuel):⁶⁷ Yahudi tasnifinde alef ve bet şeklinde iki bölümde ele alınan kitap, birinci bölüm 31, ikinci bölüm ise 24 bab olmak üzere toplam 55 baktan meydana gelmektedir. Kitabın birinci bölümünde; Samuel’in hayatı, Saul’un kral seçilmesi ve itaatsizliği sebebiyle Tanrı tarafından reddedilmesi, onun yerine Davud’un kral olarak seçilmesi, Saul-Davut mücadelesi, Saul ve Samuel’in ölümü anlatılmaktadır.

İkinci bölümde ise Davud’un krallığı, Kudüs’ün fethi, Filistilerle savaş, Ahit Sandığının Kudüs’e nakli ve Süleyman’ın doğumu gibi olaylar ele alınmaktadır.

Yahudilere göre kitap Samuel tarafından yazılmıştır. Ancak kitap üzerinde yapılan tenkit çalışmaları metinlerdeki tekrarları ve çelişkileri göz önünde bulundurarak kitapların en az iki kaynağın birleşiminden meydana geldiğini ortaya koymuştur.⁶⁸

4. Krallar (Melahim):⁶⁹ Kırk yedi baktan oluşan bu kitap da alef ve bet olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Alef bölümü yirmi iki, bet bölümü ise yirmi beş baktan ibarettir. Bu kitapta Davud’un ölümünden Babil sürgününe kadar geçen zamanda yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

⁶⁴ Kitab-ı Mukaddes, 248-277.

⁶⁵ Bkz. Hakimler, 5/1-31.

⁶⁶ Bkz. Hakimler, 9/7-15.

⁶⁷ Hristiyan tasnifine göre “Tarihi Kitaplar” grubunda yer alan kitap Yunanca’ya tercüme edilişi sırasında I. ve II. Samuel şeklinde iki bölüme ayrılmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllardan sonra aynı sınıflamanın İbranice metinlerde de uygulandığı görülmektedir. (Bkz. Harman, Yahudi Kutsal...,105-106; Harman, “Ahdi Atik”, I/496).

⁶⁸ Harman, Yahudi Kutsal...,107; Harman, “Ahdi Atik”, I/497.

Kitapta anlatılan olayların yaklaşık 400 yıllık bir dönemi kapsadığı dolayısıyla bu kitabın bir kişi tarafından yazılmasının imkansız olduğu ifade edilmektedir. Kitabın iki farklı metnin birleştirilmesiyle oluşturulduğu tahmin edilmektedir.⁷⁰

b.b. Sonraki Peygamberler (Neviim Aharonim)

Bu bölümde yer alan kitaplar “Yazar Peygamberler” olarak nitelendirilen peygamberlerin isimleriyle anılmaktadırlar.⁷¹ Kitaplarda peygamberlerin putperstlikle olan mücadeleleri, Allah inancını yaymak için gösterdikleri gayret, halka verdikleri öğütler ve dini telkinler anlatılmaktadır.⁷²

Tanah’ta yer alan sıralamalar dikkate alınarak kitaplar hakkında bilgi verilecektir.

1. İşaya (Yeşeyahu): Yahudi inancına göre İşaya peygamber tarafından yazılan kitap altmış altı babdan oluşmaktadır. Kitapta İşaya peygamberin gördüğü ru’yetler aracılığıyla İsrailoğullarının gelecekte yaşayacağı felaketler ve kurtuluş yollarına dair verdiği haberler yer almaktadır.⁷³

M.Ö.VIII. ve VII. yüzyıllar arasında görev yapan Amos ve Hoşea ile çağdaş olduğu sanılan⁷⁴ İşaya’nın Yahuda Krallığında yaşadığı 40 veya 60 yıl peygamberlik yaptığı söylenmektedir.⁷⁵

18. yüzyılın sonuna doğru Tanah üzerinde yapılan tenkit çalışmaları kitabın tamamının İşaya peygambere ait olmadığını ortaya koymuştur. Buna göre kitap üç

⁶⁹ Samuel kitabında olduğu gibi Krallar kitabı da Yunanca tercümesinde I. ve II. Krallar şeklinde ikiye ayrılmaktadır.(Bkz. Harman, Yahudi Kutsal..., 108.)

⁷⁰ Harman, Yahudi Kutsal...,108, 110; Harman, “Ahdi Atik”, I/497.

⁷¹ Harman, Yahudi Kutsal...,112; Harman, “Ahdi Atik”, I/ 497.

⁷² İbrani Din Bilgisi, 9.

⁷³ Harman, Yahudi Kutsal...,113; Harman, “Ahdi Atik”, I/ 497.

⁷⁴ M. Şemseddin Günaltay, Yakın Şark III, Suriye ve Filistin, Ankara 1947, 417.

bölümden meydana gelmektedir. İlk 39 (veya 40) babın İşaya'ya ait olduğu kabul edilmektedir. 40-55. bablar arası olan ikinci bölüm Devtero (Deutero) İsaiah olarak isimlendirilmektedir.⁷⁶ Kitabın bu kısmını yazan kişinin Babil sürgünü döneminde Yahuda'da yaşayan bir peygamber olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁷ 53-66. bablar arasındaki kısma ise Thritha İsaiah (Üçüncü İşaya) denilmektedir. Bu son bölümün Babil Sürgünü'nden sonra 5. yüzyılda yazıldığı iddia edilmektedir. Bir başka görüşe göre bu bölüm bir değil birçok yazar tarafından kaleme alınmıştır.⁷⁸

2. Yeremya (Yirmiyahu): M.Ö. 645-586 yılları arasında Yahuda Krallığında yaşadığı tahmin edilen Yeremya peygambere nispet edilen kitap 52 babdan ibarettir.⁷⁹ İşaya kitabında olduğu gibi çeşitli ru'yetlere, İsrailoğullarına yönelik eleştirilere, Kudüs'ün ve Mabel'in yıkılışına dair bilgilere yer verilmektedir.⁸⁰

M.Ö. 626 da⁸¹ çok genç yaşta⁸² peygamberlik görevine başlayan Yeremya peygamber Mabel yıkıldıktan sonra Yahuda'da kalıp bir süre daha peygamberlik yapmıştır.⁸³ O, sürgündeki Yahudilere mektup göndererek bu yeni duruma alışmaları gerektiğini çünkü kurtuluşun hemen gerçekleşmeyeceğini haber vermiştir.⁸⁴

Yahudilere göre Yeremya tarafından yazılan kitabın orjinal metin olmadığı, üzerinde bir takım değişiklikler yapıldığı kabul edilen kitabın daha sonra belli bir ölçüye göre organize edildiği söylenmektedir.⁸⁵

⁷⁵ Harman, Yahudi Kutsal...,112; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁷⁶ Mehmet Katar, Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Tövbe, Ankara 2003, 37; Harman, Yahudi Kutsal...,115; Harman, "Ahdi Atik",I/ 497.

⁷⁷ Annamaria Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, İstanbul 1999, 138, 216.

⁷⁸ Harman, Yahudi Kutsal...,115; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁷⁹ Gündüz, Din ve İnanç ..., 396; Schimmel, 138; Harman, Yahudi Kutsal...,116.

⁸⁰ Gündüz, 396; Harman, "Ahdi Atik",I/ 497.

⁸¹ Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁸² Bkz. Yeremya, 1/6.

⁸³ Sevilla Sharon, 41.

⁸⁴ Bkz. Yeremya, 29/4-10.

⁸⁵ Harman, Yahudi Kutsal...,117-118; Harman, "Ahdi Atik",I/ 497.

3. Hezekiel (Yehezkel): Sürgün dönemi peygamberi olan Hezekiel'in⁸⁶ farklı konularda gördüğü vizyonlardan oluşan kitap kırk sekiz babdan ibarettir.⁸⁷

Yapılan araştırmalar kitabın 1/6 gibi çok küçük bölümünün asıl metin olduğunu, diğer bölümlerinin sonradan eklendiğini ortaya koymuştur. Kitabın yazımının farklı aşamalarda gerçekleştiği ve daha önceden var olan dağınık parçaların sonradan düzenli bir hale getirildiği belirtilmektedir.⁸⁸

8. On İki Peygamber (Snaim Asar-Şinaim Aşer): Bu bölümde yer alan kitaplarda on iki peygamberin hayatından ve yaşadıkları olaylardan bahsedilmektedir.

a. Hoşea: M.Ö. VIII. Yüzyılda İsrail Krallığında yaşadığı kabul edilen Hoşea peygamberin adıyla anılan kitap on dört babdan oluşmaktadır. Tanah'ı oluşturan kitaplar sıralamasında on iki peygambere ait kitapların ilkidir. Bu kitapta İsrail halkının dini hayatına yönelik eleştiriler yer almaktadır.⁸⁹ Hoşea peygamber, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi eşler arasındaki ilişkiye benzeten ilk yazar peygamberdir.⁹⁰ Tanrı'yı bırakıp Baallere tapan İsrail halkını eşine karşı sadakatsizlik gösteren ve zina eden kadına benzetmektedir.

Kitabın en çok üzerinde durulan konusu Hoşea peygamberin evliliğidir. Bu konu ile ilgili olarak kitapta iki farklı ifade bulunmaktadır. Birincisine göre Hoşea Tanrı'nın emri ile kötü bir kadınla evlenmiştir.⁹¹ Diğerine göre ise Hoşea zina eden bir kadını sevmiş⁹² ve onunla evlenmiştir.

⁸⁶ Sevilla Sharon, 41; Harman, Yahudi Kutsal...,118; Harman, "Ahdi Atik", I/497; Schimmel, 139.

⁸⁷ Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁸⁸ Harman, Yahudi Kutsal...,120.

⁸⁹ Harman, Yahudi Kutsal...,120; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁹⁰ Gündüz, 174.

⁹¹ Bkz. Hoşea, 1/2-5.

⁹² Bkz. Hoşea, 3/1.

b. Yoel: Üç babdan meydana gelmektedir. Kitaba adı verilen Yoel hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Sadece babasının adının Petuel olduğu bildirilmektedir.⁹³ Kitabın içeriğine bakıldığında onun Mabet'te hizmet eden bir peygamber olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın giriş bölümünde çekirge istilasından söz edilmektedir. Diğer bölümlerinde gelecekte yaşanacak olaylar tasvir edilmektedir.

Yoel kitabının yazımı ile ilgili olarak M.Ö. IX. yüzyıl ile M.Ö. I. yüzyıl arasında farklı tarihler verilmektedir.⁹⁴

c. Amos: Dokuz babdan oluşan kitap, kral II. Yeroboam (M.Ö.781-753) döneminde İsrail'de tebliğ faaliyetinde bulunmuş olan Amos peygambere⁹⁵ nispet edilmektedir. Kitapta toplumdaki haksızlık ve adaletsizliğe işaret edilerek, adaletin sağlanması ve zayıfların ezilmemesi istenmektedir. Ayrıca ibadetlerdeki samimiyetsizlik vurgulanmıştır.⁹⁶

Kitabın Amos'un öğrencileri tarafından kaleme alındığı söylenmektedir.⁹⁷

d. Ovadya (Obadya): Yirmi cümleden oluşan Obadya, Tanah'ın en kısa kitabıdır. Edom'un işlediği günahlardan dolayı yıkılışından, İsrail'in düşmanlarının yok edileceğinden ve sonunda zaferin İsrail'e ait olacağından söz edilmektedir. Obadya'nın ne zaman yazıldığı sorusuna M.Ö. IX. asır ile V. asır arasında farklı tarihler verilmektedir.⁹⁸

e. Yona (Yunus): Yunus peygambere atfedilen kitap dört babdan ibarettir. Kitapta Ninova halkını uyarması için görevlendiren Yunus'un Tanrı'nın emrine

⁹³ Bkz. Yoel, 1/1.

⁹⁴ Harman, Yahudi Kutsal...,121-122; Gündüz, 398; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁹⁵ Günaltay,III/ 412; Örs, 274; Harman, Yahudi Kutsal...,123; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁹⁶ Bkz. Amos, 5/24; 8/4-7; 5/18-25.

⁹⁷ Harman, Yahudi Kutsal...,124; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

⁹⁸ Gündüz, 290; Harman, Yahudi Kutsal...,124-125; Harman, "Ahdi Atik",I/ 497.

itaatsizliği, balığın karnına düşmesi, buradan çıkması ve verilen görevi yerine getirmesi anlatılmaktadır.

Kitap tenkitçileri kitabın tarzına ve metinlerde geçen Aramice kelimelere dikkat çekerek onun sürgünden sonra yazıldığını tahmin etmektedirler.⁹⁹

f. Mikha (Mika): M.Ö. VIII. yüzyılda Yahuda'da yaşadığı tahmin edilen peygamber Mikha'ya atfedilen kitap yedi babdan meydana gelmektedir. Kitapta Yahudilere yönelik tehditler ve vaatler bulunmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca Samarya ve Kudüs'ün yıkılacağına dair kehanetlere yer verilmektedir.¹⁰¹

Kitabın küçük bir bölümünün Mikha'ya ait olduğu diğer bölümlerinin M.Ö. V. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir.¹⁰²

g. Nahum: Elkoşlu Nahum peygamberin¹⁰³ adıyla anılan kitap üç bölüm olup Yahuda'nın kurtuluşu ve Ninova ile ilgili tehditleri içermektedir.¹⁰⁴ Hakkında fazla bilgi bulunmayan Nahum'un Mika'dan sonra yaşadığı¹⁰⁵ ileri sürülmektedir.

Kitabın Asur'un yıkılışından sonra yazıldığı söylenmektedir.¹⁰⁶

h. Havaqquq (Habakkuk): M.Ö. VII. ve VI. Yüzyılda yaşadığı düşünülen peygamber Havaqquq tarafından yazıldığı kabul edilen kitap üç babdan oluşmaktadır. Kitapta Tanrı ile peygamber arasındaki diyaloga yer verilmektedir. Bu görüşmede Havaqquq Yahuda'daki adaletsizlikten ve sapkınlıktan şikayet etmektedir. Bunun üzerine Tanrı Kaldeliler'in Yahuda'yı işgal etmelerinin çok yakın olduğunu haber vermektedir.¹⁰⁷

⁹⁹ Harman, Yahudi Kutsal...,126.

¹⁰⁰ Günaltay, III/417; Harman, Yahudi Kutsal...,127-128; Gündüz, 263; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

¹⁰¹ Gündüz, 263.

¹⁰² Harman, Yahudi Kutsal...,128; Gündüz, 263; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

¹⁰³ Bkz. Nahum, 1/1.

¹⁰⁴ Harman, Yahudi Kutsal...,128; Harman, "Ahdi Atik", I/497 Gündüz, 277.

¹⁰⁵ Schimmel, 139.

¹⁰⁶ Harman, Yahudi Kutsal...,128; Harman, "Ahdi Atik",I/497.

¹⁰⁷ Harman, Yahudi Kutsal...,128; Harman, "Ahdi Atik", I/497; Gündüz, 150.

Kitabın M.Ö. 7. yüzyıla ait olduğu ve üçüncü bölümün sonradan eklendiği iddia edilmektedir.¹⁰⁸

1. Zefenya (Tsefanya) : Kral Yoşiya'nın döneminde 640-630 yılları arasında peygamberlik yapan Zefenya'ya ait olduğu düşünülen kitapta İsrail halkının işlediği günahlardan söz edilmektedir. Onun döneminde halk başka ilahlara yönelmiş yalancı peygamberler ortaya çıkmış; şiddet ve haksızlıklar iyice artmıştır. Kitapta işlenen günahların sonucuna işaret edilmektedir.¹⁰⁹

i. Haggay: M.Ö. 520 yılında dört ay gibi çok kısa süre peygamberlik yapan Haggay'a atfedilen kitapta II. Mabel'in inşası konu edilmiş, sebepsiz yere inşaatı geciktiren halk ve yöneticiler eleştirilmiştir.

Kitabın Haggay'ın tebliğinin bir özeti olduğu ve öğrencisi tarafından kaleme alındığı belirtilmektedir.¹¹⁰

k. Zekharya (Zekarya): On dört babdan oluşan kitabın M.Ö. VI. Yüzyılda yaşamış kahin aynı zamanda peygamber olan Zekharya'ya ait olduğu iddia edilmektedir. Kitapta çeşitli ru'yetlere ve vaatlere yer verilmektedir. Kitap tenkitçileri kitabı 1-8 ve 9-14 şeklinde iki bölüme ayırmaktadırlar. İki bölümün muhteva yönünden birbirinden farklı olduğu söylenmektedir. İkinci bölüm M.Ö. V. yüzyıla hatta Grek dönemine ait olduğu ifade edilmektedir.¹¹¹

m. Malakhi (Malaki): M.Ö. 480-460 yılları arasında görev yaptığı tahmin edilen peygamber Malakhi'ye atfedilen kitap dört babdan oluşmaktadır. Kitapta ibadetlerdeki düzensizlikten, Tanrı yasakladığı halde yabancılarla yapılan evliliklerden; işlenen günahların bir gün hesabının sorulacağından, şeriatın

¹⁰⁸ Gündüz, 150.

¹⁰⁹ Harman, Yahudi Kutsal...,119; Harman, "Ahdi Atik", I/497.

¹¹⁰ Harman, "Ahdi Atik", I/498; Harman, Yahudi Kutsal...,129-130.

¹¹¹ Harman, Yahudi Kutsal...,131-132; Harman, "Ahdi Atik", I/498.

uygulanmasının gerekliliğinden söz edilmektedir. Söz konusu cezalardan kurtulmak için Tanrı'nın kanunlarının uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Bütün bu uyarılara rağmen Tanrı'nın İsrail'e olan karşılıksız sevgisinden söz edilmektedir. Kitapla ilgili olarak yapılan araştırmalar sonucunda onun M.Ö. 433-432 yıllarında yazıldığı tahmin edilmektedir.¹¹²

1. c. KETUBİM (KİTAPLAR)

Tora ve Nebiim'den sonra Tanah'ın üçüncü bölümünü oluşturan Ketubim 11 kitaptan oluşmaktadır.¹¹³ Bu bölümün bütün İbranice metinlerde yer aldığı fakat kitapların sınıflandırılmasında bazı farklılıklar olduğu tahmin edilmektedir.¹¹⁴ Örneğin, Tanah'ın yorumu olan Talmut,¹¹⁵ bu grubu oluşturan kitapları şu şekilde sıralamaktadır: Rut, Mezmurlar, Eyüp, Süleyman'ın Meselleri, Vaiz, Neşideler Neşidesi, Yeremya'nın Mersiyeleri, Daniel, Ester, Ezra-Nehemya , Tarihler.¹¹⁶ Ancak burada Ketubim'i meydana getiren kitaplar hakkında bilgi verilirken The Yerusalem Bible'deki sıralama esas alınacaktır.

1. Mezmurlar (Tehillim): Yahudi geleneğinde Davut tarafından yazıldığı düşünülen kitap 150 Mezmur'dan oluşmaktadır.¹¹⁷ Mezmurlar; bazıları dini ayinlerde

¹¹² Harman, Yahudi Kutsal...,132-133; Harman, "Ahdi Atik", I/498.

¹¹³ Bu bölümü oluşturan kitap listesi ile Tanah'ın Yunanca tercümelerinde ve Hristiyanlar tarafından kabul edilen kitap listeleri arasında farklılık bulunmaktadır. Buna göre Ketubimde yer alan bazı kitaplar (Rut, Tarihler, Ezra, Nehemya, Ester), "Tarihi Kitaplar" listesinde, bazıları da (Mersiyeler, Daniel) "Peygamberler" grubunda yer almaktadır. (Bkz. Harman, Yahudi Kutsal...,134).

¹¹⁴ Harman, Yahudi Kutsal...,134; Harman, "Ahdi Atik", I/498.

¹¹⁵ Gündüz, 357; Schimmel, 278; Tümer-Küçük, 229.

¹¹⁶ Harman, "Ahdi Atik", I/498; Harman, Yahudi Kutsal...,134.

¹¹⁷ İbrani Din Bilgisi, 9; Tümer-Küçük, 224; Gündüz, 261; (Mezmurların sayısı konusunda Yahudi ve Hristiyanlar arasında bir birlik olduğu ancak tasnifinde İbranice metin ile yetmişler tercümesi ve Vulgate arasında farklılık bulunduğu söylenmektedir. Ayrıca Mezmurlar kitabının Tanrı isminin kullanılmasına göre de farklılık gösterdiği dile getirilmektedir. Bazı metinlerde Yahve bazılarında da Elohim isminin kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Harman, Yahudi Kutsal...,135-136; Harman, "Ahdi Atik", I/498).

bazıları da Yahudi bayramlarında ve önemli günlerde okunan ilahilerin toplamıdır. Bu Mezmurların önemli bir bölümünün Davud'a ait olduğu düşünülmektedir.¹¹⁸

Mezmurlar kitabının hangi döneme ait olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Krallığın başlangıcı ile sürgün sonrası dönem arasında farklı tarihler verilmektedir. Ancak bu gün kabul edilen görüşe göre krallık dönemine aittir.¹¹⁹

2. Süleyman'ın Meselleri (Mişle): Kral Süleyman'a atfedilen kitap 31 baptan oluşmaktadır. Burada hikmetin öneminden, ahlaki kurallardan söz edilmektedir.¹²⁰ Yahudilerin kabul ettiği gibi kitabın tamamı Süleyman'a ait olmasa da 10. baptan 22. babın 16. cümlesine kadar olan kısım ile 25-29. bablar arası ona nispet edilmektedir. Ayrıca kitapta yer alan vecizelerin de ona ait olduğu düşünülmektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde Süleyman'a atfedilen bölümlere ilavelerde bulunulduğu ve düzeltmeler yapıldığı¹²¹ erken dönemlere ait malzemeyi içermesine rağmen M.Ö. 3. yüzyıla ait olduğu belirtilmektedir.¹²²

3. Eyüp (İyyov): Eyüp'ün ibret verici hayat hikayesinin ve Allah'ın iradesine boyun eğişinin anlatıldığı kitap 42 baplıdır.¹²³ Eyüp kitabının yazılış tarihi ile ilgili olarak M.Ö. II. yüzyılın sonlarına doğru sözlü olarak nakledildiği, Krallar döneminde de ibranceye uyarlandığı söylenmektedir. Yapılan tenkit çalışmaları neticesinde de kitabın bölümlerinin farklı zamanlarda yazıldığı ve bazı ilaveler yapıldığı anlaşılmaktadır.¹²⁴

¹¹⁸ Tümer-Küçük, 224; Harman, Yahudi Kutsal...,135, 137; Harman, "Ahdi Atik", I/498.

¹¹⁹ Harman, Yahudi Kutsal...,139-140; Harman, "Ahdi Atik", I/498.

¹²⁰ Tümer-Küçük, 225; İbrani Din Bilgisi, 10; Harman, "Ahdi Atik", I/498.

¹²¹ Harman, Yahudi Kutsal...,142; Harman, "Ahdi Atik", 499.

¹²² Gündüz, 348.

¹²³ İbrani Din Bilgisi, 10; Tümer-Küçük, 225; Harman, "Ahdi Atik", I/499.

¹²⁴ Harman, Yahudi Kutsal...,144; Harman, "Ahdi Atik", I/499.

4. Neşideler Neşidesi (Sir Haşirim): Kral Süleyman'ın bir şaheseri olarak kabul edilen kitap sekiz baptan meydana gelmektedir.¹²⁵ Bu kitapta iki sevgilinin aşklarından bahsedilmektedir. Yahudi tasnifine göre Megillat¹²⁶ (Beş Rulo) adı verilen grubun başında yer almaktadır. Bu kitap Fısıh (Pesah) bayramında sinagoglarda okunmaktadır.

Süleyman'a atfedilen bu kitabın dili ve uslubu açısından ona ait olmadığı ortaya konulmuştur. Kitabın Pers dönemine, hatta Yunan dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bir tür aşk şiiri olan kitabın kutsal kitap listesine alınması uzun tartışmalar sonunda olmuştur. Bazı hahamlar onun ilham eseri olduğunu kabul etmeseler de kitap Jamnia Sinodun'da sahih sayılmıştır.¹²⁷

5. Rut:¹²⁸ Hakimler döneminde meydana gelen bir olay anlatılmaktadır. Bu olayda İsraili bir adamla evli yabancı bir kadın olan Rut'un dul kalması ve hiç kimsenin etkisinde kalmadan Yahudiliği benimsemesi konu edilmektedir.¹²⁹ Dört baplıdır.

Kitabın Samuel döneminde yazıldığı kabul edilse de Hakimler döneminden sonra hatta Davud'un krallığından sonra kaleme alındığı ve son olarak Babil esaretinden sonra gözden geçirildiği söylenmektedir. Megillat grubunda yer alan kitap Şavuot (Haftalar) Bayramı'nda okunmaktadır.¹³⁰

¹²⁵ İbrani Din Bilgisi, 10; Tümer-Küçük, 225.

¹²⁶ Megillat (Beş rulo) denilen grup, Neşideler Neşidesi, Rut, Mersiyeler, Vaiz ve Ester kitaplarından oluşmaktadır. (Bkz. Harman, Yahudi Kutsal..., 134, 145).

¹²⁷ Harman, Yahudi Kutsal..., 149; Harman, "Ahdi Atik", I/499.

¹²⁸ Tanah'ın Yunanca ve Grekçe tercümelerinde Nebiim bölümünde yer almaktadır. (Bkz. Harman, Yahudi Kutsal..., 148; Harman, "Ahdi Atik", I/499).

¹²⁹ Tümer-Küçük, 223; Harman, Yahudi Kutsal..., 148; Harman, "Ahdi Atik", I/499; İbrani Din Bilgisi, 10.

¹³⁰ Harman, Yahudi Kutsal..., 149; Harman, "Ahdi Atik", I/499.

6. Yeremya'nın Mersiyeleri (Ekha): Beş baptan oluşan kitapta Kudüs'ün ve Mabet'in yıkılışı anlatılmaktadır.¹³¹ Yahudi geleneğinde Yeremya peygambere atfedilen kitabın M.Ö. 586 dan sonra yazıldığı tahmin edilmektedir. Kutsal kitap tenkitçileri Mersiyelerle Yeremya kitabı arasında çelişkiler olduğu dolayısıyla Mersiyelerin Yeremya peygambere ait olmadığını savunmuşlardır. Bu kitabın Yahudiler tarafından Kudüs'ün yıkılışının yıldönümünde Ab ayının 9. gününde okunduğu bildirilmektedir.¹³²

7. Vaiz (Qohelet): Kral Süleyman'a ait olduğu düşünülen kitapta hayatın zevklerinden bahsedilir ve bunların hepsinin geçici ve boş olduğu dile getirilir. Kitabın sonunda Allah'tan korkmanın ve onun emrine uymanın gerekliliği vurgulanmaktadır.¹³³ Kitapta geçen Aramice kelimeler ve krallık yönetimi ile ilgili değerlendirmeler nedeniyle onun Süleyman'a ait olmadığı ifade edilmektedir. Kitabın M.Ö. 300-200 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.¹³⁴ Kitap 12 baplıdır.¹³⁵

8. Ester: On baptan meydana gelen kitapta Ester adındaki bir Yahudi kızının Yahudileri katliamdan kurtarışı anlatılmaktadır.¹³⁶ Kesin olmamakla birlikte kitabın M.Ö. 114'ten önce yazıldığı tahmin edilmektedir. Ester kitabının Yahudi kanonuna girişi uzun tartışmalar sonunda olmuştur. Bu kitap Purim Bayramı'nda okunmaktadır.¹³⁷

¹³¹ İbrani Din Bilgisi, 11; Tümer-Küçük, 225.

¹³² Harman, Yahudi Kutsal...,150-151; Harman, "Ahdi Atık", I/499.

¹³³ Tümer-Küçük, 225; İbrani Din Bilgisi, 10; Harman, "Ahdi Atık",I/ 499; Harman, Yahudi Kutsal...,151-152.

¹³⁴ Harman, Yahudi Kutsal...,132-133; Harman, "Ahdi Atık",I/ 499.

¹³⁵ Tümer-Küçük, 225.

¹³⁶ Tümer-Küçük, 225; İbrani Din Bilgisi, 11; Harman, Yahudi Kutsal...,154; Harman, "Ahdi Atık", I/499.

¹³⁷ Harman, Yahudi Kutsal...,137; Harman, "Ahdi Atık", I/499-500.

9. Daniel (Daniyyel): Yahudilerin Babil'e sürgün edildiği dönemde yaşayan Daniel Peygambere ait olduğu kabul edilen kitap 12 baptan oluşmaktadır. Kitabın M.Ö. 164 yılında Suriye kralı Antiyokus IV. Epifanes'in Yahudilere uyguladığı baskılara karşı halkın dine bağlılığını sağlamak amacıyla yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu kitapta Tanah'ı oluşturan diğer kitaplardan farklı olarak ahiret hayatı ile ilgili ifadeler¹³⁸ yer almaktadır.¹³⁹

10. Ezra-Nehemya:¹⁴⁰ Bu kitap Yahudilerin Ezra ve Nehemya liderliğinde Babil sürgününden dönmelerini, Ezra ve Nehemya'nın yaptığı çalışmaları Kudüs ve Mabed'in yeniden inşa edilmesini anlatmaktadır.¹⁴¹ Kitabın yazarı ile ilgili bir bilgi yoktur. Ezra ve Nehemya ile Tarihler kitabının yazarlarının aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir. Kitabın yazılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Burada anlatılan olaylara bakılarak kitabın M.Ö. IV. yüzyıl sonu ile III. yüzyılın ortalarında yazılmış olduğu düşünülmektedir.¹⁴²

11. Tarihler (Divre Hayyamim):¹⁴³ Bu kitap, dünyanın yaratılışından Babil sürgününün sonuna kadar yaşanan bütün olayların özeti niteliğindedir.¹⁴⁴ Bu kitabın M.Ö.350 veya 344'te vefat ettiği tahmin edilen Ezra¹⁴⁵ tarafından yazıldığı iddia edilse de yapılan araştırmalar sonunda kitabın M.Ö. 330-250 tarihleri arasında kaleme alındığı tahmin edilmektedir.¹⁴⁶

¹³⁸ Bkz. Daniel, 12/2-3.

¹³⁹ Tümer-Küçük, 225; İbrani Din Bilgisi, 11.

¹⁴⁰ Hristiyanların yaptığı tasnife göre Ezra ve Nehemya ayrı birer kitaptır. Ezra on bab, Nehemya on üç baptan meydana gelmektedir. (Bkz. Kitab-ı Mukaddes, 472-497).

¹⁴¹ İbrani Din Bilgisi, 11; Tümer-Küçük, 226; Harman, Yahudi Kutsal...,165; Harman, "Ahdi Atik", I/500.

¹⁴² Harman, Yahudi Kutsal...,166; Harman, "Ahdi Atik", I/500.

¹⁴³ Samuel ve Krallar kitaplarında olduğu gibi Tanah'ın Grekçe tercümelerinde I. ve II. Tarihler şeklinde ikiye ayrıldığı, Hristiyan tasnifinde ise "Tarihi Kitaplar" içinde yer aldığı belirtilmektedir. (Bkz. Harman, "Ahdi Atik", I/500; Harman, Yahudi Kutsal...,168).

¹⁴⁴ İbrani Din Bilgisi, 12; Tümer-Küçük, 226.

¹⁴⁵ Ali Osman Kurt, Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006,135.

¹⁴⁶ Harman, Yahudi Kutsal...,169; Harman, "Ahdi Atik", I/500.

B. TANAH'IN TEŞEKKÜL SÜRECİ

Kutsal kitap koleksiyonu niteliğinde olan Tanah'ı oluşturan metinlerin tarihin belli döneminde ve aynı anda yazılmadığı, aksine uzun bir tarihi süreci kapsadığı belirtilmektedir. Daha önceleri sözlü olarak aktarılan olayların asırlarca sonra farklı insanlar tarafından kaleme alındığı nakledilmektedir. Sözlü geleneğin yazıya aktarılmasının M.Ö. X. yüzyılda başlayıp M.S. I. yüzyıla kadar devam ettiği söylenmektedir. Musa'dan önceki dönemlerde şifahi geleneğin hakim olduğu, Musa döneminde yazının kullanılmaya başlandığı¹⁴⁷ ancak bunun yaygın olmadığı düşünülmektedir. Hakimler döneminde yaygınlaşan yazı geleneğinin özellikle Davut ve Süleyman zamanında, yani M.Ö. 1010-928 yılları arasında,¹⁴⁸ üst seviyeye ulaştığı bildirilmektedir. Ancak yazılı medeniyete geçişin geç olmasının daha önceden yazılı edebiyatın olmadığı anlamına gelmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim Tanah'ın en eski metinleri olarak görülen Debora'nın Şarkısı'nın,¹⁴⁹ Ahit Kanunu'nun¹⁵⁰ ve On Emir'in¹⁵¹ çok eski dönemlere ait olduğu ifade edilmektedir.¹⁵²

Tanah'ın yazımıyla "Soferim" denilen kişilerin ilgilendiği ve bu yazıcıların Yeremya zamanında görülmeye başlandığı, Ezra döneminde ise önemli bir konuma sahip oldukları söylenmektedir. Onların görevinin kutsal metindeki harflerin sayımı, metnin dikkatlice okunması ve tefsir edilmesi olduğu dile getirilmektedir.¹⁵³

¹⁴⁷ Bkz. Çıkış, 17/14; 34/28.

¹⁴⁸ Sharon, 17, 19; Ayrıca bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., 84-85.

¹⁴⁹ Bkz. Hakimler, 5/2-31.

¹⁵⁰ Bkz. Çıkış, 20/22-23; 33.

¹⁵¹ Bkz. Çıkış, 20; Tesniye, 5/1-33.

¹⁵² Harman, Yahudi Kutsal..., 7-8; Harman, "Ahdi Atik", I/495.

¹⁵³ Harman, Yahudi Kutsal..., 8.

Başlangıçta Tanah'ın bir değil birden çok metni olduğu söylenmektedir. Buna delil olarak da Tanah'ta tekrar tekrar anlatılan olaylar gösterilmektedir. M.Ö. III. yüzyıla doğru Tanah'ın üç ayrı metni olduğu iddia edilmektedir. Bunlardan birincisi daha sonraki dönemlerde "Masoretik"¹⁵⁴ (Yahudiler tarafından sahih kabul edilen metin) diye adlandırılan metnin temelini oluşturan nüsha, ikincisi Samiriler tarafından kabul edilen metin, üçüncüsü ise Yunanca tercümenin aslı olarak görülen metindir. Günümüzde Yahudilerin elinde bulunan, Masoratik diye adlandırılan metnin daha önceki kitaplardan faydalanılarak M.S. V. yüzyıldan X. yüzyıla kadar yapılan çalışmalar neticesinde belirlenen İbranice metin olduğu belirtilmektedir. Bu metnin tespitinde ve istinsahında en önemli rolün Ben Aşer ailesine ait olduğu iddia edilmektedir.¹⁵⁵ Bugünkü İbranice Tanah'ın 1524'te Jacob ben Hayyim tarafından Venedik'te yayınlanan Masoretik metnin bir tekrarı olduğu söylenmektedir. Tanah'ın çeşitli dillere yapılan tercümelerinin arasındaki farkın her birinin esas aldığı metinlerin farklılığından kaynaklanmış olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır.¹⁵⁶

Tanah'ı oluşturan kitapların listesinin yapılması ve resmen kabul edilmesinin M.S. 90-100 yıllarında yapılan Yavne (Jamnia) Sinodu'nda gerçekleştirildiği bildirilmektedir.¹⁵⁷ Tanah'ın birinci bölümü olan Tora'nın resmîyet kazanmasının Kral Yoşiya'nın zamanında (M.Ö.622) kahin Hilkiya'nın Kanun Kitabı'nı bulmasıyla¹⁵⁸ başladığı ve Musa Kanunu olarak bilinen bu kitabın M.Ö. IV. Yüzyılda¹⁵⁹ Ezra tarafından halka okunması¹⁶⁰ ile tamamlandığı kabul

¹⁵⁴ M. S. VI-X. Yüzyıllarda Massarit denilen Yahudi gramercilerin Tanah'ın İbranice metni üzerinde yaptıkları düzeltmeler ve eklemeler sonucu oluşturdıkları metindir. (Bkz. Gündüz, 250).

¹⁵⁵ Harman, Yahudi Kutsal..., 8-10; Harman, "Ahdi Atik", I/495.

¹⁵⁶ Harman, "Ahdi Atik", I/ 495.

¹⁵⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul 1983, 188; Tümer-Küçük, 222.

¹⁵⁸ Bkz. II. Krallar, 22/8,10; 23/24-25; II. Tarihler, 34/15.

¹⁵⁹ Harman, "Ahdi Atik", I/496.

edilmektedir.¹⁶¹ Bu olaydan sonra Kanun Kitabı'nın Tanrı'nın İsrailoğulları için koyduğu kanunların toplamı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu tarihin kesin olup olmadığı hakkında şüphe olduğu ifade edilmektedir.

Tanah'ın ikinci bölümü olan Nebiim'in kitaplarının ise M.Ö. III. yüzyılın ilk yarısına veya II. yüzyılın başlarında belirlendiği ve bu dönemden itibaren de Musa'nın kitaplarına eklendiği söylenmektedir.¹⁶²

Üçüncü bölüm olan Ketubim'in M.Ö. IV. yüzyıldan II. yüzyılın sonuna doğru özellikle Antiyakus Epifanes'in yapmış olduğu yıkımlardan kurtarılan nüshaların Yuda Makkabi tarafından toplatılma çalışmaları sırasında aşamalı olarak oluşturulmaya başlandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Ketubim'i oluşturan kitapların bir defada bu gruba girmedikleri açıklanmaktadır.¹⁶³ Bu bölümde bulunan kitapların yazım işlemlerinin Hristiyanlık dönemine kadar devam ettiği sanılmaktadır.¹⁶⁴

Tanah'ın birçok dile çevirisi yapılmıştır. Bundaki en önemli etkenin onun Hristiyanlar tarafından da kutsal kabul edilmesi¹⁶⁵ olduğu düşünülmektedir. Yahudi kutsal metninin çok erken dönemlerden itibaren Yunanaca'ya, Latince'ye,

¹⁶⁰ Bkz. Nehemya, 8/1-3.

¹⁶¹ Bkz. Ezra, 7/11-26.

¹⁶² Harman, Yahudi Kutsal..., 30; Harman, "Ahdi Atik", I/ 496.

¹⁶³ Bu bölümde bulunan her bir kitabın yazımı ile ilgili ayrıntılı bilgiler daha önceki açıklamalarda yer almaktadır.

¹⁶⁴ Harman, Yahudi Kutsal..., 32; Harman, "Ahdi Atik", 496.

¹⁶⁵ Hristiyanlar Tanah için Eski Ahit , Ahdi Atik, tabirini kullanmaktadırlar. Onlara göre İbrahim, İshak, Yakup ve Musa ile yapılan ahit bozulduğu için (bkz. Yeremya, 31/31-33) Tanrı Hz. İsa vasıtasıyla yeni bir ahit yapmıştır. Ancak İsa, eski ahdi geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldiğini belirtmiştir. (bkz., Matta, 5/17.) Hristiyanlar Hz. İsa'nın bu sözüne dayanarak Yahudilerin kutsal metinleri için Eski Ahit, kendi kutsal matinleri olan İnciller için Yeni Ahit ifadesini kullanmışlardır. Hristiyanlar Eski ve Yeni Ahid'i Tanrı'nın sözü olarak kabul etmişler, her ikisini bir araya getirerek Kitab-ı Mukaddes'i oluşturmuşlardır. Eski Ahit ifadesi ilk kez Pavlus tarafından kullanılmıştır. (bkz. II. Korintoslulara, 3/14.) Yine Eski ve Yeni Ahit için İncillerde, "Bütün Kitaplar", "Kitaplar" ifadeleri yer almaktadır. (bkz. Luka, 24/27; Yuhanna, 5/39; Resullerin İşleri, 17/2, 11; 18/24; Romalılara Mektup, 16/26; I. Korintoslulara, 15/3) Grekçe'de ise Eski ve Yeni Ahit'i ifade etmek için "Kitaplar" anlamında "Biblia" kelimesi kullanılmıştır. Hikmet Tanyu Eski Ahit ifadesinin II. yüzyılın sonlarında İzmir çevresinde yaşamış olan Sard Piskoposu tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. (Bkz. Tanyu, Yahudiliğin Kutsal..., XIV/96-97; ayrıca bkz. Harman, Yahudi Kutsal..., 1; Daniel Wickwire, Yahudi, Hristiyan ve İslam Kaynaklarına Göre Kutsal Kitabın Değişmezliği, İstanbul 1999,14).

Süryanice'ye ve Aramice'ye çevirisi yapıldığı görülmektedir. Birçok defa Yunanca'ya tercüme edilen Tanah'ın en önemli çevirisinin Septuaginte adıyla bilinen Yetmişler tercümesi olduğu söylenmektedir. Tercümenin yapılış sebebi ile ilgili olarak farklı rivayetler bulunmaktadır. Buna göre Helenistik dönemde (M.Ö. III.- M.S. IV. Yüzyıl) İskender'in generallerinden olan I. Ptolemy'nin oğlu II. Kral Ptolemy Philadelphus'un (M.Ö.285-246) isteği üzerine Başkahin Eleazar Kudüs'ten İskenderiye'ye her kabileden altı kişi olmak üzere yetmiş iki kişi göndermiştir. Onlar yanlarında altın harflerle yazılmış bir nüsha götürmüşler ve Pharos adasında 72 günde Tanah'ı (veya Tora'yı) İbranice'den Yunanca'ya çevirmişlerdir. Bir başka rivayete göre bu tercüme İskenderiye'de yaşayan ve İbranice bilmeyen Yahudiler için İskenderiye'de bulunan Yahudiler tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde kanonik olmayan bazı kitapların da Yunanca'ya tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Bugün Yahudilerin kullandıkları İbranice metin ile Yetmişler Tercümesi arasında fark olduğu görülmektedir.

Tanah'ın M.S. IV. Yüzyılda ise Latince tercümesi yapılmıştır. Aziz Jerome tarafından yapılan bu Latince çeviriye Vulgate adı verilmiştir. Bu kitabın ilk ve en önemli Arapça tercümesi ise X. yüzyılda Saadia Gaon (Yusuf Feyyumi)¹⁶⁶ tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Tanah, Aramice, Süryanice, Habeşçe, Koptça ve Slavca'ya tercüme edilmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Saadia Gaon(882-942): Kuzey Mısır'da doğmuştur ve Geonim döneminin başlıca din alimi ve cemaat lideridir. Değerli bilimsel yapıtlar meydana getirmiştir. İbrani dili ile ilgili edebi ve dinsel eserler ve Arapça olarak da Kutsal Kitap hakkında yorumlar yapmıştır. En önemli başarısı Tanah'ı Arapça'ya kısmi bir yorumla tercüme edişidir. Yemen Yahudileri bu tercümeyi ve İbranice metni ve Onkelos'un Targum'unu içeren bir cilt olan "Tac" (Tora'nın Tacı) adı altında halen kullanmaktadırlar. Saadia'nın dua kitabı özgün bazı duaların haricinde geçerli yasaları ve gelenekleri de içermektedir. Onun "Sefer a Emunot ve a Deot" (İnançların ve Kanaatlerin Kitabı) Ortaçağ Yahudi felsefesinin başlangıcını oluşturur. Bu eserinde İslam felsefesinden Aristoculuk, Platonculuk ve Stoiklik'ten etkilenmiştir. O, burada Yahudiliğin başlıca teolojik kavramlarının analizini sunmuştur. (Bkz. Yusuf Beselel, Yahudilik Ansiklopedisi, İstanbul 2002, III/355).

¹⁶⁷ Harman, "Ahdi Atik", I/495-496; Harman, Yahudi Kutsal..., 15-16, 20-15.

Yahudilerin tercümeler yoluyla farklı bölgelere yayılan Tanah'ın kutsallığından asla şüphe etmedikleri hatta bir dönem onun Tanrı'nın ilhamı olduğundan şüphe edilmesinin yasaklandığı bildirilmektedir.¹⁶⁸ Bu yasağa rağmen Tanah'a yönelik eleştirilerde bulunulduğu ve ilk eleştirilerin daha çok Tora ile ilgili olduğu görülmektedir.¹⁶⁹ XI. yüzyıldan itibaren Tora metinleri üzerinde yapılan araştırmalarda burada geçen ifadelerin Musa'dan sonraki dönemlere ait olduğu tespit edilmiştir. XII-XVI. yüzyıllar arasında yapılan çalışmalarda da benzer eleştiriler dile getirilmiştir¹⁷⁰. Tora'ya yöneltlen en ciddi eleştiri kendisi de bir Yahudi olan Baruc Spinoza tarafından yapılmıştır. O, bu eleştirileri nedeniyle 1656'da Yahudi cemaatinden atılmıştır. Spinoza Tora'yı iç ve dış tenkide tabi tutmuş ve onun yanlışlarla dolu olduğunu, birçok şeyin yerinin değiştirildiğini ve birçok yerde kendisiyle çeliştiğini söylemiştir.¹⁷¹ Bu konuda yapılan en önemli eleştirilerden biri de XV. Louis'in doktoru Jean Astruc'a aittir. O, 1753'te basılan "Musa'nın Tekvin Kitabını Meydana Getirmek İçin Kullandığı Sanılan Orijinal Hatıralar Üzerinde Tahmini Düşünceler" adlı kitabında Tekvin kitabının bir derleme kitap olduğunu dile getirmiş ve Tora'nın bazı bölümlerinde Tanrı adının Elohim, bazı yerlerinde Yahve olarak yazıldığını belirterek aynı hikayelerin farklı Tanrı adlarıyla yazıldığını ifade etmiştir.¹⁷² O, Tora'nın Hz. Musa zamanından sonra aslını muhafaza edemediği tarihi süreç içerisinde pek çok değişikliklere uğradığını söylemiştir. Sonraki dönemlerde oluşturulan Tora'nın Elohist ve Yahvist adı verilen farklı iki metnin birleşmesinden meydana geldiğini belirtmiştir.

¹⁶⁸ Tanyu, Tarih Boyunca..., 1/57-58.

¹⁶⁹ Maurcie Bucaille, Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an, çev. Mehmet Ali Sönmez, Ankara 1984, 35.

¹⁷⁰ Bkz. Richard Elliot Friedman, Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı? çev. Muhammed Tarakçı, İstanbul 2004, 24-27.

¹⁷¹ Adam, 192; Örs, 4; Tanyu, Tarih Boyunca..., 58.

¹⁷² Bucaille, 35-36; Tanyu, Tarih Boyunca..., 59-60.

XIX. yüzyılda İbranice'nin filolojisi üzerinde yapılan çalışmalar sonunda Tora'nın beş kitabının da Musa'ya ait olmadığı ve bu kitaplara ait bölümlerin farklı zamanlarda oluşturulduğu düşüncesine ulaşılmıştır. Buna göre Tora metnlerinin Elohist, Yahvist ve Ruhban ve Deuteronomy (Tesniye)¹⁷³ olmak üzere dört ayrı metnin birleştirilmesiyle oluşturulduğu düşüncesi bütün ilmi çevreler tarafından kabul edilmiştir.

Tora bölümünde olduğu gibi Nebim bölümü kitaplarından olan Hakimler (Şofetim) kitabının da Yahvist ve Elohist metnlerin bir derlemesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Tanah'ı oluşturan diğer kitapların da farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından yazıldığı ve daha sonraki dönemlerde bir araya getirildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁵

C. YAHUDİLER AÇISINDAN TANAH'IN ÖNEMİ

Musa'ya ve diğer nebilere vahyedilenlerin toplamı olarak kabul edilen Tanah,¹⁷⁶ Yahudiliğin temelini oluşturmaktadır. M.S.70 yılında Mabet'in yıkılmasından sonra Tanah'ın Mabet'in yetkisini üzerine aldığı iddia edilmektedir.¹⁷⁷ Ayrıca Tanah, Mabet yıkılmadan önce en önemli ibadet olan kurbanın yerini almıştır.¹⁷⁸ Bu gün sinagoglarda yapılan ibadetin en önemli anını ipekli örtüler içinde muhafaza edilen, Tanah'ın birinci bölümü olan Tora tomarlarının¹⁷⁹ Aron HaKodeş'ten çıkarılması ve cemaate okunması oluşturmaktadır.

¹⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Friedman,32-41;ayrıca bkz. Tanyu, Tarih Boyunca...,I/70-72; Bucaille,36; Harman, Yahudi Kutsal...,89-98; Tüme-Küçük, 222; Tanyu, Yahudiliğin...,120-122.)

¹⁷⁴ Harman, Yahudi Kutsal..., 103-104; Harman, "Ahdi Atik",I/ 496.

¹⁷⁵ Nebim ve Ketubim bölümünü oluşturan kitapların yazımı ile ilgili bilgiler daha önceki açıklamalarda bulunmaktadır.

¹⁷⁶ Yaşar Kutluay, İslam ve Yahudi Mezhepleri, İstanbul 2001, 164-165.

¹⁷⁷ Harman, Yahudi Kutsal..., 9.

¹⁷⁸ Adem Özen, Yahudilikte İbabet, İstanbul 2001, 107.

¹⁷⁹ Tanyu, Yahudiliğin Kutsal..., 106; ayrıca bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/51.

Evlerde yapılan ibadetlerde de içinde Kutsal Kitaptan cümlelerin bulunduğu rulolara (Mezuya) dokunulup parmaklar öpülmektedir.¹⁸⁰ İbadetlerde Tora hep el üstünde tutulmaktadır. Onun yere düşmemesine dikkat edilmektedir. Eğer Tora sinagogda yere düşerse haham dahil orada bulunan herkes otuz gün oruç tutmak zorundadır. İbadetlerde kutsal metinler okunurken (nerede okunursa okunsun) başın bir takke (kipa) veya bir örtü ile kapatılması gerekmektedir. Baş açık ve abdeste benzer bir temizlik yapılmadan ne sinagoga gidilmekte ne de Kutsal Kitap okunmaktadır.¹⁸¹

Tanah Yahudilikte sadece ibadetlerde değil günlük hayatta da önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin yeni doğan bir bebeğin Kutsal Kitap yazarı olması temennisiyle beşiğine Tanah kitaplarından bir bölüm, mürekkep ve kalem konmaktadır. Çocuk okula başlamadan kutsal kitap eğitimi almaya başlamaktadır.¹⁸² Özellikle Tora'ya ağırlık verilmektedir. Tanah'ın tefsiri olan Talmud'un bir bölümünü oluşturan Mişna'da¹⁸³ Tora öğrenmenin burada yer alan emirlere uymakla eş değer olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁴ Yahudilikte çocuk sadece erken dönemlerde Tora eğitimi almakla kalmaz, sorumluluk alabilecek duruma geldiğini gösteren "Bar Mitzva"¹⁸⁵ törenlerinde de Tora okuyarak ergenliğe geçişini tescil ettirir.¹⁸⁶

Yahudi inancına göre Tora açıldığı zaman ve taşınırken önünde eğilmek, öpmek gerekmektedir. Ancak Tora metinlerinin yazılı olduğu parşömenlere çıplak

¹⁸⁰ Tümer-Küçük, 254.

¹⁸¹ Tanyu, Yahudiliğin Kutsal..., 106-107.

¹⁸² Mişna'ya göre beş yaş Tora öğrenme, on yaş Mişna öğrenme, on beş yaş da Talmud öğrenme yaşıdır. (Bkz. Yusuf Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi, III/ 742.)

¹⁸³ Tümer-Küçük, 230; ayrıca bkz. Gündüz, 294.

¹⁸⁴ Besalel, 741.

¹⁸⁵ Bar Mitzva: "Emir çocuğu" veya "Emrin oğlu" anlamlarına gelen bu terim Yahudilikte çocukların ergenlik çağına ulaştıklarında onlar için yapılan dine giriş töreninin adıdır. Bu törenin iki önemli unsuru Bar Mitzva adayının Tora okuması ve Tefillin takmasıdır. (Bkz. Gündüz, 59; ayrıca bkz. Suzan Alalu, Karla Arditi vd. Yahudilikte Kavram ve Değerler, İstanbul 2001, 88-89).

¹⁸⁶ Özen, 126-127; Örs, 373.

elle dokunmak çıplak gömülme anlamına gelmektedir. Bu nedenle Tora satırları takip edilirken uzun saplı özel araçlar kullanılmaktadır.¹⁸⁷

Tanah'a verilen değer hayatın her anında kendini hissettirmektedir. Askeri ve sivil hayatta onun üzerine yemin edilmektedir. Okulda derslerde kelime türetmede, okuma kitaplarında o esas alınmaktadır. Yahudilikte yazılı bir anayasa yoktur.¹⁸⁸ Bir Yahudinin hayat boyunca yerine getirmekle yükümlü olduğu bütün emir ve yasaklar kaynağını Kutsal Kitap'tan almaktadır.¹⁸⁹ Yahudi toplumunda bu derece etkin olan Tanah tenkide tabi tutulmamakta, böyle bir eleştiri tasavvur bile edilememektedir. Tanah ibadetlerde ve günlük hayatta olduğu gibi kutlamalarda, askeri törenlerde önemini korumaktadır. Askeri geçitlerde Mısır'dan, kölelikten kurtuluşun simgesi olarak işlenmiş ipeklerle örtülü olarak bir taht içinde askerlerin gözetiminde törenle geçirilmektedir.¹⁹⁰

Yahudilikte önemli günler ve bu günlerde uyulması gereken kurallar Tanah'a göre belirlenmektedir. Bu önemli günlerde Tanah'tan bölümler okunmaktadır.¹⁹¹ Böyle belirli zamanlardaki Tanah okumalarının yanı sıra haftada üç gün olmak üzere Pazartesi, Perşembe ve Cumartesi (Şabat) günü Tora'dan bölümler okunmaktadır. Cumartesi günü yapılan okumalar için Tora bir yılda bitecek şekilde bölümlere ayrılmıştır. Bu bir yıllık dönem Tişri ayının son tatil günü sona ermektedir. Bu gün Tora bayramı (Simha Tora) olarak ilan edilmiştir.¹⁹² Bu günde rulo halindeki

¹⁸⁷ Alalu-Arditi vd.,Yahudilikte Kavram..., 249.

¹⁸⁸ Tanyu, Tarih Boyunca...,I/53.

¹⁸⁹ Besalel, Yahudi..., II/415.

¹⁹⁰ Tanyu, Tarih Boyunca..., 52-53.

¹⁹¹ Fısıh Bayramında (Pesah), Neşideler Neşidesi, Şavuot (Haftalar) bayramında Rut; Mabel'din yıkılışının yıl dönümünde Mersiyeler, Sukkot (çadırlar) bayramında Vaiz, Purim bayramında ise Ester Kitabından bölümler okunmaktadır. (Bkz. Harman, Yahudi Kutsal..., 134; ayrıca bkz. İbrani Din Bilgisi, 43-47; Özen, 214-223, 225-227).

¹⁹² İsmar Elbagen, "Torah Reading of", The Universal Jewish Encyclopedia, Edited by. İsaac Landman, New York 1948, X/273-274.

Tora'lar omuzlar üzerinde veya havaya kaldırılmak suretiyle sırmalı tahtlara konularak sokağa çıkarılmakta ve merasimle dolaştırılmaktadır.

Tora'nın yıllık hatim dönemlerinin yanı sıra onun Yahudilere verilmesine rastlayan dönem de bayram olarak kutlanmaktadır. Yahudiler Tora'nın Musa aracılığıyla kendilerine verildiğine inandıkları bu zaman dilimine Şavuot demektedirler. Bu gün, Yahudi takvimine göre Tanrı bu gün Sina'da Musa ile görüşmüş ve ona On Emir'i vermiştir. Bu günün anısına çeşitli etkinlikler düzenlenmekte ve Tora'nın çocukların dudaklarına tatlı lezzetler bıraktığının simgesi olarak çocuklara tatlılar verilmektedir.¹⁹³

Tora'nın vahyi ve hatmi ile ilgili bu tür kutlamaların yanında Roş Haşana, Yom Kipur ve Hanuka gibi bayramlarda da Kutsal Kitap'tan bölümler okunmaktadır.¹⁹⁴

Anlaşıldığı üzere hem önemli günlerde hem de günlük hayatta Tanah Yahudiliğin merkezinde yer almaktadır. Yahudi bilginlerin şu sözü onun Yahudiler için değerini en iyi şekilde anlatmaktadır. "Tanah olmasaydı Yahudilik olmazdı".¹⁹⁵

¹⁹³ Alalu-Arditi vd.,Yahudilikte Kavram..., 30-31.

¹⁹⁴ Özen, 205, 211, 224.

¹⁹⁵ Alalu-Arditi vd.,Yahudilikte Kavram..., 284.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANAH'TA YAHUDİLERE YÖNELİK TEOLOJİK ELEŞTİRİLER

Yahudilik'te Tanrı'nın İsrailoğulları ile yaptığı ahit büyük bir önem arz etmektedir. Ancak Yahudi tarihine bakıldığında zaman onların hem bu ahde karşı sadakatsiz oldukları hem de Yahudiliğin emir ve yasaklarını uygulamada birtakım zaafları bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölümde Yahudilerin kendi dinlerinin temelini oluşturan esasları ihlal etmeleri dolayısıyla Tanah'ta Yahudilere yöneltilen eleştirilere yer verilecektir.

1. İsrailoğullarının Tanrı ile Yapmış Oldukları Ahdi Bozmaları

İngilizce karşılığı "covenant" olan ahit¹⁹⁶ İbranice'de "kesmek" veya "ahit yemeği" anlamına gelen "berith" kelimesi ile ifade edilmektedir. Çoğunlukla

¹⁹⁶ Ahit, iki grup arasında yapılan bir sözleşme, başlangıçta kanla mühürlenmiş bir senet veya daimi bir dini düzenlemeyi ifade eden bir yasa olarak kabul edilmektedir. Ahdi başlatan en ilkel yolun tarafların birbirlerinin kollarını yaralayarak, birbirlerinin kanlarını emmek olduğu söylenmektedir. Bu kanın onları "ahit kardeşi" kıldığını inanılmaktadır. Aynı düşüncenin farklı bir ifadesi olan bir diğer ritüelde ise kurban olarak kesilen bir hayvan ikiye bölünür ve bu parçalar arasından geçilirdi. (Bkz. Yeremya 34/18.) Tarafların birbirlerine olan bağlılıklarının bir ifadesi olarak görülen bir eylemin devamında birlikte yemek yenildiği ve bu yemeğin aynı fikrin tekrarının bir ifadesi olduğu dile getirilmektedir. Özü itibarıyla ahit, kanların karıştırılmasının temel kabul edildiği hayat boyu arkadaşlık bağı olarak görülmektedir. Zamanla kan emme çirkin görüldüğü için insanın bunu terk ettiği ve birlikte yeme içmenin ahdin sembolü haline geldiği ifade edilmektedir. Tanrı'dan yardım istemek suretiyle yeme içmenin ciddiyetinin artırıldığı ve bu eylemin Tanrı'nın sembolleri önünde yapıldığı bildirilmektedir. Bu yemeğin, Tanrı'yı temsil eden semboller yanında bir takım başka sembollerin de bulundurulduğu ortamlarda, örneğin yedi gezegeni temsil eden yedi hayvan, yedi taş ve yedi kuyu önünde yenildiği belirtilmektedir. (Bkz. Kaufman Kohler, "Covenant" The Jewish Encyclopedia, (J.E.) New York and London 1903, IV/318.) Sözleşmelerin yemin edilerek ve kutsal bir yemekten sonra dua yapılarak soyut; taş yığılarak, ağaç veya direk dikilerek (Bkz. Tekvin, 31/44-54.) somut bir şekilde belgelendirildiği görülmektedir. Ahitleşmeyi ifade etmek için kan ve yemeğin dışında ekmekle beraber tuzun kullanıldığı belirtilmekte ve bu unsurların kullanılmasıyla gerçekleştirilen antlaşmaların Tanrı tarafından denetlendiğine inanılmaktadır. Kişiler arasında veya kabile reisleri arasında yapılan ahdin sembolü olarak kabul edilen uygulamalara Tanah'ta da rastlanmaktadır. (Bkz. Tekvin, 26/28-31.) Ayrıca ahdi ifade eden "berith" kelimesinin bu tür uygulamalara yer verilmeden karşılıklı olarak koruma amaçlı yapılan bir antlaşma sözünü belirtmek için kullanıldığı (Bkz. Tekvin, 14/13.) söylenmektedir. (Bkz. Max Joseph, "Covenant", The Universal Jewish Encyclopedia (U.J.E.) Edited by Isaac Landman, New York 1948, III/389)

“karath” ile birlikte “kesmek” anlamında kullanılan¹⁹⁷ bu kelimenin Süryanice’de aynı anlamı taşıyan “barah” tan geldiği belirtilmektedir.

Berith kavramının Yahudilik’te daha çok dini bir terim olarak kullanıldığı, Tanrı ve İsrailoğulları arasında yapılan ahdi ifade ettiği belirtilmektedir.¹⁹⁸ Hatta bu kelimenin doğrudan Yahudi dinini ifade etmek için kullanıldığı da söylenmektedir. Tanrı ve onun halkı arasındaki ilişkinin dinsel bir işareti olarak kabul edilen ahdin günlük hayattaki sözleşmelerden farklı olduğu çünkü bu ahdin başlangıç kararını Tanrı’nın tek başına verdiği belirtilmektedir.¹⁹⁹

Tanrı ile insan arasındaki ilk sözleşmenin Nuh’la yapılan ahit olduğu ve bu ahdin içeriği itibariyle evrensel bir nitelik taşıdığı ifade edilmektedir.²⁰⁰ Bu konu ile ilgili olarak Tekvin’de yer alan sözlere göre Tanrı, insanın kötülüğü sebebiyle başına gelecek felaketleri haber vermektedir. Ancak Nuh’la olan ahdin gereği olarak onun ve ona iman edenlerin kurtulacağını bildirmektedir.²⁰¹ Tufandan sonra da Tanrı bir daha tufan olmayacağına dair söz vermekte ve buluta koyduğu yayını (gökkuşağını) bu ahdin alameti olarak göstermektedir.²⁰²

Tanrı’nın vermiş olduğu bu söz dolayısıyla insanla onun arasında çözülmez bir bağ kurulduğu kabul edilse de²⁰³ Yahudilik’te asıl önem verilen ahdin İbrahim’le yapılan ve Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki özel ilişkinin başlangıcı olarak kabul edilen antlaşma²⁰⁴ olduğu belirtilmektedir.

¹⁹⁷ Max Joseph, “Covenant”, U.J.E., III/389.

¹⁹⁸ Sabit Şimşek, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da Tanrı Anlayışı, Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2001, 26, 51 nolu dipnot.

¹⁹⁹ Joseph, 389.

²⁰⁰ Şimşek, Yahudilik..., 26; Kohler, 320.

²⁰¹ Bkz. Tekvin, 6/3-20.

²⁰² Bkz. Tekvin, 9/11-17.

²⁰³ Schimmel, 141.

²⁰⁴ Şimşek, 26.

Tanah'ta yer alan ifadelere göre İbrahim'in babası Terah, ailesi ile birlikte Keldanilerin Ur şehrinden çıkıp Harran'a yerleşmiş ve burada ölmüştür. Tanrı daha sonra İbrahim'e Kenan ülkesine gitmesini emretmiştir. Bu ülkeyi ona ve onun nesline vereceğini, onu büyük bir millet yapacağını vaadetmiştir. İbrahim, Kenanlıların memleketine gittiğinde orada Tanrı için bir mezbah yapmıştır.²⁰⁵ Daha sonra Kenan'da baş gösteren kıtlık dolayısıyla İbrahim Mısır'a göç etmiş orada bir süre kaldıktan sonra Mısır Firavunu'nun verdiği hediyelerle tekrar Kenan'a dönmüştür. Bu sırada İbrahim'in yanında karısı Sara ve kardeşinin oğlu Lut vardır. İbrahim ve Lut çobanları arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle aralarında toprak paylaşımı yapmışlardır. Bu paylaşımın ardından Tanrı İbrahim'e, gözünün görebildiği bütün toprakları kendisine ve onun soyuna vereceğine, onun neslini çoğaltacağına dair söz vermiştir. Bunun üzerine İbrahim, bulunduğu yerde Tanrı için bir mezbah daha yapmıştır. Bundan sonra Tanrı İbrahim'e rüyasında yine neslini çoğaltacağını, Nil'den Fırat'a kadar olan toprakları onun soyuna vereceğini vaadetmiştir. İbrahim doksan dokuz yaşında iken Tanrı ona tekrar görünmüş ve ahdini onunla sabit kılacağını, onu fazlasıyla çoğaltacağını bir çok milletin babası yapacağını söylemiştir.²⁰⁶ Bu ahdin simgesi olarak her erkeğin sünnet olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuşmanın ardından İbrahim, oğlu İsmail ve bütün ev halkı sünnet olmuşlardır.²⁰⁷

Yahudilere göre Tanrı İbrahim'le yapmış olduğu ahdi İshak'la da yapmıştır. İbrahim'e verilenin aynısının İshak'a verileceğini çünkü İbrahim'in Tanrı'nın sözünü

²⁰⁵ Bkz. Tekvin, 11/31-32; 12/1-8.

²⁰⁶ Tanrı ile İbrahim arasında geçen bu konuşma esnasında İbrahim ve karısının ismi değiştirilmiştir. Buna göre başlangıçta "yüce baba" anlamındaki "Abram" yerine "cumhurun babası" anlamına gelen "İbrahim" ismi verilmişti. Benzer bir şekilde karısının ismi de değiştirilmiştir. Saray'ın adı "prenses" anlamındaki Sara'ya dönüştürülmüş ve o da mübarek kılınmıştır. Bu olaydan sonra İshak'ın doğumu müjdelenmiş ve ahdin İshak'la sabit olacağı haber verilmiştir. (Bkz. Tekvin, 17/5, 15, 19-22).

²⁰⁷ Bkz. Tekvin, 12/10-20; 13/1-18 ; 15/1-5, 18-21; 17/1-14.

dinlediğini, emirlerini, kanunlarını yerine getirdiğini bildirmiştir.²⁰⁸ Tanrı, İshak'tan sonra onun oğlu Yakup'la da ahitleşmiş ve İbrahim ile İshak'a yapmış olduğu vaadi ona da tekrarlamıştır.²⁰⁹

Tanrı, İsrailoğullarının atası olarak kabul edilen İbrahim, İshak ve Yakup'la²¹⁰ yaptığı ahdi Musa zamanında yenilemiştir. Musa ile yapılan ahit dolayısıyla Tanrı-İsrail ilişkisinin doruğa ulaştığı, atalarla yapılan ahitlerin bu büyük ahdin başlangıcı ve hazırlayıcısı olduğu düşünülmektedir.²¹¹ Nitekim Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı, İsrailoğullarının ataları olan İbrahim, İshak ve Yakup'la yaptığı ahdi hatırlatarak onları Mısır'dan esaretten kurtarmıştır.²¹² Musa kavmi ile Mısır'dan çıkıp Sina çölüne geldiği zaman Musa'ya, Sina Dağına çıkmasını söylemiştir. Musa dağa çıktığında sözünü dinleyip ahidini tuttuklarında onları mukaddes bir millet yapacağını vaadetmiştir. Bundan sonra Tanrı Musa'ya On Emri, ibadet ve hukukla ilgili hükümleri bildirmiştir. Musa Tanrı'nın kendisine bildirdiği bütün sözlerini, hükümlerini kavmine okumuş ve onlardan ahde uyacaklarına dair söz aldıktan sonra Rab'bin sözlerini yazmıştır. Daha sonra dağın eteğinde bir mezbah yapmış, İsrailoğullarının on iki kabilesine göre on iki sütun dikmiş ve yakılan takdimeler, selamet takdimeleri olarak Rabbe öküzler kesmiştir. Kurbanların kanını leğenlere koyup yarısını mezbah üzerine serpmiş, ardından ahit kitabını alıp halka okumuş, onlar da yazılan bütün bu sözlere uyacaklarına dair söz vermişlerdir. Bunun üzerine

²⁰⁸ Bkz. Tekvin, 26/2-6.

²⁰⁹ Bkz. Tekvin, 28/13-15; 35/11-13; İbrahim'de olduğu gibi Yakub'un da ismi değişmiştir. Yakub dayısı Laban'ın yanından ayrılıp kendi memleketine dönerken yolda bir adamla karşılaşmış ve sabaha kadar onunla güreşmiş ve birbirlerine galip gelememişlerdir. Yakub bu kişiye kim olduğunu sormuştur. O, kim olduğunu söylemek yerine Yakub'a bundan sonra isminin İsrail olacağını, çünkü kendisinin Allah ve insanlarla uğraştığını belirtmiştir. Yakub'a verilen söz esnasında bu isim konusu gündeme gelmiş ve adının Yakub değil İsrail olduğu tekrar söylenmiştir. (Bkz. Tekvin, 32/22-29; 35/10).

²¹⁰ Sevilla Sharon, 3; Baki Adam, Mehmet Katar, Dinler Tarihi, İlahiyat Önlisans Programı (İÖP) Eskişehir 2002, 48.

²¹¹ Şimşek, 27.

Musa kanın geri kalanını kavmin üzerine serpmiştir. Bu kanın “ahdin kanı” olduğunu söylemiştir.²¹³ Daha sonra sunulan her kurban Tanrı ile yapılan ahdin yenilenmesi olarak kabul edilmiştir.²¹⁴

Tanrı, İsrailoğullarına ahde sadık kalmalarını ve emirlerini yerine getirmelerini, bunların unutulmamasını ve çocukluklarından itibaren insanlara öğretmelerini emretmiştir.²¹⁵ Bu ahdin gereğinin yapılmaması ve emirlerine riayet edilmemesi halinde onları ne tür felaketlerle cezalandıracağını da açıkça ifade etmiştir.²¹⁶ Nitekim daha sonraki dönemlerde İsrailoğullarının yaşadığı olumsuzlukların sebebi olarak onların ahde uymayarak dinden uzaklaşmaları gösterilmiştir.²¹⁷

Tanrı'nın ahitle ilgili öğüt ve tehditlerine rağmen İsrailoğulları daha Musa'nın sağlığında, üstelik de ahdin yapılmasından çok kısa süre sonra ahdin kurallarını ihlal etmeye başlamıştır. Yahudi kutsal kitabına göre Musa, Tanrı ile olan ahitleşmeyi tamamlamak ve bu ahdin kurallarını Tanrı'dan almak için Sina Dağına çıktığında halkın yanına dönmekte biraz geç kalmıştır.²¹⁸ Bunun üzerine İsrail halkı Tanrı'nın Musa'ya yardımcı olarak seçtiği²¹⁹ kardeşi Harun'a gelerek ondan kendileri için ilah yapmasını istemişlerdir. Harun onların bu isteklerine olumlu cevap vererek onlar için altından bir buzağı yapmıştır. İsrailoğulları kendilerini Mısır'dan

²¹² Bkz. Çıkış, 13/1-22.

²¹³ Bkz. Çıkış, 19/3-7; 20, 21, 22 ve 23. Baplar ; 24/3-9; Musa ile yapılan ahit önemli olduğu için Tanah'ın farklı bölümlerinde de bahsedilmektedir. (Bkz. Tesniye, 4/13; 5/2; 29/1; Yeremya, 11/4; 31/32; 34/13).

²¹⁴ Kohler, 319. Tanrı'nın İsrail kavmiyle olan ahinde kan önemli bir enstrüman olarak görülmekle birlikte tuz vb. maddeler de birer ahit vasıtası olarak kabul edilmiştir. Nitekim Tanrı, kendisine arz edilecek ekmek takdimelerinin tuzlanması istemekte ve bu tuzun Allah'ın ahidinin tuzu olduğunu söylemektedir. (Bkz. Levililer, 2/13.)

²¹⁵ Bkz. Tesniye, 4/2, 23, 40; 5/32; 6/6-8.

²¹⁶ Bkz. Tesniye, 28/15-68.

²¹⁷ Schimmel, 141; Tümer-Küçük, 204.

²¹⁸ Bkz. Çıkış, 24/12-18; 31/18; 32/1.

²¹⁹ Bkz. Çıkış, 4/14-17.

çıkaran ilahın bu altın buzağı olduğunu söyleyerek ona yakılan takdimeler ve selamet takdimeleri sunmuşlardır.²²⁰ İsrailoğulları bu şekilde davranarak Tanrı'nın Musa'ya verdiği On Emrin "kendileri için oyma put, yukarıda göklerde olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin ..." ²²¹ şeklindeki emrine itaatsizlik etmişlerdir. Bu yaptıklarından dolayı Tanrı, İsrailoğullarını anlayışsızlıkla suçlamış²²² ve onları Levioğulları²²³ aracılığıyla cezalandırmıştır. O, Levioğullarına hitaben: "Herkes kılıcını beline kuşansın ve ordugahta kapıdan kapıya dolaşsın ve herkes kendi kardeşini ve herkes kendi arkadaşını ve herkes kendi komşusunu öldürsün"²²⁴ şeklinde emir vermiştir. Bu emir üzerine Levioğulları o gün üç bin kişiyi öldürmüşlerdir. Musa, acı bir şekilde cezalandırılan İsrail halkının affını dilediği zaman Tanrı kendisine karşı suç işleyenleri kitabından sileceğini söylemiştir.²²⁵

Ahdin bu şekilde ihlal edilmesinden sonra Tanrı, Musa ile olan ahdi Moab'da yenilemiştir.²²⁶ Ahit yenilenmiş olsa bile Musa İsrailoğullarına hitaben, Tanrı'nın

²²⁰ Bkz. Çıkış, 32/2-7; Tesniye, 9/12-16.

²²¹ Bkz. Çıkış, 20/4-5; Tesniye, 5/8-9.

²²² Bkz. Çıkış, 32/9.

²²³ Levioğulları: Hz. Musa döneminde altın buzağıya tapanları ölümle cezalandırmak için Tanrı tarafından seçilen bu kabileye (Çıkış, 32/13-29) özel dinsel görevler verildiği düşünülmektedir. Tanrı Hz. Musa'nın da mensub olduğu (Çıkış, 2/1-3) bu sülaleyi kendine has kılmıştır. O, bütün ilk doğanların kendine ait olduğunu, İsrailoğullarından da ilk doğanlar yerine Levilileri aldığını (Sayılar, 3/11-13) ve onları, toplanma çadırının hizmeti için görevlendirdiğini belirtmiştir. (Sayılar, 18/6) Kesin olmayan bilgilere göre başlangıçta Levi oğullarının özel bir dinsel görevinin olmadığı, kabile adının yalnızca simgesel olarak Hz. Yakub ile karısı Lea'nın üçüncü oğlu Levi'den geldiği bildirilmiştir. Bir başka rivayete göre İsrailoğulları vaadedilmiş toprakları yurt edindikleri sırada bu kabile artık yoktur. Çünkü İsrailoğullarının diğer kabilelerinin tersine Levioğullarına özel bir toprak verilmemiş onların ülkenin farklı şehirlerine yerleşmeleri istenmiştir. (Sayılar, 35/1-8) Levioğullarının özel bir görevi olmasa da onların toprak edinmelerinin uygun olmadığı çünkü onların mirasının Tanrı'ya takdim edilen yakılan takdimeler olduğu söylenmiştir. (Yeşu, 13/14) Ayrıca bkz. Ana Britanica, İstanbul 1989, XIV/434; Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, İstanbul 2000, 290.)

²²⁴ Bkz. Çıkış, 32/27.

²²⁵ Bkz. Çıkış, 32/28-34.

²²⁶ Bkz. Tesniye, 29/1.

ahdini bıraktıkları için memleketlerinin Sodom ve Gomorra gibi yıkılacağını²²⁷ ifade etmiştir.²²⁸

Tanah'ta yer alan ifadelere göre Musa'dan sonra İsrailoğullarına önder olmak üzere seçilen Yeşu,²²⁹ hem askeri bir lider hem de bir peygamberdir. Tanrı Yahve, Musa'ya vaadettiği şeyleri ona da tekrar hatırlatmıştır.²³⁰ Yeşu da Musa gibi İsrailoğullarına Yahve ile aralarındaki ahdi hatırlatmıştır.²³¹ Ancak İsrailoğulları Musa döneminde olduğu gibi onun döneminde de Tanrı ile olan ahdi bozmuşlardır. Bu nedenle Tanrı onları düşmanlarına karşı yalnız bırakmıştır.²³²

Yeşu'nun ölümünden sonra kabileler "softim" denilen hakimler tarafından yönetilmişlerdir.²³³ Bu dönemde İsrailoğulları Tanrı'nın kendilerini düşmanlarının elinden kurtarması için gönderdiği hakimleri dinlemeyerek daha önceden ataları ile yapılan ahdi bozmuşlardır. Bunun sonucunda Tanrı düşmanlarına karşı onlara yardım etmeyeceğini belirtmiştir.²³⁴ İsrailoğulları kendilerine gönderilen hakimler öldükçe doğru yoldan sapmışlar ve her seferinde Tanrı'nın hoşuna gitmeyen davranışlarda bulunmuşlardır. Tanrı bu yaptıklarına karşılık onları kendilerine zulmeden Midyani'lerin (Medyenlilerin) eline vermiştir.²³⁵ Onlar bu durumdan kurtulmak için yalvardıklarında Tanrı onlara Gideon peygamberleri göndermiştir. Peygamber Gideon²³⁶ İsrail kavmini Midyanilerin elinden kurtarmış ve diğer düşmanlarına karşı

²²⁷ Bkz. Tekvin, 19/24.

²²⁸ Bkz. Tesniye, 29/22-28.

²²⁹ Bkz. Sayılar, 27/18-23; Tesniye, 31/7-29

²³⁰ Bkz. Yeşu, 1/5.

²³¹ Bkz. Yeşu, 21/16; 24/1-31.

²³² Bkz. Yeşu, 7/11-12.

²³³ Adam-Katar, Dinler Tarihi, 40.

²³⁴ Bkz. Hakimler, 2/16-23.

²³⁵ Bkz. Hakimler, 2/19; 3/12; 4/1; 6/1.

²³⁶ Ömer Faruk Harman'a göre Tanrı tarafından seçilmesi ve görevlendirilmesi açısından "hakim" de bir peygamberdir. Dolayısıyla hakim Gideon aynı zamanda bir peygamberdir. (Bkz. Ömer Faruk Harman, Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler, İslam Tetkikleri Dergisi, Ayrı Basım, İstanbul 1995, IX/141, 155.

zafer kazanmıştır.²³⁷ M.Ö. XII. yüzyılın ilk yarısından XI. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen süreyi kapsayan hakimler döneminde²³⁸ bu ve benzeri olaylar yaşanmaya devam etmiştir.

İsrail tarihinde Hakimler döneminden sonra M.Ö.1020'lerden itibaren krallar döneminin başladığı söylenmektedir.²³⁹ İsrailoğullarının Tanrı'ya itaatsizlikleri ve yapılan ahde aykırı davranışları krallar döneminde de devam etmiştir Nitekim birinci kral Saul'un itaatsizliği sebebiyle²⁴⁰ krallığı Tanrı tarafından alınmış, Peygamber Samuel tarafından meshedilen Davud'a²⁴¹ verilmiştir.

Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı, İsrailoğullarının en ünlü kralı olan Davut'la (M.Ö. 1010-971)²⁴² ahitleşmiş ve onun soyuna ebedi taht vaatetmiştir.²⁴³ Bu ahdin Musa ile yapılan ahdin devamı niteliğinde olduğu söylenmektedir.²⁴⁴ Ahitle ilgili sözlerin devamında Tanrı, kendisinin emirlerine göre davranmamaları halinde Davud'un oğullarını cezalandıracağını da bildirmektedir.²⁴⁵ Allah'ın bu konudaki vaat ve tehdidine rağmen İsrailoğullarının kendileri ile Tanrı arasındaki yakınlığı ifade etmek için baba-oğul ilişkisine²⁴⁶ ve eşler arasındaki nikah akdine²⁴⁷ benzetilen ahdi zaman zaman ihlal ettikleri görülmektedir.²⁴⁸ Davud'dan sonraki dönemlerde de bu durumun devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kral Davud ve oğlu Süleyman zamanında en güçlü dönemini yaşayan Yahudi devleti Süleyman'ın son döneminde bazı isyanlara ve iç çekişmelere sahne olmuştur.

²³⁷ Bkz. Hakimler, 6/7-40; 7. ve 8. bablar.

²³⁸ Sevilla Sharon, 13.

²³⁹ Krallar döneminin başlangıcı ile ilgili olarak kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. (Bkz. Yusuf Besalel, Yahudi Tarihi, İstanbul 2000, 39; Sevilla Sharon, 15; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/83-84.)

²⁴⁰ Bkz. I. Samuel, 13/8-15; 15/1-4; 19-24.

²⁴¹ Bkz. I. Samuel, 16/11-14.

²⁴² Örs, 216; Sevilla Sharon, 17; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/84-85.

²⁴³ Bkz. Mezmurlar, 89/20-30, 36; I. Samuel, 7/14-17; I. Tarihler, 17/1-27.

²⁴⁴ Şimşek, 27.

²⁴⁵ Bkz. Mezmurlar, 89/30-34.

²⁴⁶ Bkz. Çıkış, 4/22; Mezmurlar, 2/7; 89/26-27; İşaya, 64/8; Yeremya, 31/9.

Süleyman'ın ölümünden sonra bu anlaşmazlıklar iyice gün yüzüne çıkmıştır. Süleyman'ın oğlu Rehoboam'ın baskıcı tutumu nedeniyle bazı kabileler daha önceden Süleyman'a karşı isyan etmiş ancak başarılı olamadığı için Mısır'a kaçmış olan Yeraboam'ı Mısır'dan getirerek onu kral ilan etmiştir. Böylece devlet ikiye bölünmüştür. Kuzeyde kurulan devlete İsrail krallığı, güneyde kalan bölüme Yahuda krallığı denilmiştir. İsrail krallığı M.Ö. 722 yılında Asurlular tarafından yıkılmıştır. Güneydeki Yahuda krallığına ise M.Ö.586 veya 587'de Babil kralı Nebukatnetzar son vermiştir.²⁴⁹

Krallar döneminde olduğu gibi her iki devlette de ahit çoğu zaman ihlal edilmiştir. Örneğin M.Ö. 875, 870 veya 860 yılında peygamber olduğu tahmin edilen İlyas²⁵⁰ Tanrı ile yaptığı konuşmada bu konuya değinmektedir. O, İsrailoğullarının ahdi bırakıp mezbahları yıktıklarını söylemektedir.²⁵¹ M. Ö. 750'den sonra (tahmini olarak M. Ö. 745 ile 733 arasında farklı tarihler verilmektedir) İsrail krallığında peygamberlik yaptığı kabul edilen Hoşea peygambere²⁵² atfedilen kitapta İsrail halkının ahdi ihlal ettiği, yasaya karşı hainlik ettiği ve bu nedenle de Tanrı'nın öfkelenildiği belirtilmektedir.²⁵³ İsrail'in son kralı, Hoşea'nın (M.Ö.731-722)²⁵⁴ dokuzuncu yılında M.Ö. 722'de krallığın yıkılması ve İsrail halkının Asur'a sürgün edilmesinin²⁵⁵ nedeni olarak da onların Tanrı'nın sözünü dinlemeyerek onun ahdini ihlal etmeleri gösterilmektedir.²⁵⁶

²⁴⁷ Bkz. İşaya, 3/1, 8; Hoşea, 2/16.

²⁴⁸ Bkz. Mezmurlar, 55/19-21; 78/10, 37.

²⁴⁹ Bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/85-86,89,93; Sevilla Sharon, 23-24, 28, 32.

²⁵⁰ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/88.

²⁵¹ Bkz. Krallar, 19/10, 14.

²⁵² Tanyu, Tarih Boyunca..., I/88.

²⁵³ Bkz. Hoşea, 6/7; 8/1-14.

²⁵⁴ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/86.

²⁵⁵ Bkz. II. Krallar, 17/6; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/89; Sevilla Sharon, 28.

²⁵⁶ Bkz. II. Krallar, 18/9-13; ayrıca bkz. Örs, 258.

İsrailoğullarının Tanrı'nın emirlerini ihlal etmeleri ve ahdin gereğini yapmamaları sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bunun en belirgin örneklerinden birini de Yeremya peygamberin²⁵⁷ tebliğinde görmekteyiz. Yeremya'ya ait olduğu düşünülen kitapta Tanrı, İbrahim'le yapılan ahde atıfta bulunarak bu ahdin sözlerini dinlemeyenlere lanet etmektedir. Ardından bu ahde uyarak emirlerini yerine getirdikleri takdirde Yahuda halkının özel bir konuma sahip olacakları müjdesini vermektedir. Tanrı, geçmişte kendilerini Mısır'dan çıkardığı ve o döneme kadar koruduğu halkın ahde uygun davranmadıklarını dile getirmektedir. Hem İsrail evinin hem de Yahuda halkının ataları ile yapılan ahdi bozduklarını ifade etmektedir. Kitabın bir başka bölümünde Yahudalılar ahdi bıraktıkları için Tanrı'nın Yerusâlim'i (Kudüs'ü) yerle bir edeceği haberi verilmektedir.²⁵⁸ Daha sonra Tanrı, İsrail ve Yahuda evi ile yeni bir ahit yapacağını bu ahdin Musa ile yapılan ve İsrailoğulları tarafından defalarca bozulan ahitten farklı olacağını bildirmektedir. Yeremya kitabında bu ahdi haber veren ifadeler şu şekildedir: "İşte Rab diyor, İsrail evi ile ve Yahuda evi ile yeni bir ahit keseceğim günler geliyor, atalarını Mısır diyarından çıkarmak için onların elini tuttuğum gün kendileri ile kestiğim ahit gibi değil; onların efendisi olduğum halde o ahdimi bozdular. Rab diyor, İsrail evi ile keseceğim ahit şudur: Şeriatimi onların içlerine koyup, yürekleri üzerine onu yazacağım; ve ben onlara Allah olacağım ve onlar bana kavim olacaklar, ve artık herkes kendi komşusuna ve herkes kendi kardeşine: Rabbi bilin diye öğretmeyecekler; Çünkü küçüğünden büyüğüne kadar onların hepsi beni bilecekler.

²⁵⁷ Büyük peygamberlerden Yeremya'nın M.Ö. 645 yılında doğduğu ve 627 yılında Peygamberlik faaliyetine başladığı tahmin edilmektedir. Onun, Yahuda krallığının son kırk yılında nebilik yaptığı ve bu görevine Süleyman tarafından yapılan Mabel'in yıkımından (M.Ö. 686 veya 687) sonra bir süre daha devam ettiği görülmektedir. (Bkz. Tanyu, Tarh Boyunca..., I/92; Sevilla Sharon, 32).

²⁵⁸ Bkz. Yeremya, 11/1-11; 22/1-10.

Rab diyor: Çünkü fesatlarını bağışlayacağım ve artık suçlarını anmayacağım.”²⁵⁹
Tanrı bu ahdin bozulmayacağını belirterek Davud’un neslini kendisine hizmet eden Levilileri çoğaltacağını ve Babil’e sürgün edilen halkı geri getireceğini vaatetmiştir.²⁶⁰

Babil kralı Nebukadnetsar ilk olarak M.Ö.597’de Yeruşalim’e geldiğinde Tanrı, peygamber Yeramya aracılığıyla Yahuda kralı Tsedekiya’ya (Zedekiya) (M.Ö.597-586)²⁶¹ Babil kralına karşı koymamasını, Babil’e götürüleceğini fakat orada selâmet içinde yaşayacağını söylemiştir. Bu sırada herkesle köle ve cariyelerini, İbrani erkek ve kadını serbest bırakmaları konusunda ahdedilmiştir. Başlangıçta bu ahde göre hareket edilerek köleler ve cariyeler serbest bırakılmıştır. Ancak daha sonra bundan vazgeçilmiş; köle ve cariyeler geri çevrilerek zorla köle yapılmıştır. Bunun üzerine Tanrı, Mısır’dan çıktıktan sonra yapılan ahitte yer alan kölelerle ilgili hükümleri²⁶² hatırlatmıştır. Bu gün kendilerini verdikleri sözden cayarak ahdi ihlal ettikleri gibi geçmişte atalarının da kendisini dinlemediklerini ifade etmiştir. Allah kendi önünde verdikleri sözden döndükleri için onları dünyanın farklı yerlerine dağıtmak suretiyle cezalandıracağını belirtmektedir.²⁶³

Sürgün döneminin ikinci büyük dini lideri olarak kabul edilen peygamber Hezekiel’in Babil’e sürgün edilen ilk kabilede (M.Ö.597)²⁶⁴ yer aldığı ileri sürülmektedir.²⁶⁵ M.Ö.590’lı ve ya 580’li²⁶⁶ yıllarda peygamberlik görevine başladığı söylenen Hezekiel’in diğer peygambere göre daha hoşgörülü olduğu ifade edilmektedir. Onun bu özelliğinin kitabındaki ifadelere yansıdığı görülmektedir. O

²⁵⁹ Bkz. Yeremya, 31/31-35.

²⁶⁰ Bkz. Yeremya, 33/14-26.

²⁶¹ Tanyu, Tarih Boyunca...,I/87.

²⁶² Bkz. Çıkış, 21/2; Tesniye, 15/12.

²⁶³ Bkz. Yeremya, 34/1-22.

²⁶⁴ Tanyu, Tarih Boyunca...,I/92; Günaltay, III/431.

²⁶⁵ Sevilla Sharon, 41; Günaltay, III/431.

babaların günahları sebebiyle oğulların cezalandırılmayacağını ve günah işleyen kişinin de tövbe ettiği zaman affedileceğini söylemektedir.²⁶⁷ Ayrıca İsrail halkının ahdi bozduğu²⁶⁸ için felaketlerle cezalandırılrsa da Tanrı'nın bu topluluğu bırakmayacağını belirtmektedir.²⁶⁹ Buna rağmen İsrailoğulları asi olmuş, Tanrı ile olan ahidini ihlal etmiştir. Başka milletlerin arasına girince Tanrı'nın mukaddes ismini bozdukları²⁷⁰ ve yabancıları Tanrı'nın evine sokarak ahdi bozdukları ifade edilmektedir.²⁷¹

Son peygamber Malaki kitabında niçin herkesin ataların ahidini bozduğunu sorgulamakta ve İsrail'le Yahuda'nın işledikleri günahları sebebiyle Tanrı'nın onların takdimelerini kabul etmeyeceğini dile getirmektedir.²⁷²

M.Ö. 444 veya 445 yılında Babil kralı Artahşasta'nın Kudüs'e dönen halka vali tayin ettiği Nehemya'nın²⁷³ kitabında İsrailoğulları ile yapılan ahdin dışında Levililerle yapılan ahde değinilmektedir. Tanrı, Levi sülalesinden olan kahinlerin yabancılarla evlenmesini yasaklamıştır.²⁷⁴ Ancak diğer ahitler bozulduğu gibi bu ahidde ihlal edilmiştir. Kahinlerden birinin oğlu yabancı bir kadınla evlenmiştir. Böylelikle kahinliğin, kahinlik ve Levililer ahidinin bozulduğu ifade edilmektedir. Aynı konu Malaki kitabında da ele alınmaktadır. Levi ahidini bozdukları için Tanrı'nın onları bütün kavmin önünde alçalttığı söylenmektedir.²⁷⁵

²⁶⁶ Katar, 43.

²⁶⁷ Bkz. Hezekiel, 18/19-25.

²⁶⁸ Bkz. Hezekiel, 16/59; 17/16, 18-20.

²⁶⁹ Bkz. Hezekiel, 16/1-63.

²⁷⁰ Bkz. Hezekiel, 36/22.

²⁷¹ Bkz. Hezekiel, 44/7.

²⁷² Bkz. Malaki, 2/10-13.

²⁷³ Sevilla Sharon, 48.

²⁷⁴ Bkz. Levililer, 21/7, 13-16; ayrıca bkz. Alalu- Ariti vd., Yahudilik'te Kavram..., 141.

²⁷⁵ Bkz. Malaki, 2/7-10.

Tanah'ta yer alan bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Yahudiler Tanrı'yla yapılan ahdi defalarca bozmuşlar ve bu nedenle de birçok felakete maruz kalmıştır.²⁷⁶ Onlar bu ahdi ihlallerini genellikle Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymamak, onun yolundan uzaklaşmak gibi davranışlarla gerçekleştirmişlerdir.

2. İsrailoğullarının Allah'ın Emir ve Yasaklarını İhlal Etmeleri

Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tanah aynı zamanda İsrail ulusunun tarihi niteliğindedir. Tanah'ın İsrailoğullarının geçmişi ile ilgili verdiği bilgilere bakıldığında onların çoğunlukla Tanrı'nın kendilerine bildirdiği emir ve yasakları ihlal ettikleri görülmektedir.

Yahudilere göre Tanrı kendisine millet olarak seçtiği²⁷⁷ İsrailoğullarını Mısır'dan esirlik evinden çıkarmıştır.²⁷⁸ Tahmini olarak M.Ö. 1250'lerde Musa liderliğinde gerçekleştiği²⁷⁹ kabul edilen bu olaydan sonra Tanrı, Musa aracılığıyla İsrail halkına emir ve yasaklarını bildirmiştir.²⁸⁰ Onlar bu emir ve yasakları yerine getirdiklere takdirde Tanrı bu halkı üstün bir millet kılacağına, dünyadaki her türlü nimeti, mutluluğu onlara vereceğine ve düşmanlarına karşı üstünlük sağlamalarına yardımcı olacağına dair vaatte bulunmuştur.²⁸¹ Kendilerine bildirilen bu emir ve yasakları ihlal edip doğru yoldan sapmaları halinde ise bela ve sıkıntıya maruz kalacakları konusunda uyarmıştır.²⁸² İsrailoğulları da Allah'ın kendilerine bildirdiği bütün hükümlere uyacaklarına dair söz vermişlerdir.²⁸³

²⁷⁶ Bkz. Sayılar, 21/4-9; 25/1-9; Yeşu, 7/4-15; II. Samuel, 21/1; İşaya, 13/9; Yeremya, 3/1-4; 5/7-9; 6/8, 19; 7/8-20; 28/11; Yeremya'nın Mersiyeleri, 3/42-53; Hezekiyel, 39/23-24; Amos, 4/4-13.

²⁷⁷ Bkz. Hakimler, 20/2; II. Samuel, 14/13; Mezmurlar, 47/9.

²⁷⁸ Bkz. Çıkış, 20/2.

²⁷⁹ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/83; Sevilla Sharon, 8; Tümer-Küçük, 211.

²⁸⁰ Bkz. Çıkış, 19/25; 20, 21, 22 ve 23. bablar.

²⁸¹ Bkz. Levililer, 26/3-13; Tesniye, 28/1-15.

²⁸² Bkz. Levililer, 26/15-44; Tesniye, 28/15-68.

²⁸³ Bkz. Çıkış, 24/7.

Tanrı'nın emir ve yasaklarının dikkate alınması konusundaki uyarılara rağmen Yahudiler daha Musa hayatta iken itaatsizliğe başlamışlardır.

İsrailoğulları Musa liderliğinde Paran çölüne geldiklerinde²⁸⁴ Tanrı, Musa'dan Kenan diyarına keşif gücü olarak her kabileden bir kişiyi göndermesini istemiştir. Bunun üzerine Musa bu iş için on iki kişiyi görevlendirmiştir. Bu görevliler arasında Yefunne oğlu Kalep ve Nun oğlu Yeşu da yer almıştır. Kenan topraklarını baştan başa dolaşan grup kırk gün sonra ellerinde o bölgeye ait meyvelerle dönmüşler ve oranın gerçekten güzel bir yer olduğunu söylemişlerdir. Yeşu Kaleb'in bölgeyi ele geçirmek için harekete geçme teklifine karşı keşif grubunun diğer üyeleri oradaki insanların kendilerinden güçlü olduğunu ve onları yenemeyeceklerini iddia etmişlerdir. İsrailoğullarının büyük çoğunluğu da onların etkisinde kalarak savaşmayı reddetmiş hatta kendilerine bir lider seçip Mısır'a dönmeyi bile düşünmüşlerdir. Bunun üzerine Tanrı onları veba ile vuracağını ve atalarına vaadedilen toprakları görmekten mahrum edeceğini bildirmiştir. Ardından Musa Tanrı'ya halkını bu şekilde cezalandırmaması için yalvarmış ve Tanrı bu cezadan vazgeçmiştir. Ancak O, Yeşu ve Kaleb dışında diğerlerinin vadedilen topraklara giremeyeceklerini, kırk yıl boyunca çölde başıboş dolaşacaklarını haber vermiştir. Bu sözlerden sonra Tanrı, Musa'nın Kenan diyarını keşif için görevlendirdiği ve döndüklerinde söyledikleri olumsuz sözlerle İsrail halkını kışkırtan on kişiyi veba ile yok etmiştir.²⁸⁵ İsrailoğulları bu davranışlarından dolayı sert enseli, yani Tanrı'nın emirlerine boyun eğmeyen itaatsiz bir topluluk olarak nitelendirilmiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ Bkz. Sayılar, 12/16

²⁸⁵ Bkz. Sayılar, 13 ve 14. Bablar; Tesniye, 1/35; Yeşu, 5/6.

²⁸⁶ Bkz. Tesniye, 9/6.

İsrailoğulları Tanrı'nın kendilerine yapmaları için bildirdiği kanun ve hükümlerini²⁸⁷ yerine getirmedikleri gibi Musa ve Harun'un niçin özel bir konuma sahip olduklarını sorgulamışlardır. İsrail halkının ileri gelenleri kendilerinin de Musa ve Harun kadar mukaddes olduklarını iddia etmişler ve Harun'un Tanrı'ya yakınlığı konusunda Musa ile tartışmışlardır. Musa, onların böyle davranarak Harun'a değil, Allah'a karşı isyan etmiş olduklarını söylemiştir. Bu olaydan sonra Tanrı, Musa ve Harun aracılığıyla İsrail halkından bu insanların yanından uzaklaşmalarını istemiştir. Bunun ardından Musa ve Harun'a isyan edenlerin bulundukları yerde toprak yarılmış, malları ve bütün ev halkı toprağın altında kalmıştır. İsrailoğulları bu olaydan ders almak yerine Musa ve Harun'a gelerek onları bu insanları öldürmekle suçlamışlardır. Bu tutumlarından dolayı Tanrı onları veba ile cezalandırmıştır.²⁸⁸

Allah Musa aracılığıyla İsrailoğullarını Medyenlilere karşı savaşa gönderdiği zaman onlar erkekleri öldürüp kadınları ve çocukları esir almışlardır. Musa, Tanrı'ya karşı olmanın sebebi olarak gördüğü kadınların sağ bırakılmasına çok öfkelenmiştir. İsrail ulusu ilk önce emre itaat etmeyerek kadınları sağ bıraktığı için Tanrı daha önceden olduğu gibi onlara ceza olarak veba hastalığı vermiştir.²⁸⁹

Harun'un ölümünden²⁹⁰ sonra Musa liderliğinde çölde ilerleyen İsrailoğulları Allah'ın yardımıyla Kenanlılara karşı yaptıkları savaşı kazandıkları halde Allah'a ve Musa'ya karşı söylenmeye başlamışlardır. Tanrı'nın nimetlerine²⁹¹ ve yardımlarına rağmen Mısır'dan niçin çıkarıldıklarını sorgulamışlardır. Tanrı'nın kendilerine her gün verdiği ekmeği beğenmeyerek bundan bıktıklarını söylemişlerdir. Bu sözlerinden

²⁸⁷ Bkz. Tesniye, 4/13-14.

²⁸⁸ Bkz. Sayılar, 16/1-36, 41-50.

²⁸⁹ Bkz. Sayılar, 31/1-17.

²⁹⁰ Bkz. Sayılar, 20/28.

²⁹¹ Çıkış, 16/4-19, 35; Sayılar, 14/20-22; 20/10-12.

dolayı Tanrı onları zehirli yılanlarla cezalandırmıştır.²⁹² Yaşanan bu olayların dışında İsrailoğullarının çölde dolaşırken bulundukları her yerde Allah'ın emir ve yasaklarına uymayarak ona karşı asi oldukları ve iman etmedikleri dile getirilmektedir.²⁹³ Yine Musa dönemi ile ilgili olayların anlatıldığı bölümlerde İsrailoğullarının ilahi emir ve yasakları ihlal ettikleri belirtilmektedir.²⁹⁴ Sağlığında İsrailoğullarının bu tutumlarına şahit olan Musa kendi ölümünden (M.Ö.1223 veya 1220)²⁹⁵ sonra kavmi için endişe etmiş ve bu nedenle yazdığı sözleri Levililere vererek ahit sandığına koymalarını emretmiştir.²⁹⁶

İsrailoğullarının Tanrının emirlerini ihlal etme konusundaki tutum ve davranışları Musa'dan sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Nitekim Hakimler döneminde İsrailoğulları Tanrı'nın sözünü dinlemeyerek onun hoşuna gitmeyen davranışlarda bulunmuşlardır. Allah da bu yaptıklarına karşılık onların önünden düşmanlarını kovmayacağını belirtmiştir.²⁹⁷

İsrailoğulları birinci kral Saul döneminde (M.Ö.1030-1010) Filistilerle yapılan savaşın sonunda birçok ganimet elde etmişlerdir. Bu sırada ele geçirdikleri hayvanları kesmişler ve etin kanı ile birlikte yenmemesi konusundaki yasağa²⁹⁸ rağmen eti kanı ile yemişlerdir.²⁹⁹ Saul'dan sonra İsrailoğullarının kralı olan

²⁹² Bkz. Sayılar, 21/1-7.

²⁹³ Bkz. Sayılar, 32/11-13; Yeşu, 5/6.

²⁹⁴ Bkz. Tesniye, 1/1/26, 33, 43; 9/12-16, 22-24; 31/27, 29.

²⁹⁵ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/83.

²⁹⁶ Bkz. Tesniye, 31/24-28.

²⁹⁷ Bkz. Hakimler, 2/20-23, ayrıca bkz. İbrani Tarihi, 47, 48.

²⁹⁸ Bkz. Tekvin, 9/4; Levililer, 16/12. Tora'da yer ifadelerden anlaşıldığı üzere hayvanın kanı "can" olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle etin yenmeden önce kandan arındırılması gerekmektedir. Yahudi dini geleneklerine göre etin yenilebilir hale gelebilmesi için önce yarım saat suda bekletilmesi ardından tuzlanarak bırakılması ve daha sonra tekrar yıkanması lazımdır. Eğer et yanlışlıkla 24 saat suda bırakılırsa o et kanla pişmiş gibi olduğu için yenilmesi yasaktır. Ayrıca kesimden sonra üç gün içinde suya konulmadıysa etin tuzla kandan arındırılmayacağı belirtilmektedir. Bu durumda ancak ateşte yakılarak kandan arındırılacağı söylenmektedir. (Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi, II/314-315; ayrıca bkz. Alalu- Arditi vd..., Yahudilik'te ..., 127-129.)

²⁹⁹ Bkz. I. Samuel, 14/31-34.

Davud³⁰⁰ nüfus sayımı yaptırdığı için Tanrı tarafından kınanmıştır ve onun bu hatası sebebiyle halk üç gün boyunca veba ile cezalandırılmıştır.³⁰¹

Davud'un ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu Süleyman (M.Ö. 970-928)³⁰² daha önceden Davud'a haber verildiği gibi³⁰³ M.Ö. 953 yılında yılında Kudüs'te Moria tepesinde³⁰⁴ Yahudiler için kutsal olan Mabedi inşa etmiştir.³⁰⁵ Mabedin yapılışından sonra Tanrı Süleyman'a görünerek Mabedi takdis ettiğini söyleyip onun krallığının tahtını ebediyen pekiştireceği vaadinde bulunmuştur. Ancak emirlerini ve kanunlarını tutmazlarsa İsrail kavmini kendilerine verdiği topraktan çıkaracağını ve Mabedi yıkacağını belirterek tehdit etmiştir.³⁰⁶

Süleyman'ın ölümünden sonra devlet ikiye bölünmüş kuzeyde İsrail, güneyde Yahuda olmak üzere iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır.Bu dönemden sonra her iki ülkede de Tanrının emirlerine yönelik itaatsizlikler daha da artmıştır.Bu süreçte her iki devlette özellikle krallar Allah'ın emirlerini hiçe saymışlar, Onun, kendilerini uyarmak için gönderdiği peygamberleri dinlememişlerdir. Birinci İsrail kralı Yeroboam döneminde peygamber olan Ahiya³⁰⁷ Yeroboam'a Allah'ın emirlerini tutmadığı için ceza olarak ailesinden her erkeğin öldürüleceğini haber vermektedir.³⁰⁸ Yine bu devletin Yeroboam'dan sonra gelen krallarından biri olan Ahab'ın (M.Ö.874-853) da Tanrı'nın emirlerine uymadığı İlya³⁰⁹ tarafından dile

³⁰⁰ Bkz. I. Samuel, 5/3.

³⁰¹ Bkz. I. Samuel, 24/1, 10-18; I. Tarihler, 21/7-8, 9-14.

³⁰² Tanyu, I/85; Sevilla Sharon, 21; Yusuf Besalel, Yahudi Tarihi, İstanbul 2000, 41.

³⁰³ Bkz. II. Samuel, 7/12-14; I. Krallar, 8/19.

³⁰⁴ Tanyu, I/85; Sevilla Sharon, 21; Besalel, Yahudi..., 41.

³⁰⁵ Bkz. I. Krallar, 8/13.

³⁰⁶ Bkz. I. Krallar, 9/6-10.

³⁰⁷ Bkz. I. Krallar, 11/29.

³⁰⁸ Bkz. I. Krallar, 14/7-12.

³⁰⁹ İlya, kral Ahab ve Ahezya (M.Ö. 852-841) dönemlerinde görev yapan bir peygamberdir. (Bkz. Mustafa Sinanoğlu, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1993, 127.

getirilmektedir.³¹⁰ Kuzeydeki İsrail krallığında bu vb. olaylar yaşanırken Yahuda krallığına gelindiğinde burada da halkın ileri gelenleri Allah'ın kendilerini doğru yola sevk etmek için gönderdiği peygamberlere uymak yerine³¹¹ onlarla alay etmişlerdir.³¹² Kral Asa (M.Ö.911-871)³¹³ kendisini eleştiren gören³¹⁴ Hanani'yi hapse attırmıştır.³¹⁵

İsrail krallarının ve halkının Tanrı'nın emirlerine itaatsizlikleri sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Diğer taraftan peygamberler bu itaatsizlikleri önlemek için krallarla ve halkla mücadele etmişlerdir. Nitekim Kral II. Yeroboam döneminde yaşadığı tahmin edilen peygamber Amos, Tanrı'nın emir ve yasaklarına karşı tutumları nedeniyle İsrailoğullarının başlarına gelecek felaketleri haber vermektedir. Bu felaketler, kuraklık, rüzgar ve çekirgelerle ürünlerin yok edilmesine; veba, savaşlarda yenilgi ve bazı yerleşim yerlerinin yerle bir edilmesi gibi insanların öldürülmesine yöneliktir. Bütün bu felaketlere rağmen halk Tanrı'ya dönmemiştir. Bunun üzerine Tanrı onları daha büyük bir bela ile cezalandıracağını bildirmektedir.³¹⁶ Amos kitabında yeralan ifadelerden anlaşıldığı üzere İsrail halkı peygamberlerin peygamberlik yapmasını istememektedir. Peygamber Amos Allah'a isyan ettiği için İsrail'in viran olacağı haberini vermiştir.³¹⁷ Tanrı, İsrail halkının kendisine döndüğü takdirde sıkıntı ve felaketlerden kurtulacağını³¹⁸, aksi halde onlara özel bir muamelede bulunmayacağını³¹⁹, onların diğer milletlerden bir farkı

³¹⁰ Bkz. I. Krallar, 18/17-19.

³¹¹ Bkz. II. Tarihler, 24/19.

³¹² Bkz. II. Tarihler, 36/14-17.

³¹³ Tanyu, I/86.

³¹⁴ Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta nebiler için bu kelime kullanılmıştır. (Bkz. I. Samuel, 9/19; II. Samuel, 15/27; II. Tarihler, 16/7-10).

³¹⁵ Bkz. II. Tarihler, 16/10.

³¹⁶ Bkz. Amos, 4/6-13.

³¹⁷ Bkz. Amos, 2/13; 7/7-14.

³¹⁸ Bkz. Amos, 5/4-7, 14-15.

³¹⁹ Bkz. Amos, 7/8.

bulunmadığını ifade etmektedir.³²⁰ O, bu sözlerine uygun olarak İsrail üzerine savaşçı bir milleti gönderecek ve onları tümüyle ezecektir.³²¹

Amos ile çağdaş olan, muhtemelen ondan birkaç yıl sonra peygamberlik görevine başlayan Hoşea peygamberin, Amos gibi İsrail krallığında peygamberlik yaptığı belirtilmektedir.³²² Kral II. Yeroboam zamanında başlayan peygamberlik görevinin İsrail'in son kralı Hoşea (M.Ö.731-723) dönemine kadar devam ettiği tahmin edilmektedir.³²³ Hoşea peygamber de Amos gibi toplumun Tanrı'nın emirlerine uymadığını,³²⁴ bilgi yokluğundan dolayı Allah'ın şeriatini unutarak ona karşı suç ettiklerini bu nedenle Tanrı'nın onları ağır bir şekilde cezalandıracağını belirterek uyarmaktadır.³²⁵ İtaatsizlikleri dolayısıyla Tanrı'nın İsrailoğullarını kralsız, kurbanlı ve kutsal mekansız bırakacağı günlerin yakın olduğunu dile getirmektedir.³²⁶

Hoşea kitabında, Rab Yahve'nin emirlerine uymadıkları için İsrail halkından hesap sorma niyetinde olmasına rağmen yine de onlara karşı merhamet ettiği ve bu merhametinden dolayı onları tamamen ortadan kaldırmayacağı müjdesi verilmektedir.³²⁷ Tanrı'nın İsrailoğullarını bu şekilde bağışlaması, kendisine karşı sadakatsiz de olsa karısına duyduğu sevgiden dolayı onu affeden eşin tutumuna benzetilmektedir.³²⁸ Tanrı İsrail halkını cezalandırırsa da sonuçta onu kendisine döndüreceğini, ona eş olacağını ve onu kendisine nişanlayarak kendi kavmi

³²⁰ Bkz. Amos, 9/7.

³²¹ Bkz. Amos, 6/14.

³²² Tanyu, I/88; Günaltay, III/414.

³²³ Günaltay, III/ 414.

³²⁴ Sinanoğlu, 81.

³²⁵ Bkz. Hoşea, 4/6-10; 5/5-8, 14; 7/11-16; 8/1-14; 9/10-17; 10/4-12, 13-15; 11/5-6, 13/15-16.

³²⁶ Bkz. Hoşea, 3/4.

³²⁷ Bkz. Hoşea, 11/8-10.

³²⁸ Katar, 35.

yapacağına dair söz vermektedir.³²⁹ Bunun karşılığında da İsrail halkı Tanrı'ya yönelmeli ondan af dilemelidir.³³⁰

M.Ö. VIII. yüzyılda Amos ve Hoşea'nın İsrail krallığında peygamberlik yaptığı dönemde İşaya ve Mika'nın da güneydeki Yahuda krallığında görev yapmaktaydı.³³¹ İşaya halkı Allah'ın emirlerini yerine getirmeleri konusunda uyarmaktadır. O, Tanrı'nın bir baba şefkatiyle kavmi besleyip büyüttüğünü, bir bağcının iyi ürünler almak için bağına özen gösterdiği gibi Yahudi toplumunu esirgeyip yetiştirdiğini ifade etmektedir. Fakat bütün bunlara karşılık onların Tanrı'nın yolunu terkederek onun şeriatini küçümsediklerini belirtmektedir.³³² Önceleri salih ve sadık olan toplumun³³³ önderleri tarafından doğru yoldan saptırıldığı³³⁴ ve bu nedenle Tanrı'nın onları cezalandırdığı haber verilmektedir.³³⁵

Amos, Hoşea ve İşaya gibi peygamberlerin İsrail ve Yahuda toplumlarını Tanrı'nın emirlerini ihlal etmelerinden dolayı gelmekte olan bela ve felaketlerle tehdit etmelerinden kısa bir süre sonra Asur devleti bu iki devletin sınırlarına dayanmıştır. M.Ö.722'de İsrail devleti yıkılmış ve halkın bir kısmı Asur topraklarına sürülmüştür. Aynı dönemde güneydeki Yahuda devletinde kral olan Ahaz (M.Ö. 735-716)³³⁶ peygamber İşaya'nın telkinleriyle³³⁷ Asur hakimiyetine boyun eğmiş ve Asur'a bağlılığını göstermek için sarayın ve Mabet'in hazinelerini Asur kralına göndermiştir. İşaya peygamber Asur'un hakimiyetini kabul eden krala bu konuda istikrarlı olmasını tavsiye etmiştir. O, bütün bu yaşanan sıkıntıların Yahuda'nın

³²⁹ Bkz. Hoşea, 2/14-23.

³³⁰ Bkz. Hoşea, 14/1-9.

³³¹ Günaltay, III/417.

³³² Bkz. İşaya, 1/2-5; 5/1-3, 24-25.

³³³ Bkz. İşaya, 1/21.

³³⁴ Bkz. İşaya, 3/12; 91/6.

³³⁵ Bkz. İşaya, 1/6-9; 5/25.

³³⁶ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/87.

Allah'a isyanına karşılık Tanrı'nın bir cezası olduğunu, hepsinin daha önceden Rab tarafından planlandığını söylemektedir.³³⁸

Ahaz'dan sonra devletin başına geçen Hizkiya (M.Ö. 713-686) Ahaz'ın aksine İşaya'yı dinlemeyip ülkesini Asur'un egemenliğinden kurtarmayı ve önceden İsrail krallığına ait olan toprakları alarak sınırlarını genişletmeyi planlamıştır.³³⁹ Bu sırada Asur'un zayıflamasını fırsat bilerek hem Asur eyaletlerinde yaşayan İsrail halkı ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmış³⁴⁰ hem de Mısır'dan yardım istemiştir.³⁴¹ ancak Tanrı, Hizkiya'nın ülkesini içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için verdiği haklı mücadeleyi doğru bulmamıştır. O, Hizkiya'nın Mısır'dan yardım talep etmesinin kendisi için kötü bir son hazırladığını söylemiştir.³⁴² Yahuda'da kral gibi halk da Tanrı'nın sözüne kayıtsız kalmıştır.³⁴³ Sadece emre itaatsizlik etmekle kalmamışlar Allah'ın söylediklerini gerçekleştirmede acele etmesini isteyerek Ona karşı meydan okumuşlardır.³⁴⁴ Bu tutumlarından dolayı Tanrı, ceza olarak onları güçlü ve savaşçı bir milletle karşılaştıracığını belirtmiştir.³⁴⁵ Yine de Tanrı, asi halkı cezalandırmak için gönderdiği Asur'un³⁴⁶ hakimiyetinin son bulacağını³⁴⁷ ve tekrar huzur ve barışın egemen olacağını müjdelemiştir.³⁴⁸

Tanrı'nın bu vaadi kısa süre sonra gerçekleşmiş güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkan Babil devleti Asur devletini yıkarak bölgeye hakim olmuştur. Bu gelişme sonucunda Yahuda devleti Asur yerine Babil devletine vergi vermek

³³⁷ Peygamber İşaya Tanrı adına kral Ahaz'a bu durumun kendisini korkutmamasını rahatlamasını söylemiştir. (Bkz. İşaya, 7/4).

³³⁸ Bkz. İşaya, 10/5-12.

³³⁹ Friedman, 128.

³⁴⁰ Sevilla Sharon, 29.

³⁴¹ Bkz. İşaya, 30/1-3.

³⁴² Bkz. İşaya, 30/3-6.

³⁴³ Bkz. İşaya, 1/3.

³⁴⁴ Bkz. İşaya, 5/19.

³⁴⁵ Bkz. İşaya, 28/2-3.

³⁴⁶ Bkz. İşaya, 10/5-7.

zorunda kalmıştır. Ancak bir süre sonra Yahuda kralı Babil'i vergi vermekten kurtulmak istemiştir. Aynı süreçte yapılan bazı yanlışlıklar ve itaatsizlikler nedeniyle Yeramya peygamber Yahuda halkını şiddetle eleştirmiş ve onları gelmekte olan felaketlerle tehdit etmiştir. Bu bağlamda toplumun Tanrı ile çekiştiği³⁴⁹ ona isyan ettiği ve bir çok defa Rabbe karşı hainlik ettikleri, onun emirlerini dinlemedikleri,³⁵⁰ bu konuda atalarını bile geçtikleri,³⁵¹ Tanrı'nın kendilerini uyarmak için gönderdiği peygamberlerin uyarılarını dikkate almadıkları,³⁵² kralların peygamberlerin eleştirilerine karşılık onlara işkence ettikleri³⁵³ hatta öldürdükleri³⁵⁴ belirtilmiştir. Yahudi halkı yaptıklarının yanlış olduğunu fark ederek bağışlanma dilese de³⁵⁵ Allah'ın onları cezalandıracağı³⁵⁶ bunu da Babil kralının eli ile gerçekleştireceği ifade edilmiştir.³⁵⁷

Yahudiler tarafından Yeremya'ya ait olduğu düşünülen mersiyelerde de bu konuya değinilmektedir. Günahları sebebiyle Tanrı'nın Kudüs halkını sürgünle cezalandırdığı bildirilmektedir.³⁵⁸

Yeremya ile aynı dönemde görev yaptığı söylenen peygamber Tsefanya (M.Ö.630)³⁵⁹ kendi adıyla anılan kitabında kavmin Tanrı'ya itaatsizliğinden,

³⁴⁷ Bkz. İşaya, 10/24-28.

³⁴⁸ Bkz. İşaya, 11/1-10.

³⁴⁹ Bkz. Yeramya, 2/29.

³⁵⁰ Bkz. Yeramya, 6/10; 7/13; 13/10; 19/15; 22/21; 25/3-5; 7-9; 32/33; 34/14; 35/14, 17; 40/2-4; 42/21; 43/1-7; 44/23.

³⁵¹ Bkz. Yeramya, 16/11-13.

³⁵² Bkz. Yeramya, 7/25-27.

³⁵³ Bkz. Yeramya, 20/2; 28/10; 32/2-6.

³⁵⁴ Bkz. Yeramya, 26/20-24.

³⁵⁵ Bkz. Yeramya, 14/7-10, 20-22.

³⁵⁶ Bkz. Yeramya, 7/14-16; 19/15.

³⁵⁷ Bkz. Yeramya, 21/7; 25/9; 27/6; 29/21; 32/28, 36.

³⁵⁸ Bkz. Yeramya'nın Mersiyeleri, 1/5, 8, 18.

³⁵⁹ Harman, 159; Örs, 278.

peygamberlerin hainliğinden ve kahinlerin kanunları zorlamasından şikayet etmektedir.³⁶⁰

Sürgün döneminde yaşayan bir diğer peygamber Hezekiel'in kitabında sık sık İsrailoğullarının itaatsizliklerinden söz edilmektedir. Tanrı Hezekiel'i peygamber olarak görevlendirirken onu kendisine karşı isyan eden asi bir millete gönderdiğini söylemiştir. Ona kendisini dinleseler de dinlemeseler de sözlerini onlara iletmesini emretmiştir.³⁶¹ Tanrı, hem İsrail evinin hem de Yahuda toplumunun kanunlarına karşı asi olduklarını, hükümlerini yerine getirmediklerini bu konuda diğer milletlerin önüne geçtiklerini bu milletlerin kanunlarına uyduklarını ve kendisinin hoşlanmadığı şeyleri yaptıklarını belirtmektedir.³⁶² İsrailoğullarının emir ve yasaklarına itaatsizliklerinin onları Mısır diyarından çıkarışından itibaren başladığını söylemektedir.³⁶³ Peygamberlerin kavmi doğru yoldan saptırdığını kahinlerin şeriatı zorlayıp mukaddes şeyleri bozduklarını,³⁶⁴ toplumun önde gelen insanların onlara sahip çıkmadıklarını ifade etmektedir.³⁶⁵ İşledikleri bütün bu günahlar sebebiyle onların bir kısmını kılıkla, bir bölümünün veba ile yok edildiğini, bir bölümünün de kılıçla düşürüldüğünü, geri kalanların da farklı yerlere sürgün edildiğini ve memleketin viran edildiğini hatırlatmaktadır.³⁶⁶ Nitekim Tanrı işledikleri bütün bu günahlar sebebiyle onları Babil kralının eline vermiştir. Babil kralı Nebukadnetsar, Yerusâlim'i yerle bir etmiş ve halkın önde gelenlerini de Babil'e götürmüştür.³⁶⁷

³⁶⁰ Bkz. Tsefanya, 1/17; 2/10; 3/2-4.

³⁶¹ Bkz. Hezekiel, 2/3-8; 3/7.

³⁶² Bkz. Hezekiel, 5/5-9; 8/6; 11/12; 12/2, 3, 9, 25; 33/25-27, 32.

³⁶³ Bkz. Hezekiel, 20/10-13, 15-16, 18-21.

³⁶⁴ Bkz. Hezekiel, 13/3-7; 22/26.

³⁶⁵ Bkz. Hezekiel, 34/2-6, 8-10.

³⁶⁶ Bkz. Hezekiel, 5/11-13; 33/29.

³⁶⁷ Bkz. II. Krallar, 25/1-22; II. Tarihler, 36/6, 17-21.

M.Ö. 538 yılında Pers kralı Cyrus, Babil krallığına son verdiği zaman sürgündeki Yahudilerin anavatanlarına dönmelerine izin vermiş³⁶⁸ ve bunun için de bir emir çıkarmıştır.³⁶⁹ Ülkeye gelen ilk grubun büyük zorluklarla karşılaştığı haberi sürgündekilere ulaştığı zaman onlara destek olmak üzere önce dini lider Ezra (M.Ö. 450) daha sonra da siyasi lider Nehemya (M.Ö. 444) ana vatana gelmiştir.³⁷⁰

Ezra ve Nehemya ulusal birliği sağlamak amacıyla birtakım çalışmalar yapmışlardır. Ezra Allah'ın şeriatini yeniden yazmıştır.³⁷¹ Nehemya ise Kudüs'ü yeniden inşa etmiştir.³⁷²

Tanah'ta kendi adlarıyla anılan kitapta Ezra ve Nehemya Yahudi ulusu ile ilgili eleştirilerde bulunmakta ve onların geçmişte olduğu gibi Tanrı'nın emirlerini ihlal ettiklerini söylemektedir.³⁷³ Nehemya Musa'ya verilen emirleri, kanunları ve hükümleri tutmadıklarını³⁷⁴, Allah'a itaatsizlik edip ona karşı asi olduklarını, onun şeriatini arkalarına attıklarını itiraf etmektedir. Ayrıca kendilerini Allah'a döndürmek için gönderilen peygamberleri öldürerek büyük günah işlediklerini, kralların reislerin

³⁶⁸ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/93; Sevilla Sharon, 44.

³⁶⁹ Bkz. Ezra, 1/2-4; İlk grubun Şeşbetsar'ın liderliğinde ülkeye döndüğü ve sayılarının elli bin olduğu söylenmektedir. (Bkz. Ezra, 2/64-68; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/94).

³⁷⁰ Sevilla Sharon, 45, 48; Tanyu, Tarih Boyunca..., I/95; Dini lider Ezra'nın Pers kralı Artahşaşt tarafından gönderilmesinin Tanrı'nın isteği olduğu bildirilmiştir (Bkz. Ezra, 7/6-8.). Tanah'ta yer alan ifadelerle göre Nehemya da aynı kralın döneminde Kudüs'e gönderilmiştir (Bkz. Nehemya 2/1). Ancak kaynaklardan elde edilen bilgilere göre bu isimde üç Pers kralı bulunmaktadır: Longimanus (465-425), Mnemon (405-359), ve Ochus (359-339). Bu nedenle Ezra ve Nehemya'nın Kudüs'e dönüşlerinin hangi dönemde gerçekleştiği tartışma konusu olmuştur. (Bkz. Ali Osman Kurt, Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, 87.) Bazı araştırmacılar Ezra'nın Kudüs'e I. Artahşaşt zamanında (M.Ö.465-424), bazıları da II. Artahşaşt döneminde gönderildiğini iddia etmişlerdir. (Bkz. Sevilla Sharon, 46.) Tanah'ta bildirildiği gibi Nehemya'nın kral Artahşaşt'ın yirminci yılında Kudüs'e geldiği kabul edilirse bu tarihin M.Ö. 445 veya 444 olduğu tahmin edilmiştir. (Bkz. Kurt, Babil Sürgünü..., 90.) Bir başka görüşe göre Nehemya, M.Ö.430'da Kudüs valisi olmuştur. (Bkz. Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2003, II/295.) Konu ile ilgili bir başka iddiaya göre Ezra, Kudüs'e Nehemya'dan sonra gelmiş (bkz. Sevilla Sharon, 46) ve onun başlattığı reform çalışmalarını devam ettirmiştir. (Bkz. Eliade, Dinsel İnançlar..., 295; ayrıca bkz. Besalel, Yahudi ..., 53.)

³⁷¹ Bkz. Ezra, 7/6, 11, 21.

³⁷² Sevilla Sharon, 48.

³⁷³ Bkz. Ezra, 9/6-8.

³⁷⁴ Bkz. Nehemya, 1/1-8.

kahinlerin Tanrı'ya kulluk etmediklerini, Tanrı onları sıkıntıdan kurtardığı zaman kötülük ettiklerini, enselerini sertleştirdiklerini yani anlayışsızlık göstererek Tanrı'yı dinlemediklerini dile getirmektedir.³⁷⁵

Ezra ve Nehemya Kudüs'e döndüklerinde Haggay ve Zekarya peygamberler (M.Ö. 320-316)³⁷⁶ burada görev yapmaktadırlar.³⁷⁷ Zekarya peygamber kitabında, diğer kitaplarda olduğu gibi, kavmin Allah'ın emirlerini dinlemek istemediklerinden, kendilerine gönderilen peygamberlerin sözlerini dinlememek için yüreklerini katılaştırdıklarından söz etmektedir.³⁷⁸

Son peygamber Malaki³⁷⁹ ise Yahuda ve İsrail'in Allah'a karşı hainlik ettiğini, onlara göre Allah'a kulluk etmenin boş olduğunu, kulluğu yaptıklarında hiçbir şey kazanamadıklarından şikayet ederek itaatsizliklerini meşrulaştırmaya çalıştıklarını belirtmektedir.³⁸⁰

Tanah'ta geçen bu ifadelerden anlaşıldığı üzere İsrailoğulları Musa döneminden itibaren sık sık Allah'ın emir ve yasaklarını ihlal etmişler, ardından da Tanrı'dan uzaklaşarak onu unutmuşlardır. Bunun karşılığında Tanrı da onları çeşitli siyasi, sosyal ve ekonomik cezalarla cezalandırmıştır.

3. İsrailoğulları'nın Tanrı'dan Uzaklaşmaları

Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı Yahve, Sina Dağı'nda Musa'ya verdiği³⁸¹ On Emir'de³⁸² bir takım emir ve yasakların yanında kendi kimliği hakkında bilgi vermiştir. Bu çerçevede O, kendisi dışında başka ilahlara yönelmeyi, put ve

³⁷⁵ Bkz. Nehemya, 9/16-18, 26, 28-30, 34-36.

³⁷⁶ Tanyu, I/95.

³⁷⁷ Bkz. Ezra, 5/1.

³⁷⁸ Bkz. Zekerya, 1/4, 7/11-12.

³⁷⁹ Harman, Yahudilikte..., 159.

³⁸⁰ Bkz. Malaki, 2/11; 3/7, 13-13.

³⁸¹ Bkz. Çıkış, 19. bab; 35/27-29.

putçuluğa dair her şeyi kesin bir dille yasaklamıştır.³⁸³ Bu yasağı ihlal ederek başka ilahlara ibadet edenlerin ölümle cezalandırılacağı³⁸⁴ uyarısında bulunmuştur. Böyle bir davranış topluluk halinde yapıldığında ise orada bulunan herkesin kılıçtan geçirilmesi, her şeyin yakılarak yok edilmesi, hatta hayvanların bile öldürülmesi emredilmiştir.³⁸⁵

Tanrı, Putperstliğe ve başka ilahlara yönelmeye şiddetle karşı çıkarken kendilerini “Tanrı’nın Milleti”³⁸⁶ olarak tanımlayan İsrailoğullarının zaman zaman Allah’ı bırakarak başka ilahlara ibadet ettikleri görülmüştür. Bu nedenle ilk dönemlerde kabileler halinde yaşayan İsrailoğullarının bazen taşlara ve ruhlara tapan ilkel toplulukların, bazen de kültür ve medeniyet açısından kendilerinden ileri seviyede olan komşu milletlerin inanç ve ibadetlerinin etkisinde kaldıkları iddia edilmiştir.³⁸⁷ Bu konu ile ilgili olarak Tanah’ı oluşturan metinler incelendiğinde bu iddiaları destekleyen bazı olaylara rastlanmıştır. Tanrı İsrail ulusunun üçüncü atası Yakub’a Beytel’e gitmesini söylediği zaman, o ailesine ve yanında bulunan insanlara yanlarında bulunan yabancı ilahları atıp kendilerini temizlemelerini istemiştir.³⁸⁸ Bu bilgi İsrailoğullarının inanç açısından atalar döneminden itibaren yabancı toplulukların etkisine açık olduklarını ve bunlardan ciddi bir şekilde etkilendiklerini göstermektedir. Bu konu çerçevesinde Tanah’ta Atalar dönemi ile ilgili bir başka bilgi bulunmamasına rağmen bazı kaynaklarda erken dönem İbranilerin³⁸⁹

³⁸² Bkz. Çıkış, 20/1-18.

³⁸³ Bkz. Çıkış, 20/2-6; 22/20; Levililer, 26/1; Tesniye, 5/6-10; 27/15; Tekvin, 4/16-20.

³⁸⁴ Bkz. Çıkış, 22/20; 23/33; Tesniye, 13/2, 7-11.

³⁸⁵ Bkz. Tesniye, 13/12-18.

³⁸⁶ Bkz. Hakimler, 20/2; II. Samuel, 14/13; Mezmurlar, 47/9.

³⁸⁷ Ahmet Çelebi, Yahudilik, çev. Ömer Faruk Harman, Ahmet M. Büyükcınar, İstanbul 1978, 170-171.

³⁸⁸ Bkz. Tekvin, 35/1-3.

³⁸⁹ Challaye, 124.

Animizm³⁹⁰ ve Naturizm³⁹¹ karışımı çok tanrılı bir dine mensup oldukları ileri sürülmüştür.³⁹² Tanah'ta Atalar dönemi ile ilgili eleştiriler bulunmamaktadır. Ancak Musa döneminden itibaren İsrailoğulları Yahve'den başka ilahlara yöneldikleri için Tanrı tarafından eleştirilmişlerdir.

Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı Sina Dağı'nda Musa'ya taş levhaları verdiği sırada³⁹³ İsrailoğulları, Musa'nın kardeşi Harun'a gelerek kendilerine rehber olacak bir ilah yapmasını istemişlerdir. Harun da onların bu isteklerini hiçbir tepki göstermeden kabul etmiş; onlar için altın buzağı yapmıştır. İsrailoğulları, Harun'un yaptığı buzağı için, "Ey İsrail seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır" ifadesini kullanarak onu Tanrı'nın yerine koymuşlardır. Harun bu putun önüne bir mezbah hazırlayıp ertesi günün Rab için bayram olduğunu söylemiştir. Halk erkenden kalkıp puta kurbanlar sunmuştur.³⁹⁴ Tanrı bütün bu olanları Musa'ya bildirmiş ve onu kavmine geri göndermiştir. Musa, geri döndüğünde kavminin yaptığını görmüş ve öfke ile elindeki levhaları atıp kırmıştır. Bu kadar öfkelenmesine rağmen Musa, İsrailoğullarını affetmesi için Tanrı'ya yalvarmıştır. Ancak Tanrı, kendisine karşı suç işleyenleri affetmeyeceğini, onların yerine Musa'nın neslinden yeni bir millet yaratacağını söylemiştir. Tanrı, söylediği gibi, Levililer aracılığıyla üç bin kişiyi yok etmiştir.³⁹⁵ Tanrı'nın İsrailoğullarını bu şekilde cezalandırması günahlarından dolayı onları arındırma faaliyeti olarak görülmüştür. Burada dikkat

³⁹⁰ Animizm: İlkel insanın çevresindeki bütün eşyada ve tabiat kuvvetlerinde ruh olduğuna inanmasıdır. Animizmin ilkel kabile dinlerinden biri olduğu iddiasını İngiliz etnoğlok Edward B. Tylor, İlkel Kültür (1871) adlı eseriyle ortaya atmıştır. (Bkz. Osman Cilacı, Dinler ve İnançlar Terminolojisi, İstanbul 2001, 33)

³⁹¹ Naturizm: Dinin kaynağını tabiat kuvvetlerinin tanrılaştırılmasında bulan düşünce sistemidir. Naturizmin ilkel dinlerden biri olduğunu ilk defa Max Müller ortaya atmıştır. (Bkz. Cilacı, Dinler ve ..., 263-264).

³⁹² Günaltay, III/393.

³⁹³ Bkz. Çıkış, 31/18.

edilmesi gereken en önemli şey Tanah'a göre altın buzağıyı yaptığı halde Harun'un cezalandırılmamış olmasıdır. Harun'un suçlu olmasına rağmen halkın nezdinde sahip olduğu konumu dolayısıyla hiçbir cezaya çarptırılmadığı ileri sürülmektedir.³⁹⁶

Altın buzağı olayından sonra Tanrı, İsrailoğulları ile olan yakın ilişkisinden dolayı, başka ilahlara tabi olmayı zina etmekle eşdeğerde görmüştür. Başka milletlerin tanrılarına kurban kesmeyi, onlar için kurban edilen hayvanın etinden yemeyi ve put yapımını kesin bir dille yasaklamıştır. Hatta bu nedenle Tanrı, onların bulundukları yerdeki halkın ilahlarına yönelecekleri endişesiyle buradaki insanlarla anlaşmalarını yasaklamış ve onların mezbahlarını yıkmalarını, dikili taşlarını parçalamalarını ve Aşerlerini (Aşeralarını)³⁹⁷ kesmelerini istemiştir.³⁹⁸ Tanrı, başka ilahlara ibadet etmeyi özellikle de o dönemde kendisine çocuk kurban edilen Molek'e³⁹⁹ çocuklarını kurban etmelerini yasaklamıştır. Bu yasağı ihlal edenlerin toplumdan uzaklaştırılacağını, böyle bir insanı içinde barındıran toplumun da diğer milletler arasından yok edileceğini bildirmiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁴ Tanrı Çıkış kitabının önceki bölümlerinde kendisinden başka Tanrı'lara kurban sunanları helak edeceğini belirterek başka tanrılara ibadeti hatta adlarını anmayı bile yasaklamıştır. (Bkz. Çıkış, 22/20; 23/24, 32-33).

³⁹⁵ Bkz. Çıkış, 32/1-35; Tesniye, 9/9-17.

³⁹⁶ Friedman, 99.

³⁹⁷ Aşera (Aşer): Tanah'ta sık sık zikredilen ve mihrapta duran kutsal direktir. (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç, 45). Ayrıca o yakın doğuda yaygın olarak tapınılan bereket tanrıçasıdır. Aşera'nın onuruna ahşap sütun ya da direkler dikilir, ona yapılan ibadetler bunların altında yapılmaktadır. Bu ağaçlar da onun adıyla anılmaktadır. (Bkz. Tora, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara (3. Kitap), Vayikra, 855).

³⁹⁸ Bkz. Çıkış, 34/10-16, 18; Levililer, 19/4.

³⁹⁹ Melek adı İbranice "kral" sözcüğünün ünsüzleri ile başet (utanç) sözcüğündeki ünlülerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Başet sözcüğünün Tanah'ta Baal için kullanıldığı söylenmektedir. (Bkz. Ana Britanica, İstanbul 1989, XVI/180).

⁴⁰⁰ Bkz. Levililer, 18/21; 20/2, 4-6. Kaynaklarda belirtildiğine göre Lods İsrail adlı eserinde Gezer'de içlerinde yeni doğmuş çocuk iskeletlerinin bulunduğu küplere rastlandığını, bulunan kemiklerin her birinin sekiz günlük olduğunu söylemiştir. Lods, kemiklerin aynı yaş grubuna ait olmasına dikkat çekerek onların Tanrıya kurban edilen ilk doğan çocuklar olduğu fikrini ileri sürmüştür. (Bkz. Orhan Hançerlioğlu, İslam İnançları Sözlüğü, İstanbul 1984, 273.

Tanrı, İsrailoğullarına putlara ve başka ilahlara tapmayı yasakladığı gibi topraklarında bulunan putları ve dikili taşları⁴⁰¹ ortadan kaldırmayı emretmiştir.⁴⁰²

İsrailoğulları Musa liderliğinde çölde vaad edilmiş topraklara doğru ilerlerken Şittim denilen yere geldiklerinde bir süre burada kalmışlardır. Burada bulunan Moab halkı ile yoğun ilişkide bulunmuşlar, onların kendi tanrıları için kestikleri kurbanların etinden yemişlerdir. Ayrıca Allah'ı bırakıp fırtına ve bereket tanrısı olarak bilinen Baal-peora⁴⁰³ bağlanmışlardır. Tanrı kendisini bırakıp Baal'e yönelen İsrail halkına öfkelenmiş ve Musa'ya bu suçu işleyenleri idam etmesini emretmiştir. Musa da İsrail kavminin ileri gelenleri vasıtasıyla bu cezayı uygulamıştır.⁴⁰⁴ Tanrı, Tanah'ta başka ilahlara ibadet etme konusundaki emir ve yasaklarını sık sık hatırlatmış⁴⁰⁵ ve İsrailoğullarına bu kuralların dışına çıktıkları zaman daha önceden yok edilen diğer

⁴⁰¹ Dikili taşların, Filistin'in bereket kültlerinin genel karakteristiğini temsil ettiği, belirtilmektedir. Yakub'un Tanrı'yı rüyasında gördüğü yerde taş dikerek burayı kutsamasında Filistinlilerin bu anlayışlarının etkili olduğu söylenmektedir. (Bkz. Karen Armstrong, Tanrı'nın Tarihi, çev. Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, Ankara 1998, 32).

⁴⁰² Bkz. Levililer, 26/1.

⁴⁰³ Baal peor bir tamlamadır. Bu kelimeleri tek tek ele alırsak Baal, "Rab, eş, sahip, efendi", anlamına gelen ve sıklıkla "Tanrı" anlamında bir lakap olarak kullanılan bir ifadedir. (Bkz. Sheldon, H. Blank, "Baal", The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E) Edited by. Isaac Landman, New York 1948, II/1; Suat Yıldırım, "Baal", T.D.V.İ.A., İstanbul 1991, IV/553; Ana Britanica, İstanbul 1987, III/131); Terim anlamına gelince o, batı sahillerinde bereketli yağmurların ve yıkıcı yıldırımların Tanrısı Hadad'a (en güçlü efendi) verilen addır. Bu ismin M.Ö. 3000 yılının sonunda II. binin ortalarından itibaren Ros-Shamra metinlerinde de geçtiği ve burada da Hadad'ın ünvanı olarak kullanıldığı görülmektedir. Onun Aşhera (Hakimler, 3/7) veya Astarte'nin (Hakimler, 10/6) eşi olduğu söylene de Baal'in tek bir Tanrı olmadığı onun tanrılar topluluğuna tekabül ettiği ifade edilmektedir. (Meydan Larousse, İstanbul 1969, II/24; Yıldırım, Ba'l, 553; Ana Britannica, İstanbul 1987, III/131; W. R. F. Browning, Oxford Dictionary of The Bible, New York 2004, 34); Buna göre her şehrin bir Baal'i vardır. Bu Baal'lerden her birinin kendine özgü bir adı vardır. Baal Roş, Baal Şameme, Baal Safon gibi. (Bkz. Meydan Larousse, İstanbul 1969, II/24.) Baal-peor da bunlardan biridir. Tarımla uğraşan insanların tanrıları olarak kabul edilen Baallere doğa güçlerini kontrol etme kabiliyeti verildiği düşünülmektedir. İsrailoğullarının da Kenan'a geldiklerinde kendilerine bereketli mahsuller vermeleri için Kenan Baallerine yalvardıkları söylenmektedir. Onların Baalleri, yağın, odunun ve ketenin dağıtıcısı (Bkz. Hoşea, 2/7, 10) olan bereket tanrıları olarak kabul ettikleri belirtilmektedir. Uzun yıllar İsraililerin kendi Tanrılarının yanında Kenanlıların da tanrılarına taptukları ve ilk dönemlerde Baal adlarının dinsel sapıklık anlamına gelmediği bildirilmektedir. Bunun en güzel örneği Kral Saul'un oğullarından birine Yonatan (Yahve verdi), diğerine de Eşbaal (Baal'ın adamı), (Bkz. I. Tarihler, 8/33) adını vermiş olmasıdır. (Bkz. Blank, "Baal", U.J.E., 1). İncil'de ise Baal'in bütün uydurma tanrıları anlatmak için kullanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Baal dinin; "putperestlik"; Baal Rahibinin; "iki yüzlü, yobaz", Baal kızının; "fahişe", anlamına geldiği dile getirilmektedir. (Meydan Larousse, II/24). Peor ise Musa'nın ölüm diyarı olan bölgedeki bir tepenin adıdır. (Bkz. Işık, 19.)

⁴⁰⁴ Bkz. Sayılar, 25/1-6.

⁴⁰⁵ Bkz. Tesniye, 4/16-20, 23-25; 5/7-9; 9/9-17; 17/2-8.

topluluklar gibi ortadan kaldırılacakları⁴⁰⁶ uyarısında bulunmuştur. Bu tehditlere rağmen onlar yabancı ilahlara tapmaya devam ederek Tanrı'yı öfkelen-dirmişlerdir.⁴⁰⁷ Yine Tanah'ta İsrailoğullarının vaad edilen topraklara geldiklerinde başka ilahlara kulluk edeceklerine dair kehanette bulunulmuştur.⁴⁰⁸

Musa'dan sonra İsrailoğullarının lideri seçilen Yeşu,⁴⁰⁹ halkını vaat edilen topraklara getirmiş ve onlar arasında toprak paylaşımını yapmıştır. İsrail kavmi kendilerine verilen yerlere yerleştikten sonra da başka ilahlara meyiletmekten kaçınmamıştır. Bunu Yeşu'nun İsrailoğullarına söylediği şu ifadelerden anlamak mümkündür: "Ve şimdi Rab'den korkun ve kemalde ve hakikatte ona kulluk edin; ve ırmağın öte tarafında ve Mısır'da atalarınızın kulluk ettiği ilahları atın; ve Rabbe kulluk edin. Ve eğer Rabbe kulluk etmek gözünüzde kötü ise, atalarınızın kulluk ettikleri ırmak ötesindeki ilahlara mı, yahut memleketlerinde oturduğunuz Amori'lerin ilahlarına mı, kime kulluk edeceğinizi bu gün seçin; fakat ben ve evim halkı biz Rabbe kulluk edeceğiz."⁴¹⁰ Yeşu, konuşmasının devamında Tanrı'ya kulluk etmeyi seçtikten sonra Allah'ı bırakıp yabancı ilahlara ibadet ederlerse kendilerine iyilikte bulunan Tanrı'nın onları yok ederek cezalandıracağını söylemiştir. Yeşu'nun bu uyarısı üzerine İsrail kavmi kesinlikle Allah'a ibadet edeceğine dair söz vermiştir. O zaman Yeşu, diğer bütün ilahlarla ilgili düşüncelerden sıyrılıp tamamen Allah'a yönelmelerini istemiştir.⁴¹¹

İsrailoğulları Yeşu'dan sonraki Hakimler döneminde de Kenan tanrılarının etkisinde kalmışlardır. Onlar Yeşu'ya verdikleri söze rağmen zaman zaman çevre

⁴⁰⁶ Bkz. Tesniye, 20/17-19.

⁴⁰⁷ Bkz. Tesniye, 32/16-19, 21.

⁴⁰⁸ Bkz. Tesniye, 31/20.

⁴⁰⁹ Bkz. Yeşu, 1/1-2.

⁴¹⁰ Bkz. Yeşu, 24/14-16.

⁴¹¹ Bkz. Yeşu, 24/19-24, 29.

toplumların tanrıları olan Baal ve Astartiler'e⁴¹² önüne tapınmışlardır.⁴¹³ Hatta ilah olarak benimsedikleri Baal tasvirlerini Kudüs'teki Mabet'e koydukları, zaman zaman da Kenanlılarla aynı mabedi kullandıkları belirtilmiştir. Daha sonraları ise Tanrı için Yahve yerine Baal ismini kullandıkları bildirilmiştir.⁴¹⁴ İsrail halkının bütün bunların yanında yerli halkın ilahlarından Astarti, Molek, Baal, El,⁴¹⁵ Meleh⁴¹⁶ ve Dagon⁴¹⁷ için Yahve'ye sunulandan çok daha fazla kurban sunduğu söylenmiştir.⁴¹⁸

Tanah, Hakimler döneminde Tanrı'yı tanımayan bir neslin ortaya çıktığını bu İnsanların Allah yerine Baallere ve Aşerlere kulluk ettiklerini, Baal için mezbah inşa

⁴¹² Astarti (Yunanca Astarte):Tanah'ta sık sık adı geçen Astarte, Astarte adı ile "utanç" anlamına gelen "başet" sözcüğünün kasıtlı bir birleşimi olduğu ve İbranilerin bu tanrıya tapanları aşağılamak için kullandıkları bildirilmektedir. Tanrıçanın adının İbranice'deki çoğulu olan Astarot'un daha sonra tanrıçaları ve putperestleri ifade etmek için genel bir terim haline getirildiği belirtilmektedir. Tanah'taki bu kullanımının yanı sıra o, milattan önceki çağlarda orta doğuda tapınılan yüce tanrıçadır. Aynı zamanda o, önemli Akdeniz limanları olan Sur (Tyros), Sayda (Sidon) ve Elat kentlerinin baş tanrıçasıdır. Aşk ve savaş tanrıçası Astarte'nin kızkardeşi Anat'la pek çok özelliği paylaşması başlangıçta ikisinin tek bir tanrıça sayılmış olabileceğini düşündürmektedir. Arami tanrıçası Atargotis'in adı bu iki tanrıçanın adlarının birleşmesinden doğmuştur. İki boynuzlu bir kadın şeklinde tasvir edilen bu tanrıçanın sürülerin çoğalmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Astarte kültü Filistin'den Mısır'a götürülmüş ve orada ona tanrı Raveya Pah'ın kızı şifa tanrıçası olarak tapınılmıştır. Kartaca'da ise ona Tanit adıyla ibadet edilmiştir. Astarte'ye Kenan ve Mısır'da olduğu gibi Ugarit ve Hititler arasında da tapındığı belirtilmektedir. Ugarit metinlerine göre Aşerat, Baal Hadad'ın ve diğer birçok tanrının annesidir. Akadlardaki karşılığının aşk ve verimlilik tanrıçası İştar olduğu söylenmektedir. Astarte daha sonra Mısır'da İsis ve Hathor ile; Yunan-Roma dünyasında ise her biri Yüce Ananın çeşitli yönlerini yansıtan Aphrodit, Artemis ve Luna ile özdeşleştirilmektedir. (Bkz. Ana Britannica, İstanbul 1987, II/408; Schimmel, 230; Gündüz, Din ve İnanç..., 44-45; Meydan Larousse, İstanbul 1969, I/789).

⁴¹³ Bkz. Hakimler, 2/11-13.

⁴¹⁴ Çelebi, Yahudilik, 173.

⁴¹⁵ El: Tanrıların efendisi, kralı ve yaratılışın hakimi olarak görülmektedir. Onun bir bilge hakim olduğu düşünülmektedir. Kenan ve Fenike panteonunun başı olarak tapılan yüce tanrıdır. Ugarit'teki Roş Şamra metinlerinde (M.Ö. 1400) her şeyin tanrı El'in emriyle oluştuğu ve diğer tanrılara verildiği ifade edilmektedir. O, bir boğa olarak nitelenmektedir. Fenike tarihinde ise El, panteona hakim olan acımasız savaşçı bir tanrı olan Baal Haman'a dönüşmüştür. Ayrıca El daha önce belirttiğimiz gibi, Tanah'ta Yahve teriminin dışında tanrı için kullanılan bir isimdir. (Bkz. William I. Fulca, 1. "El" The Encyclopedia of Religion, (E.R.) Editor in Chief, Mircea Eliade, New York 1987, V/73-74; Gündüz, Din ve İnanç..., 112).

⁴¹⁶ Meleh (Melek): Batı Samilerde tanrıya verilen bir ünvan olduğu söylenmektedir. (Bkz. Örs, 23).

⁴¹⁷ Dagon: Batı Samilerinde, Mezopotamya, Anadolu ve Filistin'de kendisine tazim edilen tanrısal bir varlık olduğu söylenmektedir. Ayrıca o, Aşdot'ta yarı balık yarı insan olarak temsil edilen bir tanrıdır. Ugarit metinlerinde onun tanrı Baal'in babası olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Apollu kültüyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca onun insanlarda ve hayvanlarda neslin devamını sağlayan biri olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra o, Filistinlilerin buğday tanrısıdır. (Bkz. Gündüz, 88; Işık, 27; Challege, 122).

ettiklerini haber vermektedir.⁴¹⁹ Bu sırada Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği Gideon peygamber, ilk olarak Baal putunu yıkmış, babasının Baal için yaptığı mezbahı yerle bir etmiştir.⁴²⁰ Gideon Tanrı'nın emriyle bunları yaptığı zaman halk onu öldürmek istemiştir.⁴²¹ Gideon'un ölümünden sonra İsrailoğullarının Allah'ı unutup Baallerin ardınca gidip Ona ihanet ettikleri,⁴²² Tanrı dışında o çevrede tapınılan diğer ilahlara kulluk ettikleri bildirilmiştir.⁴²³ Bu şekilde kendisini bıraktıkları için Tanrı onları cezalandırmış, Filistiler ve Ammon oğulları ile yaptıkları savaşta onlara yardım etmemiştir. İsrail halkı bu savaşlarda hezimete uğramış ve on sekiz yıl boyunca bu milletlerin hakimiyeti altında kalmıştır.⁴²⁴ Ancak geçmişte olduğu gibi onlar yaptıklarından pişman olarak Allah'tan af dilediklerinde bağışlanmışlardır.⁴²⁵

Son hakim aynı zamanda kahin⁴²⁶ ve peygamber olan Samuel,⁴²⁷ siyasi ve sosyal hayatta olduğu gibi dini yaşamda da İsrail halkının rehberi olmuştur.⁴²⁸ O, önceden olduğu gibi kendi döneminde de Baal ve Astartilere kulluk eden⁴²⁹ halkına, Baal ve Astartilere tapan atalarının başlarına gelen felaketleri hatırlatarak Allah'a

⁴¹⁸ Çelebi, Yahudilik, 181-182; Schimmel, 140.

⁴¹⁹ Bkz. Hakimler, 2/10-11, 3/7; 6/25.

⁴²⁰ Putperestlik o kadar ileri boyutlara ulaşmıştır ki, başlangıçta putperestlikle mücadele eden Gideon bile putlara meyletmiştir. O, Araplarla yaptığı savaşta elde ettiği altın halkalardan bir efod (put) yaptırmış ve onu kendi şehri Ofra'ya koymuştur. (Bkz. Hakimler, 8/24-28; ayrıca bkz. Örs, 197).

⁴²¹ Bkz. Hakimler, 6/11-12, 25-31.

⁴²² Bkz. Hakimler, 8/33-35.

⁴²³ Bkz. Hakimler, 10/6, 10, 13.

⁴²⁴ Bkz. Hakimler, 10/7-10.

⁴²⁵ Bkz. Hakimler, 10/10, 15-16.

⁴²⁶ Samuel Levi kabilesine mensup olmamakla birlikte Mabet'te kahin olarak hizmette bulunmuştur. Efraim kabilesinden olan Samuel, annesi tarafından Allah'a adanmış ve onun hizmetine sunulmuştur. Uzun süre çocuk sahibi olamayan Samuel'in annesi Hanna Tanrı'ya kendisine bir çocuk vermesi için dua etmiştir. Duası gerçekleşip bir çocuk sahibi olunca çocuk sütten kesilinceye kadar bakmış daha sonra da Tanrı'ya sunulan kurbanlar eşliğinde kahin Eli'ye teslim edilmiştir. (Bkz. I. Samuel, 1/1-28.)

⁴²⁷ Friedman, 142.

⁴²⁸ Sinanoğlu, Nübüvvet, 79.

⁴²⁹ Bkz. I. Samuel, 7/3.

yönelmelerini istemiştir. Aksi takdirde kendilerinin de benzer felaketlere maruz kalacakları uyarısında bulunmuştur.⁴³⁰

Samuel peygamber İsrail halkının talebi ve Tanrı'nın emri⁴³¹ ile Saul'ü kral tayin etmiştir.⁴³² Ancak Saul bir süre sonra Tanrı'nın emirlerine karşı itaatsizlik etmiştir. Tanrı Saul'e Amalekilerle yaptığı savaşta orada bulunan her şeyi yok etmesini emretmiştir. Ancak Saul, Tanrı'ya kurban edilmek üzere semiz hayvanları sağ bırakınca Allah onu kral seçtiğine pişman olmuş⁴³³ ve Tanrı, Samuel'den Saul yerine Davut'u kral olarak meshetmesini istemiştir.⁴³⁴ Davud meshedildikten sonra Tanrı Saul'den desteğini çekmiştir.

Davud'un ölümünden sonra yerine geçen kral Süleyman (M.Ö. 970-928 veya 973-932)⁴³⁵, babası Davud zamanında hazırlıkları yapılan mabedi inşa etmiştir.⁴³⁶ Süleyman Tanrı tarafından takdis edilen bir mabet yapmasına rağmen mabet sunağının dışında Saydalıların, Ammon oğullarının ve Moab'ın tanrıları için de mezbahlar yapmıştır.⁴³⁷ Bu durum onun döneminde Mabet'e rağmen yabancı ilahlara ibadetin yaygın olduğunu göstermektedir.⁴³⁸ Ayrıca kral Süleyman Tensiye kitabında Tanrı'nın krallar için koyduğu çok kadınla evlilik yasağını⁴³⁹ ihlal etmiştir.⁴⁴⁰ O, yabancı kadınlarla yaptığı evlilikler sonunda eşlerinin tapmış olduğu ilahlara yönelmiş; Tanrı'nın yolundan giden Davud gibi olmamıştır.⁴⁴¹ Bu nedenle Tanrı Süleyman'a öfkelenmiş, krallığını elinden çekip alacağını bildirmiştir. Ancak

⁴³⁰ Bkz. I. Samuel, 8/8; 12/6-16.

⁴³¹ Bkz. I. Samuel, 8/5, 7.

⁴³² Bkz. I. Samuel, 10/1.

⁴³³ Bkz. I. Samuel, 15/2-24.

⁴³⁴ Bkz. I. Samuel, 16/1, 13.

⁴³⁵ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/ 85; Sevilla Sharon, 19.

⁴³⁶ Bkz. I. Krallar, 5 ve 9. bablar.

⁴³⁷ Bkz. I. Krallar, 11/7; II. Krallar, 23/13.

⁴³⁸ Kurt, Yahudilik Hristiyanlık..., 75.

⁴³⁹ Bkz. Tesniye, 17/17.

Davud'a vermiş olduğu söz dolayısıyla bunun onun zamanında değil, oğulları zamanında gerçekleştireceğini, sadece Yahuda kabilesinin oğullarına vereceğini söylemiştir.⁴⁴²

Tezimizin girişinde belirtildiği gibi Tanah'ın bu bölümleri daha sonradan kaleme alınmıştır. Nedeni tam olarak bilinmese de Süleyman'dan sonraki dönemlerde de meydana gelen siyasi başarısızlıkların sebebi olarak Süleyman'ın dini yaşamdaki hataları gösterilmiştir.⁴⁴³ Tanah, siyasi alandaki başarısızlıkları farklı şekilde yorumlamıştır.

Burada dini hayatla siyasi hayat birbirini etkilemiştir. Dini yaşamdaki hatalar siyasi başarısızlıkların nedeni olmuştur. Ayrıca burada On Emir'de yer alan babaların günahları sebebiyle oğulların cezalandırılması⁴⁴⁴ anlayışının etkisi görülmüştür. Süleyman'ın dini hayatta yaptığı hatalar daha sonraki dönemlerde yaşanan siyasi başarısızlıkların nedeni olarak gösterilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta asıl suçlu Süleyman olmasına rağmen onun hiçbir şekilde cezalandırılmamış olmasıdır.

Dönemin dini lideri peygamber Ahiya, Süleyman'ın çok tanrılı dinlere gösterdiği hoşgörüyü ve kendisinin de yabancı ilahlara yönelmesini eleştirmiştir. O, kuzeydeki on kabilenin krallıktan ayrılması gerektiği fikrini ileri sürmüştür.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ Tanah'ta onun 700'ü kral kızı 300'ü cariyeye olmak üzere 1000 yabancı eşi olduğu bildirilmektedir. (Bkz. I. Krallar, 11/1-4).

⁴⁴¹ Bkz. I. Krallar, 11/4-9, 11.

⁴⁴² Bkz. I. Krallar, 11/9-14.

⁴⁴³ Aslında Süleyman izlediği politikalar sebebiyle daha sonraki dönemlerde yaşanan olumsuzluklara zemin hazırlamıştır. O, Mabel'i inşa ederken Sur kralı Hiram'dan yardım almıştır. Bunun karşılığında Galiledeki 20 yerleşim yerini ona vermiştir. Ancak Hiram bundan memnun kalmamıştır. (Bkz. I. Krallar, 9/10-15). Diğer taraftan Süleyman'ın bu şekilde toprakları dağıtması ve yaptığı kalkınma faaliyetlerinin masraflarını karşılamak için halka ağır vergiler yüklemesi ülkede iç karışıklıklara sebep olmuştur. Bu durum oğlu Rehoboam zamanında iyice gün yüzüne çıkmış ve sonunda krallık ikiye ayrılmıştır. (Sevilla Sharon, 22-23).

⁴⁴⁴ Bkz. Çıkış, 20/5.

⁴⁴⁵ Sevilla Sharon, 23.

Nitekim onun bu düşüncesi Süleyman'ın ölümünden (M.Ö. 920, 925 veya 926)⁴⁴⁶ sonra gerçekleşmiştir. Devletin bu şekilde ikiye bölünmesi Tanrı'nın günahlara verdiği bir ceza olarak anlaşılmıştır. Kuzeydeki İsrail devletine kral tayin edilen Yeroboam ⁴⁴⁷ (M.Ö. 931-910) yeni şehirler inşa etmiş⁴⁴⁸ ancak onun yaptığı en önemli iş krallıkta meydana gelen bölünmeyi tam olarak gerçekleştirmek için bazı tedbirler almak olmuştur.⁴⁴⁹ O, yönetimi altındaki insanları Kudüs'teki Mabet'in manevi etkisinden ve dolayısıyla Yahuda krallığının etkisinden kurtarmak ve tekrar Yahuda'ya dönmelerini engellemek için iki altın buzağı yaptırmıştır. Bu buzağuları Beyt-el ve Dan'a şehirlerine yerleştirmiştir. Yeroboam halkına hitaben yaptığı konuşmada bu buzağuların İsrailoğullarını Mısır'dan çıkaran ilahlar olduğunu, artık Kudüs'e gitmeye gerek kalmadığını, onun yerine Dan veya Beyt-el'i ziyaret etmenin yeterli olduğunu söylemiştir. Bundan sonra insanlar ibadet etmek için Dan'a gitmişlerdir.⁴⁵⁰ Kral, yaptırdığı buzağı heykellerinin yanında putperestliğin bir başka işareti olan yüksek yerleri de(Bamot)⁴⁵¹ kurban sunum yeri olarak inşaa ettirmiştir.⁴⁵² Bütün bunlara ilave olarak Yeroboam Kudüs'le olan manevi bağı tamamen koparmak için Yahuda ile ortak kutlanan kutsal günlerin tarihini değiştirmiştir.⁴⁵³ Böylece İsrail krallığı putperestliğe dönmüş ve bu krallıkta Musa'ya verilen yasalar yürürlükten kalkmıştır.⁴⁵⁴ İsrail krallığındaki bu gelişmeler karşısında peygamber

⁴⁴⁶ Tanyu, Tarih Boyunca...,I/85; Örs, 249.

⁴⁴⁷ Sevilla Sharon, 23.

⁴⁴⁸ Bkz. I. Krallar, 12/25.

⁴⁴⁹ Sevilla Sharon, 24.

⁴⁵⁰ Bkz. I. Krallar, 12/26-31.

⁴⁵¹ Bamot: "Yüksek yer" amlamına gelen bama'nın çoğuludur. Tanah'ta sık sık zikredilen, Kenanlıların ibadet ettikleri yüksek yerlerde kurulan açık hava mabedidir. (Gündüz, Din ve İnanç..., 58; Adem Özen, Yahudilik'te İbadet, İstanbul 2001, 47-48).

⁴⁵² Bkz. I. Krallar, 12/31; 13/33.

⁴⁵³ Bkz. I. Krallar, 12/32-33.

⁴⁵⁴ Adam, 108. Tanah'ta anlatılan şu olay buna örnek olabilir: Kral Yeroboam, Beytel'de yaptırmış olduğu mezbahta buhur yakmak için bulunduğu sırada Yahuda krallığından gelen bir peygamber bu mezbahın Davud soyundan gelecek adı Yoşiya olacak bir kişi tarafından yıkılacağını ve onun putperest kahinlerini öldüreceğini haber vermiştir. Bu sözleri duyan kral bu peygamberin

Ahiya, kral Yeroboam'a Tanrının kendisine krallık vermesine rağmen onun putlar yapıp kendine başka ilahlar edinerek Tanrı'dan uzaklaştığını söylemiştir. Bu yaptıklarının cezası olarak Tanrı'nın onun neslini yok edeceğini söylemiştir.⁴⁵⁵ Nitekim Yeroboam'dan sonra krallığı ele geçiren Baaşa (M.Ö. 909-886), Yeroboam ailesinden herkesi öldürmüştür. Böylece peygamber Ahiya'nın kehaneti gerçekleşmiştir. Ancak Baaşa da Tanrı'nın yasakladığı şeyleri yapmış ve putperestliğin yaygın olduğu Rama⁴⁵⁶ şehrini inşa etmiştir.⁴⁵⁷ Bu yaptıklarından dolayı Tanrı, peygamber Yehu aracılığıyla onu Yeroboam gibi cezalandıracağını bildirmiştir. Bu ceza tahtı ele geçiren kral Zimri (M.Ö. 885) eliyle gerçekleştirilmiştir.⁴⁵⁸ Bundan sonra kral Omri (M.Ö. 885-874) başa geçene kadar ülkede taht kavgaları olmuştur. Zimriden sonra krallığı el geçiren Omri de diğer krallar gibi putperestliğe yönelmiştir.⁴⁵⁹ Omri'nin ölümünden sonra yerine kral olan Ahab da (M.Ö.874-853), kendisinden önceki krallar gibi putperest temayüller göstermeye devam etmiştir. O, putperest olan karısı İzabel'in etkisinde kalarak Aşere tapmış ve Baal için mezbah yaptırmıştır.⁴⁶⁰ Hatta kendisini doğru yola davet eden Tanrı Yahve'nin peygamberlerini öldürtmüştür.⁴⁶¹ Tanrı, İlya peygamber aracılığıyla Ahab'a bu şekilde davranarak İsrail krallığını felakete sürüklediğini söylemiştir.⁴⁶² Ahab peygamber İlya'nın sözlerini dikkate almamış tam tersine

tutuklanmasını emretmiş ancak bu davranışının cezası olarak eli iş görmez hale gelmiştir. Bunun üzerine o, peygamberden kendisi için dua etmesini istemiş; peygamberin duası ile eli eski haline dönmüştür. Yeroboam bu cezaya rağmen yüksek yerler inşa etmeye ve bu yerler için farklı kabilelerden kahinler seçmeye devam etmiştir.(Bkz. I.Krallar,13/1-7,33-34.)

⁴⁵⁵ Tanrı Yeroboam'ın neslini yok etmekle kalmayacağını Aşerlere tapan İsrail halkının sürgün edeceğini ve onlardan desteğini çekeceğini haber vermiştir.(Bkz. I. Krallar, 14/7-12, 14-17.)

⁴⁵⁶ Kral Baaşa da Yeroboam gibi halkının Yahuda'ya gitmesini engellemek için bu şehri inşaa etmiştir.(Bkz.I. Krallar,15/16.)

⁴⁵⁷ Bkz. I. Krallar, 15/16, 25-31; II. Tarihler, 16/1.

⁴⁵⁸ Bkz. I. Krallar, 15/34; 16/1-5, 8-14.

⁴⁵⁹ Bkz. I. Krallar, 16/25-27.

⁴⁶⁰ Bkz. I. Krallar, 16/27-34.

⁴⁶¹ Bkz. I. Krallar, 18/4, 13.

⁴⁶² Bkz. I. Krallar, 18/17-19.

İlya'nın ülkeyi sıkıntıya düşürdüğünü ileri sürmüştür. Bu diyalogun ardından İlya, sözleri ile Ahab'ı ikna edemeyeceğini anlayıp onun yanında bulunan Baal ve Aşer kahinlerini Karmel Dağı'na davet ederek krala ve orda bulunan herkese gerçek tanrının Yahve olduğunu ispat etmek istemiştir. Bunun üzerine önce Baal kahinleri kurbanlar sunarak Baal'in bu kurbanları kabul etmesini beklemişlerdir. Ancak kurbanlarının kabul edildiğine dair hiçbir işaret alamamışlardır. Ardından İlya, Tanrı Yahve'ye kurbanlar sunmuş ve onun kurbanı Yahve tarafından kabul edilmiştir. Bu olaya şahit olan halk gerçek Tanrı'nın Yahve olduğunu bir kez daha idrak etmiştir. Daha sonra İlya peygamber halkın desteği ile Baal peygamberlerini öldürmüştür.⁴⁶³ Bu olaydan haberdar olan İzabel, İlya'ya elçiler göndererek Baal kahinlerinin intikamını alacağını söylemiştir. Bunun üzerine İlya Yahuda krallığının Beer-Şeba şehrine sığınmıştır. Tanrı, ona İsrail'e dönüp Yehu'yu kral seçmesini ve kendi yerine de Elişa'yı peygamber tayin etmesini söylemiştir. Ardından Tanrı, kendisinin Baal'e ibadet etmeyen bütün insanları koruduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁴ Bundan sonra İlya insanlardan uzak, bir mağarada yaşamıştır.⁴⁶⁵ Artık onun yerine peygamber Elişa, Baal'e inananlarla mücadele etmiştir.⁴⁶⁶

M.Ö. 852-841 İsrail'de kral olan Ahaz'ya, İzabel ve Ahab gibi putperest temayüller göstermeye devam ederek Tanrı'dan uzaklaşmıştır.⁴⁶⁷ Yaptıklarına karşılık Tanrı onu ölümle cezalandırmıştır.⁴⁶⁸

Peygamber Elişa tarafından kral olarak meshedilen Yehu,⁴⁶⁹ diğer İsrail krallarından farklı olarak putperestlikle mücadele etmiştir. O, Baal'e kulluk edenlerin

⁴⁶³ Bkz. I. Krallar, 18/19-41; ayrıca bkz. Schimmel, 144; İbrani Tarihi, 76. Tanah'ta anlatılan bu olaydan anlaşıldığı gibi kral ve halkın bir kısmı Tanrı'dan uzaklaşmış olsa da bir kısmı putperest temayüller göstermemiştir.

⁴⁶⁴ Bkz. I. Krallar, 19/1-4, 15-17.

⁴⁶⁵ Bkz. II. Krallar, 1/9.

⁴⁶⁶ Sinanoğlu, Nübüvvet, 80; Şimşek, 46.

⁴⁶⁷ Bkz. I. Krallar, 22/52-53.

hepsini Mabel'e kapattırarak ortadan kaldırmış, Baal putunu ve evini yıktırmıştır. Bunun karşılığında Tanrı, Yehu'ya dördüncü nesle kadar İsrail tahtında kalacakları müjdesini vermiştir. Tanah'ta Yehu'nun putperestlikle mücadele ettiği söylene de o, Yeroboam'ın Dan ve Beytel'e yerleştirdiği buzağılara tapınmıştır. Bütün bu olanlardan dolayı Tanrı, İsrail krallığının sınırlarını daraltmaya başlamıştır.⁴⁷⁰ Bu sözlerden anlaşıldığı üzere Tanah yazarları siyasi ve sosyal sebeplerle gerçekleşen olayları teoloji açısından ele almıştır.

İsrail krallarının bir çoğu putperest eğilimler içine girmiş ve bu konuda halkı da olumsuz bir şekilde etkilemişlerdir. Tevhid mücadelesi verenler bile Yeroboam'ın yaptırmış olduğu buzağıları ortadan kaldırmamıştır.⁴⁷¹

İsrail krallığında yaşanan bu dini dejenerasyon bu krallıkta yaşayan peygamberlerin de öncelikli konusu olmuştur. M.Ö. VIII. Yüzyılda kral II. Yeroboam döneminde yaşadığı düşünülen Amos,⁴⁷² yağmur ve toprağın bereketi için Baallere dua eden İsrail halkına yağmuru sadece Yahve'nin yağdırabileceğini söylemiştir.⁴⁷³ O, dağlara biçim verip yeli yaratanın,⁴⁷⁴ gündüzü gece ile karartıp, deniz sularını çağırıp onları yeryüzüne dökenin⁴⁷⁵ Tanrı olduğunu hatırlatmış; onu bırakıp putlara tapan halkın ateşle cezalandırılacağını, şehirlerin yerle bir

⁴⁶⁸ Bkz. II. Krallar, 1/1-5, 6, 16-17.

⁴⁶⁹ Peygamber İlya'nın yapması gereken işi Elişa yapmış Yehu'yu kral olarak meshetmiştir. Elişa, ondan Tanrı'yı bırakıp putlar yönelen kral Ahab'ın ailesini yok etmesini istemiştir.(Bkz. II. Krallar,9/2-10.) Bu sırada İsrail devletinde kral Ahab'ın yerine kral seçilen Yehoram (Yoram) hüküm sürmektedir. Ancak Yehoram'ın kimliği ile ilgili Tanah ifadeleri birbiriyle çelişmektedir. II. Krallar 1/17'de onun Ahab'ın oğlu olmadığı söylenirken daha sonraki bölümlerde ondan kral Ahab'ın oğlu olarak bahsedilmektedir.(Bkz. II. Krallar, 8/16.)

⁴⁷⁰ Bkz. II. Krallar, 10/18-34.

⁴⁷¹ Bkz. II. Krallar, 3/3; 8/27; 13/2, 6, 11; 14/23-25; 15/9-18, 24, 28; 17/2; I. Krallar, 16/19; ayrıca bkz. Günaltay, III/408.

⁴⁷² Tanyu, Tarih Boyunca..., I/88; Günaltay,III/ 413; Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 159.

⁴⁷³ Sinanoğlu, Nübüvvet, 80; Yağmuru yağdıranın Yahve olduğuna dair ifadeler için bkz. Mezmurlar, 104/3.

⁴⁷⁴ Bkz. Amos, 4/13.

⁴⁷⁵ Bkz. Amos, 5/8.

edileceğini⁴⁷⁶ haber vermiştir. Amos'la çağdaş olduğu tahmin edilen Hoşea⁴⁷⁷ peygamberin kitabında İsrail ile Tanrı arasındaki ilişki eşler arasındaki ilişkiye benzetilmiştir. Bu nedenle insanların Tanrı'yı bırakıp başka ilahlara tapması zina olarak değerlendirilmiştir. Bazı İsrail kabilelerinin Tanrı'yı bırakarak zina yaptıkları ve bu günahları dolayısıyla İsrail'i kirlettiği, altın ve gümüşten putlar yaparak Tanrı'ya karşı hainlik ettikleri, taptıkları tanrılar için mezbahlar inşa ederek günahlarını arttırdıkları belirtilmiştir. Bu suçlar sebebiyle Tanrı'nın da onları Asur'a sürgün edeceği, Asurluların onların firavun'u olacağı haber verilmiştir.⁴⁷⁸ Hoşea'nın bildirdiği bu olay M.Ö. 722'de Asur'un İsrail krallığına son vererek, İsrail'in önde gelenlerini Asur'a sürgün etmesiyle gerçekleşmiştir.⁴⁷⁹

Kuzeydeki İsrail Krallığında yukarıda anlatılan olaylar yaşanırken güneydeki Yahuda krallığında da zaman zaman benzer sorunlar yaşanmıştır.⁴⁸⁰ Yahuda kralı Rehoboam M.Ö. 931-915 ve onun yönetimi altında bulunan Yahuda halkı bir süre sonra Tanrı'nın yolundan ayrılarak ona karşı sadakatsizlik göstermişlerdir.⁴⁸¹ Onlar, taptıkları diğer tanrılar için sunaklar inşa etmişler ve bu konuda atalarını geride bırakmışlardır.⁴⁸² Bu yaptıklarından dolayı Tanrı, Mısır kralını Yahuda üzerine göndermiştir. Verilen bu ceza dolayısıyla halk Allah'a yönelip Ondan af dilemiştir. Tanrı halkın tövbesini kabul ederek onları helak etmekten vazgeçmiştir. Ancak bu insanların Mısır'ın egemenliği altında kalacağını belirtmiştir.⁴⁸³ Yahuda halkının

⁴⁷⁶ Bkz. Amos, 2/4-6; 3/13-14.

⁴⁷⁷ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/88.

⁴⁷⁸ Bkz. Hoşea, 5/3-8; 6/10; 8/4, 9, 11, 14; 11/2; 13/1-4; 10/5-7; 4/11-14, 17.

⁴⁷⁹ Bkz. II. Krallar, 17/3-7, 23, ayrıca bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/89; Örs, 257; Sevilla Sharon, 28; İbrani Tarihi, 82; Schimmel, 144. Bu olaydan bahseden Krallar kitabı da peygamber Hoşea'nın sözlerini doğrular mahiyettedir. Kitapta yer alan ifadelerle göre İsrail halkı putperest temayüller gösterdiği için bu şekilde cezalandırılmıştır. (Bkz. II. Krallar, 17/7-24, 34-41.)

⁴⁸⁰ Adam, 108.

⁴⁸¹ Bkz. II. Tarihler, 12/1.

⁴⁸² Bkz. I. Krallar, 14/22-24.

⁴⁸³ Bkz. II. Tarihler, 12/2-9.

tövbe edip Allah'a yönelmesine rağmen M.Ö. 914-912 tarihleri arasında kral olan Abiyam, putperest eğilimler göstermeye devam etmiştir.⁴⁸⁴ Kral Asa (M.Ö. 911-871) ise Rehoboam ve Abiyam'ın aksine putperestlikle mücadele etmiştir.⁴⁸⁵

Yahuda krallarının birkaçı hariç hemen hemen hepsi putperest adetleri devam ettirmişlerdir. Hatta bir çoğu putperest eğilimler göstermekle kalmamış Musa'nın kanunlarının izlerini tamamen yok etmek istemişlerdir.⁴⁸⁶ M.Ö. 848-842⁴⁸⁷ tarihleri arasında kral olan Yehoram (Yoram),⁴⁸⁸ İsrail kralı Ahab'ın kızı Atalya ile evlenmiştir. Atalya, annesi İzabel'in İsrail krallığında yaptığını, Yahuda'da yapmış; Fenike ilahlarını buraya taşımıştır.⁴⁸⁹ Kral Yehoram da İsrail kralları gibi putlara ibadet etmiştir. Tanah'a göre Yahuda krallarının bu davranışları Tanrı'nın tepkisini çekmiştir. Davud'a verdiği söz gereği onları cezalandırmak istemediğini belirtmiştir.⁴⁹⁰

Tanrı'nın uyarılarına rağmen Yahuda krallığında putperest eğilimler artarak devam etmiştir. M.Ö. 841 yılında kral olan Ahazya ise putlara ibadet etmekle⁴⁹¹ kalmayıp Musa'nın kitabı Tora'da geçen Allah'ın kutsal isimlerinin yerine putların isimlerini yazdırmıştır.⁴⁹² Bu ve buna benzer eğilimler ondan sonra da devam etmiştir. M.Ö. 795-767 yılları arasında hüküm süren Amatsya (Amazya) yüksek yerlerde putlara kurban kesmekle yetinmeyip ülkedeki putların sayısını artırmıştır.⁴⁹³

Kral Azarya (Uziya) (M.Ö.766-739) ve kral Yotam (M.Ö.739-735) diğer krallar gibi putlara tapmamışlar ancak ülkedeki putperestliği kaldırmak için de bir

⁴⁸⁴ Bkz. I. Krallar, 15/3.

⁴⁸⁵ Bkz. I. Krallar, 13/11-13; II. Tarihler, 14/2-6.

⁴⁸⁶ Adam, 109.

⁴⁸⁷ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/86.

⁴⁸⁸ Bkz. II. Krallar, 8/16.

⁴⁸⁹ Bkz. II. Tarihler, 27/3-5; ayrıca bkz. Sevilla Sharon, 26.

⁴⁹⁰ Bkz. II. Krallar, 8/18-20; II. Tarihler, 21/6, 13-16.

⁴⁹¹ Bkz. II. Krallar, 8/25; 9/27, 29.

⁴⁹² Adam, 109.

çaba sarfetmemişlerdir.⁴⁹⁴ M.Ö.736-716 tarihleri arasında krallık yapan Ahaz, putlara tapınma konusunda önceki kralları geride bırakmış; çünkü o, oğlunu ateşte yakarak kurban etmiştir.⁴⁹⁵ Bunların yanı sıra Musa'nın yasasını tamamen unutturmak için Tora'nın okunmasını yasaklamış, bunu gerçekleştirebilmek için Mabet'te Tora'nın bulunduğu yeri kapattırmıştır.⁴⁹⁶

Kral Ahaz'ın döneminde, İsrail'in Asur tarafından yıkılması Yahuda krallığını siyasi, ekonomik ve dini açıdan olumsuz etkilemiştir. Çünkü Asur, Yahuda devletine son vermese de⁴⁹⁷ onu hakimiyeti altına almıştır. Bunun sonucu olarak Asur ilahları ülkeye hatta Mabet'e girmiştir. Bundan sonra Yahuda kralları Asur'un tanrılarına da ibadet etmek zorunda kalmışlardır.⁴⁹⁸ Ülkenin içinde bulunduğu bu durum dönemin peygamberi olan İşaya'nın⁴⁹⁹ kitabında da ele alınmıştır. İşaya peygamber siyasi nedenlerle meydana gelen bu olayları teoloji açısından değerlendirmiştir. Ona göre, Tanrı'nın ailesi gibi koruyup gözetlediği halkı Ona isyan etmiş⁵⁰⁰ Onun emirlerini dinlemeyip başka ilahlarla ahit yapmıştır.⁵⁰¹ Neredeyse ülkenin her tarafı putlarla dolmuştur.⁵⁰² İşaya bütün bunların karşılıksız kalmayacağını, Tanrı'nın suçluları hastalıklarla, savaşla yok edeceğini, şehirleri yakıp yıkacağını söylemiştir⁵⁰³. Yine de Tanrı, halkına duyduğu sevgi dolayısıyla onları tövbeye davet etmiş,⁵⁰⁴ bu çağrıya uymadıkları takdirde ise ağır bir şekilde

⁴⁹³ Bkz. II. Krallar, 14-3-5; II. Tarihler, 25/14-17.

⁴⁹⁴ Bkz. II. Krallar, 15/1, 3-5, 34-36.

⁴⁹⁵ Bkz. II. Krallar, 16/2-5; II. Tarihler, 28/2-5.

⁴⁹⁶ Adam, 109.

⁴⁹⁷ Bu dönemde yaşayan İşaya peygamber, Yahuda krallığının ayakta kalmasının Tanrı'nın merhametinin bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. (Bkz. İşaya, 1/7-9.)

⁴⁹⁸ Friedman, 125-126.

⁴⁹⁹ Bkz. İşaya, 1/1.

⁵⁰⁰ Bkz. İşaya, 1/2-5.

⁵⁰¹ Bkz. İşaya, 30/1, 9.

⁵⁰² Bkz. İşaya, 2/8.

⁵⁰³ Bkz. İşaya, 1/6-9, 25-31.

⁵⁰⁴ Bkz. İşaya, 1/16-21; 7/9.

cezalandıracağı uyarısında bulunmuştur.⁵⁰⁵ Ancak Yahuda halkı Tanrı'nın bu uyarısına rağmen Ona meydan okumuşlardır.⁵⁰⁶ İşaya, bu olaydan sonra Asur'un Yahuda'ya saldırısını Tanrı'nın kendisine isyan eden halkını terbiye etme metodu olarak yorumlamış ve bu nedenle kral Ahaz'a Asur krallığına karşı koymamasını telkin etmiştir.⁵⁰⁷ İşaya ile aynı dönemde yaşayan peygamber Mika da⁵⁰⁸ putperest geleneklerini sürdüren Yahuda halkını eleştirmiştir⁵⁰⁹. O, halkın ibadet ettiği putların Tanrı tarafından yok edileceğini⁵¹⁰ ve bu insanların yaşadığı şehirlerin yıkılacağını haber vermiştir.⁵¹¹ Ona göre Babil sürgünü de bu cezaya dahildir.⁵¹² Dönemin peygamberleri olan İşaya ve Mika'nın uyarıları kral Hizkiya zamanında dikkate alınmıştır. M.Ö.715-686 veya 687 yılları arasında Yahuda kralı olan Hizkiya dini ve siyasi alanda birtakım reform çalışmaları yapmıştır.⁵¹³ O, Levillere hitaben yaptığı konuşmada Tanrı'ya gereği gibi ibadet edilmediği ve dolayısıyla Ondan uzaklaşıldığı için Yahuda'nın felaketlere maruz kaldığını söylemiştir.⁵¹⁴ Ardından o, o zamana kadar hiçbir kralın yapmadığı bir iş yapmış, ülkedeki bütün putperest tezahürleri ortadan kaldırmıştır. Hatta Musa döneminde insanlara şifa vermesi amacıyla yapılan⁵¹⁵ ancak sonraki dönemlerde asıl işlevi unutularak kendisine tapınılan tunç yılanı parçalamıştır.⁵¹⁶ O, Mabel'di putperest unsurlardan arındırarak ibadetin

⁵⁰⁵ Bkz. İşaya, 1/20.

⁵⁰⁶ Bkz. İşaya, 5/19.

⁵⁰⁷ Günaltay, III/418.

⁵⁰⁸ Günaltay, III/417; Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...159; Sinanoğlu, Nübüvvet, 83; Katar, 39.

⁵⁰⁹ Katar, 39.

⁵¹⁰ Bkz. Mika, 1/7; 5/13.

⁵¹¹ Bkz. Mika, 5/14-15.

⁵¹² Bkz. Mika, 4/10. Kitapta geçen bu ifadeler onun daha sonraki dönemlerde yazıldığının bir delilidir. Çünkü burada sözü edilen sürgün hadisesi Mika peygamberin yaşadığı dönemden yaklaşık üç yüz yıl sonra gerçekleşmiştir.

⁵¹³ Friedman, 127.

⁵¹⁴ Bkz. II. Tarihler, 29/5-12.

⁵¹⁵ Bkz. Sayılar, 21/8-10.

⁵¹⁶ Bkz. II. Krallar, 18/3-5.

merkezi haline getirmiş, Mabet dışında yapılan dini uygulamaları yasaklamıştır.⁵¹⁷ Hizkiya, yapmış olduğu çalışmaların sonunda İsrail’de kalan halka ve Yahuda’nın her tarafına haber göndererek Mabet’te Fısıh kutlaması yapılacağını bildirmiş, ardından bir süredir ihmal edilen Fısıh bayramı yapılmıştır.⁵¹⁸ Yahuda’da Hizkiya ile başlayan bu reform çalışmaları kısa sürmüştür.

Hizkiya’dan sonra Yahuda tahtına oturan kral Manasse (M.Ö.686-640) babası Hizkiya’nın dini yeniden yapılandırma çalışmalarının tam tersi uygulamalarda bulunmuştur. O, başta Molek olmak üzere putperestliği yeniden ihya etmiştir. Bütün putperest ibadetleri yeniden canlandırmıştır. Ayrıca Hizkiya’nın bütün pagan unsurlardan arındırdığı Mabet’in avlularında bütün gök cisimleri için mezbahlar inşa ettirip bu kutsal mekanı kirletmiştir.⁵¹⁹ Kral Manasse, bütün bu yaptıkları ile yetinmemiş Tanrı’nın ismini tamamen unutturmak için kral Ahazya gibi Tora’daki Tanrı isimlerini çıkartmış, onların yerine putların isimlerini koydurmuştur. Ayrıca o, Musa tarafından yazıldığı düşünülen ve Mabet’te muhafaza edilen asıl Tora nüshasını herkesten gizlemiştir.⁵²⁰ Manasse, Tanrı’nın Musa aracılığıyla bildirmiş olduğu yasağı⁵²¹ çiğneyerek oğlunu yakarak kurban etmiştir.⁵²² Manasse’nin şahsi uygulamalarının yanında halk da putperest temayüller göstermiştir. Bu dönemde kadınların Astarte’ye taptıkları; bu tapınmanın kutsal fuhuş şeklinde olduğu belirtilmiştir. Manasse’nin yaklaşık elli yıl süren krallığı döneminde Yahuda’da

⁵¹⁷ Friedman, 127-128.

⁵¹⁸ Bkz. II. Tarihler, 30/1-27.

⁵¹⁹ Bkz. II. Krallar, 21/9-12; 23/12; II. Tarihler, 33/1-11.

⁵²⁰ Manasse’nin aşırı baskıcı tutumu nedeniyle Mabet’te saklanan Tora ancak kral Yoşiya (M.Ö. 637-608) döneminde bulunmuştur.(Bkz. Adam,109.)

⁵²¹ “Ve Molek’e ateşten geçirmek için zürriyetlerinden vermeyeceksin ve kendin Allah’ın ismini bozmayacaksın; ben Rabbim” (Levililer, 18/21).

⁵²² Bkz. II. Tarihler, 33/6; II. Krallar, 21/6.

Yahve'nin adı unutulmuş, onun yerini Molek⁵²³ almıştır.⁵²⁴ Tanrı, kralın ve halkın yaptıklarının cezası olarak Asur'u Yahuda üzerine göndermiştir. Manasse esir olarak Asur'a götürülmüştür.⁵²⁵ Asur kralı tarafından zincire vurulan Manasse bütün yaptıklarından dolayı pişmanlık duymuş ve Allah'tan af dilemiştir. Tövbesini kabul eden Tanrı, onu tekrar Kudüs'e getirmiş krallığı onun eline vermiştir. Manasse Kudüs'e döndüğü zaman Mabel'i yabancı ilahlardan temizlemiş, Yerusâlim'de yaptırmış olduğu mezbahların bir çoğunu yıktırmıştır. Ancak yine de ülkeyi bütün pagan unsurlardan tam olarak temizleyememiştir.⁵²⁶ Manasse'den sonra kral olan Amon da⁵²⁷ (M.Ö.639-638) babasının son dönemindeki tevhide dönüş çabalarına rağmen o, babasının ilk dönemlerinde olduğu gibi putperest adetleri devam ettirmiş,⁵²⁸ ve daha ileri giderek Tora'yı yaktırmıştır.⁵²⁹ Yahuda krallarının ve halkın bir kısmının Yahve'nin dininden uzaklaşıp putperestliğe yönelmesi dönemin peygamberleri tarafından da eleştirilmiştir. Bu peygamberlerden biri olan Tsfanya,⁵³⁰ Yahuda'da bir çok kişinin Yahve dışında bütün pagan unsurlara ve gök cisimlerine ibadet ettiğini,⁵³¹ bu insanların Tanrı'nın gücünden şüphe ettiğini ve bu nedenle Ondan korkmadığını haber vermiştir.⁵³² Peygamber Tsefanya, bu davranışlarından

⁵²³ Molek: İlkçağda Ortadoğu'nun pek çok bölgesinde kendisine çocuk kurban edilen tanrı'dır. Molek adının İbranice melek (kral) sözcüğünün ünsüzleriyle başet (utanç) sözcüğündeki ünlülerin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu söylenmektedir. Başet sözcüğünün Tanah'ta Baal için kullanıldığı belirtilmektedir. (Bkz. Ana Britannica, İstanbul 1989, XVI/180).

⁵²⁴ Örs, 260.

⁵²⁵ Tanah'a göre Manasse'nin Asur'a sürgün edilmesinin sebebi olarak putlara ibadet etmesi gösterilse de bu sürgün hadisesinin nedeni siyasi olabilir. Çünkü kral Hizkiya'nın zaman kazanmak için vergi vermeyi taahhut ettiği ardından vermediği belirtilmektedir. (Bkz. Günaltay, III/348.) Asur'un denetimleri artırmak için Manasse döneminde Yahuda devletine tekrar gelmiş olması muhtemeldir.

⁵²⁶ Bkz. II. Tarihler, 33/11-18. Ayrıca Manasse ne kadar af dileyip bağışlansa da onun yapmış olduğu hatalar Yahuda krallığının yıkılma sebebi olarak gösterilmiştir. (Bkz. II. Krallar, 23/26; 24/2-5.)

⁵²⁷ Bkz. II. Krallar, 21/18-20.

⁵²⁸ Bkz. II. Krallar, 21/19-24; II. Tarihler, 33/21-25.

⁵²⁹ Adam, 109.

⁵³⁰ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 159; Sinanoğlu, Nübüvvet, 83.

⁵³¹ Bkz. Tsefanya, 1/5-7.

⁵³² Günaltay, III/423.

dolayı onların Tanrı tarafından yok edileceği uyarısında bulunmuştur.⁵³³ Tsefanya ile çağdaş olan peygamberler Nahum ve Habakkuk da⁵³⁴ benzer sözlerle halkı doğru yola sevkettmeye çalışmışlardır.⁵³⁵ Amon'dan sonra kral olan Yoşiya,(M.Ö. 638-609)⁵³⁶ peygamberlerin uyarılarını dikkate almış ve Manasse'nin, Amon'un aksine Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmiş, atası Davud'un yolundan yürümüştür. O, Kudüs'ü ve Yahuda'yı bütün putperest unsurlardan temizlemiştir.⁵³⁷ O, harap durumda olan Mabet'i onartmıştır.⁵³⁸ Mabetin onarımı sırasında Manasse'nin baskısından dolayı buraya gizlenen Tora bulunmuştur. Kahin Hilkeya tarafından bulunan kitabı kadın peygamber Hulda okumuştur. Kral Yoşiya kitapta yer alan hükümleri duyduğu zaman bunları tam olarak yerine getiremediği için çok üzölmüş ve pişmanlığının ifadesi olarak elbiselerini yırtmıştır. Ardından krallığın her tarafına ve İsrail'de bulunan halka haber göndererek herkesin Kudüs'e toplanmasını sağlamıştır. Bütün herkes Mabet'te toplandığı zaman kitap okunmuş ve Yoşiya bundan sonra Allah'ın bütün emir ve yasaklarını yerine getireceğine dair söz vermiştir.⁵³⁹ İlk olarak, putperestlikle mücadele edildiği dönemlerde bile ayakta kalan putlara kurban sunulmak için inşaa edilen yerleri ve kral Yeroboam tarafından yaptırılan altın buzağının Beytel'deki sunağını da yıktırmıştır.⁵⁴⁰ Yaptığı bütün bu çalışmaların ardından Fısıh bayramı yapılmış ve bu kutlama çerçevesinde Tanrı'ya kurbanlar sunulmuştur.⁵⁴¹

⁵³³ Bkz. Tsefanya.1/2-3;2/2,5-15.

⁵³⁴ Harman,Yahudilik'te Peygamberlik...,159; Sinanoğlu, Nübüvvet, 83.

⁵³⁵ Bkz. Nahum, 1/14; Habakkuk, 2/18-20.

⁵³⁶ İbrani Din Bilgisi, 62; ayrıca bkz. Tanyu,Tarih Boyunca...,I/87.

⁵³⁷ Bkz. II. Tarihler, 34/2-8; II. Krallar, 23/4-15.

⁵³⁸ Bkz. II. Krallar, 22/4.

⁵³⁹ Bkz. II. Krallar, 22/3-17; 23/1-4; II. Tarihler, 34/8-32.

⁵⁴⁰ Bkz. II. Krallar, 23/15; ayrıca bkz. Friedman, 136; Örs, 260-261.

⁵⁴¹ Bkz. II. Tarihler, 35/1-20.

Yoşiya zamanında Yahuda'da putperstliğe karşı mücadele verilirken sınırların dışında meydana gelen olaylar krallığı etkilemeye devam etmiştir. Bu dönemde Yahuda'yı egemenliği altında tutan Asur, Babil krallığına karşı koymakta zorlanmış, bu nedenle Mısır, Asur'a yardım etmek için kuzeye gelmiştir.⁵⁴² Bu sırada Babil taraftarı olan kral Yoşiya,⁵⁴³ Mısır'ın Asur'a yardım etmesini önlemek için Mısır'la savaşa girmiş ancak savaşı ve hayatını kaybetmiştir.⁵⁴⁴ Bu olay ülkeyi hem siyasi açıdan hem de dini açıdan olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Krallık bir süre Mısır'ın egemenliği altında kalmıştır. Yahuda'yı vergiye bağlayan Mısır, Yoşiya'nın oğlu Yoahaz'ı (M.Ö. 608) tahttan indirmiş, yerine Yohoyakim'i (M.Ö. 607-597) kral tayin etmiştir.⁵⁴⁵ Kral Yehoyakim Yoşiya'nın kaldırdığı putperestliği yeniden canlandırmıştır.⁵⁴⁶ Bir süre sonra Mısır'ı bu bölgeden çıkartan Babil kralı Nebukadnetsar, Yahuda'yı egemenliği altına almış kral Yohoyakim'i Babil'e götürmüş ve yerine oğlu Yehoyakin'i (M.Ö. 597) kral olarak atamıştır. Yehoyakin de birçok kral gibi Tanrı'dan uzaklaşmıştır.⁵⁴⁷ Bir yıl sonra Nebukadnetsar, tekrar Yerus alim'e gelmiş, kral Yehoyakin'i ve Yerus alim'in ileri gelenlerini; Mabed'in, krallığın hazinelerini Babil'e götürmüştür. Yahuda'da kalan halk için de Yehoyakin'in amcası Mattanya'yı kral tayin etmiş ve adını Tsedekiya olarak değiştirmiştir. Kral Tsedekiya Babil'e karşı isyan etmiş ve bu nedenle Yahuda krallığına son verilmiş, (M.Ö. 586 veya 587) Süleyman Mabedi yerle bir edilmiş, ardından Yahuda'nın ileri gelenleri Babil'e sürgüne götürülmüştür.⁵⁴⁸ Tanah, sosyal,

⁵⁴² Sevilla Sharon, 31.

⁵⁴³ Kurt, Babil Sürgünü...,8.

⁵⁴⁴ Bkz. II. Tarihler, 35/20-25.

⁵⁴⁵ Bkz. II. Krallar, 23/31-37; II. Tarihler, 36/1-5.

⁵⁴⁶ Bkz. II. Krallar, 24/4, 9; II. Tarihler, 36/5.

⁵⁴⁷ Bkz. II. Krallar, 24/8-10; II. Tarihler, 36/6-10.

⁵⁴⁸ Bkz. II. Krallar, 24/10 -20; 25/1-30; II. Tarihler, 36/6-21.

siyasal hadiseleri tümüyle teolojik olarak ele almıştır. Bütün bunları Tanrı'nın yolunu terketmenin bir cezası olarak yorumlamıştır.⁵⁴⁹

Tanrı, artık işlenen suçların cezasını açıklarla, veba ile değil yabancı milletlerin ordularının aracılığıyla vermektedir.⁵⁵⁰ Mısır'ın Yahuda'yı egemenliği altına alması, sonra Babil'in krallığa son vermesi kendiliğinden olmamış Tanrı'nın Yahuda'ya verdiği cezanın bir gereğidir.⁵⁵¹

Sürgün öncesinde ve sonrasında Kudüs'te peygamberlik yapan Yeremya,⁵⁵² Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki yakın ilişkiyi ele almıştır. O, Tanrı'yı İsrailoğullarının babası⁵⁵³ ve kocası,⁵⁵⁴ İsrail ulusunu da Tanrı'nın ürünü,⁵⁵⁵ Onun sürüsü ve Tanrı'nın sevgilisi⁵⁵⁶ olarak tanımlamıştır.⁵⁵⁷ Yeremya, Tanrı'ya bu derece yakın olan ulusun Tanrı'yı bırakıp ağaçlara, taşlara taptıklarını;⁵⁵⁸ diğer tanrılar için inşaa ettikleri mezbahlarda,⁵⁵⁹ yine kutsal kabul ettikleri farklı mekanlarda yabancı ilahlarla görüşerek bir nevi zina ettiklerini söylemiştir.⁵⁶⁰ Yahuda halkı putperestlikte o kadar ileri gitmiştir ki, her şehrin bir tanrısı vardır, ve her sokakta Baal'e buhur yakmak için mezbahlar inşa edilmiştir.⁵⁶¹ Kadın erkek herkes yabancı ilahlara buhur yakıp,⁵⁶² takdimeler sunmuşlar.⁵⁶³ Ayrıca taptıkları putları Mabel'e koyarak orayı kirletmişlerdir.⁵⁶⁴ Tanrı onları bu kötü yoldan döndürmek için

⁵⁴⁹ Bkz. I. Tarihler, 9/1.

⁵⁵⁰ Örs, 261.

⁵⁵¹ Bkz. II. Krallar, 23/27; 24/13; II. Tarihler, 35/21, 22; 36/21.

⁵⁵² Sevilla Sharon, 49.

⁵⁵³ Bkz. Yeremya, 3/19.

⁵⁵⁴ Bkz. Yeremya, 2/2.

⁵⁵⁵ Bkz. Yeremya, 2/3.

⁵⁵⁶ Bkz. Yeremya, 11/15; 12/7.

⁵⁵⁷ Sinanoğlu, Nübüvvet, 84.

⁵⁵⁸ Bkz. Yeremya, 2/27.

⁵⁵⁹ Özen, 47-48.

⁵⁶⁰ Bkz. Yeremya, 3/1-3, 6-7, 11-14; 5/7; 2/20.

⁵⁶¹ Bkz. Yeremya, 11/13.

⁵⁶² Bkz. Yeremya, 44/15-17.

⁵⁶³ Bkz. Yeremya, 7/18; 44/18-20.

⁵⁶⁴ Bkz. Yeremya, 32/34.

peygamberlerini göndermiştir. Ancak kimse bu peygamberleri dinlememiştir.⁵⁶⁵ Bütün bu yaptıklarının cezası olarak Tanrı onları bilmedikleri diyara,⁵⁶⁶ Babil'e sürgün edecek ve Yerus alim yıkılacaktır.⁵⁶⁷

Yeremya, Tanrı tarafından haber verilen sürgün olayı ger ekle ince Babil'e götürülen halka haber göndererek, Babil kralına isyan etmemelerini ve orada yerle melerini söylemiştir.⁵⁶⁸

Sürgün dönemi peygamberlerinden olan Hezekiel de kendisinden önceki peygamberlerin bildirdiği gibi  srailo ullarının Tanrı'yı bırakıp putlara kulluk ederek zina ettiklerini,⁵⁶⁹ zaten onların hiçbir zaman tam olarak putperestli i bırakamadıklarını,⁵⁷⁰ bu konuda Sodom ve Gomorra⁵⁷¹ dahil diğer bütün milletleri geride bıraktıklarını⁵⁷² belirtmiştir. Hezekiel'e göre Tanrı, işledikleri günahlar dolayısıyla onları sürgüne g ndererek⁵⁷³ cezalandırsa da tamamen terk etmemiştir.⁵⁷⁴

Sürgün döneminde Hezekiel'den sonra peygamberlik yapan aslında kim olduğu tam olarak bilinmeyen,⁵⁷⁵ büyük ve bilinmeyen diye vasıflandırılan⁵⁷⁶ ikinci   aya,  srail ulusunun Tanrı'yı bırakıp putların ardınca gidip onlara kulluk ettiğini bildirmiştir.⁵⁷⁷

Pers dönemi peygamberlerinden olan Zekerya⁵⁷⁸ ise Tanrı'nın memleketteki bütün putları yok edeceğini ve bir daha adlarının anılmayaca ını haber vermiştir.⁵⁷⁹

⁵⁶⁵ Bkz. Yeremya, 35/15-16; 44/4-6.

⁵⁶⁶ Bkz. Yeremya, 16/11-14.

⁵⁶⁷ Bkz. Yeremya, 32/26-33.

⁵⁶⁸ Bkz. Yeremya, 29/4-10.

⁵⁶⁹ Bkz. Hezekiel, 8/10, 11; 14/6; 16/15-22, 35-43; 22/3-5; 23/2-49; 36/18.

⁵⁷⁰ Bkz. Hezekiel, 23/8.

⁵⁷¹ Bkz. Tekvin, 19/24.

⁵⁷² Bkz. Hezekiel, 5/6-7; 16/46-53.

⁵⁷³ Bkz. Hezekiel, 36/19.

⁵⁷⁴ Bkz. Hezekiel, 36/24-31; ayrıca bkz. Katar, 44.

⁵⁷⁵ Günaltay, III/ 433.

⁵⁷⁶ Challege, 134.

⁵⁷⁷ Bkz.   aya, 46/6; 57/3-10.

⁵⁷⁸ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 159; Besalel, 52.

Vali Nehemya da Musa dönemindeki altın buzağı olayına atıfta bulunmakta ve Tanrı'nın merhameti gereği İsrail halkını affettiğini hatırlatmaktadır.⁵⁸⁰

Tanah'ta yer alan ifadelerle göre İsrailoğulları bir çok defa kendilerini hiçbir zaman yalnız bırakmayan Tanrı'ya ihanet etmişlerdir. Onların bu şekilde sık sık Tanrı'nın yolundan sapmalarında geçmişteki yaşantılarının etkili olduğu belirtilmiştir. Buna göre İsrailoğullarının da içinde bulunduğu Batı Samileri'nin, Fenikeli-Kenani grup ile Arami grup olmak üzere iki sınıfa ayrıldığı ve M.Ö. 4. binde Filistin ve Suriye'de yaşadıkları ifade edilmiştir.⁵⁸¹ İsrailoğullarının ilk yurdunun Güney Mezopotamya mı, Kuzey Mezopotamya mı olduğu tam olarak tespit edilemese de⁵⁸² onların dini açıdan Mısır ve Mezopotamya dinlerinin etkisinde kaldıkları ileri sürülmüştür.⁵⁸³ Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre İsrail ulusunun komşuları animizm ve naturizme bağlı kavimlerdir.⁵⁸⁴ Batı Samilerin bir bölümünü oluşturan Fenikeli ve Kenani grubun verimlilikle alakalı törenlerden oluşan bir inanca sahip oldukları iddia edilmiştir.⁵⁸⁵ Fenikelilerin fırtına ve yağmurun tanrısı olarak kabul ettikleri Baal bereket sağlayıcıdır. Onlara göre yaz sıcaklığında bitkilerin kurumması, Baal'in ölümünü, baharda yeniden yeşermesi ise onun dirilişini temsil etmektedir. Baal'in geçirdiği bu dönemlerin ayinlerle kutlandığı belirtilmektedir.⁵⁸⁶ O dönemde Baal'in yanında tapınılan diğer bir Tanrı El'dir. Bütün tanrıların lideri olarak kabul edilen El'in güç ve kuvvetinin boğa ile temsil edildiği söylenmektedir. Tanah'ta anlatılan altın buzağı olayının İsrailoğullarının eski

⁵⁷⁹ Bkz. Zekerya, 13/2.

⁵⁸⁰ Bkz. Nehemya, 9/18.

⁵⁸¹ Örs, 20.

⁵⁸² Günaltay, III/ 394.

⁵⁸³ Örs, 21.

⁵⁸⁴ Günaltay, III/394.

⁵⁸⁵ Schimmel, 139.

⁵⁸⁶ Örs, 22.

Sami dininden etkilendiklerinin bir delili olduğu iddia edilmektedir.⁵⁸⁷ Bu konu ile ilgili bir başka görüşe göre İsrailoğulları inanç ve ibadet açısından yaklaşık 400 yıl boyunca yan yana yaşadıkları Mısırlılardan etkilenmişlerdir. Eski Mısır'la ilgili edinilen bilgilere göre Mısır tanrıları hayvan figürleri ile temsil edilmektedir. Her toplumun kendisi için belirlediği bir hayvan tasvirine ibadet ettiği belirtilmektedir. Buna göre Tebes'te⁵⁸⁸ koç şeklinde Amon'a ibadet edilmektedir. Ayrıca Memfis'te⁵⁸⁹ de dişi aslan Sekmet ve Apis boğası şeklinde iki koruyucu tanrı bulunmaktadır. Bu hayvanların bir kısmına ilahların ruhunun nüfuz ettiği kabul edilmektedir. Eski Mısır'da inek başlı gök tanrıçası Hathar'a tapınıldığı⁵⁹⁰ ve onun zaman zaman Firavun'u emziren bir inek olarak tasvir edildiği haber verilmektedir. Onun Tanrıçaların başı, kadınlığın sembolü ve aşk tanrıçası olduğu bildirilmektedir. Mısır'da ibadet edilen bir diğer Tanrı Apis Boğası'dır. Apis Boğası'nın aynı zamanda Nil'in ilahını temsil ettiği dile getirilmektedir. Edinilen bu bilgiler neticesinde anlaşıldığı gibi eski Mısır'da inek veya boğa şeklinde tasvir edilen tanrılar dini hayatın en önemli objesidir.⁵⁹¹ Mısır ve Mezopotamya arasında yer alan bölgede tapınılan bir diğer ilah Melek'tir. Neslin devamlılığını sağlayan, verimlilik tanrısı olarak kabul edilen Dagon⁵⁹² da Filistililerin tanrısıdır.⁵⁹³

⁵⁸⁷ Örs, 21-22.

⁵⁸⁸ Tebes (Thebes-Tebessa):Eski Mısır'da Yeni Krallık döneminde başkentlik yapmış bir şehirdir.(Bkz. Örs, 464.) Bugün Cezayir'in kuzey doğusunda kalan şehrin önce Kartacalıların elinde olduğu daha sonra Romalıların eline geçtiği ve buranın askeri bir mevki olarak kullanıldığı belirtilmektedir.(Ana Britannica, İstanbul 1990, XX/475; ayrıca bkz. Meydan Larousse, İstanbul 1973, XI/955.)

⁵⁸⁹ Memfis (Menf-Manf-Minf): Nil Nehri'nin sol sahilinde yer alan bu şehrin Eski Mısır'ın idare merkezi olduğu söylenmektedir. Rivayete göre bu şehir tufandan sonra ilk iskan edilmiş yerdir. Ayrıca Yusuf ve Musa'nın kıssalarının burada geçtiği iddia edilmektedir.(Bkz. J.H. Kramers, "Menf", İslam Ansiklopedisi (İ.A), İstanbul 1957, VII/712-713.)

⁵⁹⁰ Yusuf Ziya Özer, Mısır Tarihi, Ankara 1939, 65.

⁵⁹¹ Ahmet Güç, Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban, Bursa 2003, 186-187.

⁵⁹² Örs, 23.

⁵⁹³ Bkz. Hakimler, 16/23; I. Samuel, 5/1-3.

Mezopotamya bölgesinde tapınılan ve zaman zaman Tanah'ta da adı geçen tanrıçalardan Aşera, Anat ve Astarte'nin diğerlerine göre daha önde geldiği ve bu bölgede kabul edilen tanrı ve tanrıçalarla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Örneğin Aşera'nın, El'in eşi olduğu, Anat'ın ise Baal'in kardeşi olduğu; Baal öldüğü zaman onu yeniden diriltmek için çaba sarfettiği söylenmektedir. Ayrıca bu üç tanrıçanın Yakın Doğunun verimlilik tanrıçası Ana Tanrıça'nın üç farklı tezahürü olduğu ileri sürülmektedir.⁵⁹⁴

Görüldüğü gibi İsrailoğulları politeist topluluklarla iç içe yaşamışlardır. Bunun sonucunda da bu toplulukların dini hayatlarından etkilenmişlerdir. Bunun en güzel delili de Tanah'ta Tanrı'yı ifade etmek için kullanılan politeist unsurlardır.⁵⁹⁵ Böyle bir etkileşimin yanı sıra İsrailoğullarının yüce tanrısı Yahve'nin diğer tanrılardan farklı olmadığı, onun Tur Dağı'na ait bir fırtına tanrısı olduğu söylenmektedir.⁵⁹⁶ Bir başka iddiaya göre "Orduların Tanrısı" olarak nitelendirilen Yahve; Şoboat olarak bilinen bir savaş tanrısıdır. Onun Yahudiler tarafından kabul edildiği gibi evrensel bir ilah olmadığı ve kendi taraftarları dışında hiç kimseye merhamet etmeyen sıradan bir kabile tanrısı olduğu ileri sürülmektedir.⁵⁹⁷

İsrailoğullarının farklı milletlerin tanrılarına yönelmelerinin yanında diğer Sami gruplarda olduğu gibi onların da taşlara kutsallık atfettikleri, onlarda özel bir kuvvet bulunduğuna inandıkları ve bu nedenle taşlara saygı duydukları görülmektedir. Yakub'un Tanrı ile karşılaştığı yerde taş dikmesi ve buranın adını Beyt-el koyması⁵⁹⁸ bunun güzel bir örneğidir. Beyt-el olayında görülen dikili taşların

⁵⁹⁴ Örs, 23.

⁵⁹⁵ Gündüz, Kuran Kıssalarının Kaynağı..., 75.

⁵⁹⁶ Schimmel, 141.

⁵⁹⁷ Karen Armstrong, Tanrı'nın Tarihi, Çev: Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, 1998, 36; Gündüz, Kuran Kıssalarının Kaynağı..., 76-77.

⁵⁹⁸ Bkz. Tekvin, 28/18-20.

aslında Filistin'in bereket kültlerinin karakteristik bir özelliği olduğu ve Tanah'ın karşı çıkmasına rağmen Tanrı ile ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Ayrıca İsrailoğullarının diğer tanrılardan oluşan kültlerini tamamen bırakmadıkları ve daha sonraki dönemlerde peygamberlerin uyarılarına rağmen İsrailoğullarının büyük çoğunluğunun geleneksel tarzda Baal, Aşera ve Anat'a tapmayı sürdürdükleri söylenmektedir.

Karen Armstrong'a göre Tanrı Yahve, İsrailoğullarının kendisine dönmesini istese de diğer tanrıların varlığını inkar etmemektedir. Armstrong, Musa tarafından yazıldığı kabul edilen Tora'da tek tanrıcı bir ifade bulmanın zor olduğunu, On Emir'de bile diğer tanrıların varlığına itibar edildiğini iddia etmektedir. On Emir'in "Karşımda başka ilahların olmayacaktır"⁵⁹⁹ ifadesini bu iddiasına delil olarak göstermektedir.⁶⁰⁰

Yahudiliğin tek tanrı inancının delili olarak kabul edilen "Dinle ey İsrail; Allah'ımız Rab bir olan Rab'dir"⁶⁰¹ sözlerinin Tanrı'nın birliğini açıkça belirtmesine rağmen tekliğini net olarak ifade etmediği ileri sürülmektedir. Bütün bu delillerden hareketle Yahudiliğin monoteist bir din olmadığı bunun yerine henoteist bir anlayışa sahip olduğu söylenmektedir. Yani İsrailoğulları Yahve'ye tapınmışlar ancak diğer tanrıların varlığını da inkar etmemişlerdir.⁶⁰² Bir başka iddiaya göre İsrail halkı sadece savaş zamanlarında Yahve'yi hatırlamışlar, barış zamanlarında ise Baal ve diğer tanrılara tapmışlardır.⁶⁰³

Hem Tanah'tan hem de diğer kaynaklardan elde edilen bilgilere göre İsrailoğullarının ileri gelenleri ve halkın büyük bir çoğunluğu Tanrı'yı bırakıp başka

⁵⁹⁹ Bkz. Çıkış, 20/3.

⁶⁰⁰ Armstrong, 32-33, 40-42.

⁶⁰¹ Bkz. Tesniye, 6/4.

⁶⁰² Şimşek, 30.

ilahlara yönelmişlerdir. Diğer taraftan Tanrı ile irtibat halinde olan insanlar da onunla olan ilişkilerinde hatalı davranışlarda bulunmuşlardır.

4. Peygamber ve Dini Önderlerin Tanrı ile İlişkilerindeki Zaafları

Tanah'ta İsrailoğullarının yönetici ve halkı ile Tanrı'ya isyan etmelerinin yanında Tanrı Yahve ile İsrailoğulları arasında elçilik görevi yapan ⁶⁰⁴ peygamberler ve diğer seçkin kişilerin zaman zaman asli görevlerine aykırı davranışlarda bulundukları görülmektedir.

Tanah, Tanrı Yahve'nin emir yasaklarının yanı sıra peygamberlerin tevhid mücadelelerini ve onların hayat hikayelerini içermektedir.⁶⁰⁵ Yahudilik'te peygamber,⁶⁰⁶ Tanrı'nın istek ve iradesini insanlara iletmesi için görevlendirdiği kişidir.⁶⁰⁷ Tanah'ta peygamber olduğu belirtilen ilk insan, İsrail ulusunun atası olarak

⁶⁰³ Armstrong, 43.

⁶⁰⁴ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 135.

⁶⁰⁵ Kutluay, 176.

⁶⁰⁶ İbranice'de peygamberi ifade etmek için "çağırma" anlamına gelen "noba" fiilinden türetilmiş ve "çağırılmış" manasına gelen "nebi" kelimesi kullanılmaktadır. (Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...129.) Peygamberler için kullanılan nebi kelimesi Tanah'ın hemen hemen her kitabında yer almaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...130-132.) Kadın peygamberler için ise nebi kelimesiyle aynı kökten gelen "nevia" (nebiye) kelimesi kullanılmaktadır. (Bkz. Çıkış, 15/20; İşaya, 8/3.) Tanah'ta peygamberleri ifade etmek için kullanılan diğer kelimelerin "hozeh" ve "roeh" olduğu ve bu kelimelerin Tanah'ın Türkçe çevirilerinde "gören" (Bkz. I. Samuel, 9/9, 19; II. Samuel, 13/27; 24/11; I. Tarihler, 21/9; 29/30; II. Tarihler, 9/29, 12/15; 16/7, 10; 29/30; Mika, 3/7.) diye geçtiği belirtilmektedir. (Bkz. Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...132.) Bu kelimelerin yanında peygamberleri ifade etmek için "Allah adamı" (Bkz. Tesniye, 33/1; I. Samuel, 9/6-11; I. Krallar, 12/22, 17/24; II. Krallar, 4/7; I. Tarihler, 23/14; II. Tarihler, 8/14, 11/2; Ezra, 3/2; Nehemya, 12/24, 36; Mezmurlar, 90/1; Yeremya, 35/4.), "Allah'ın kulu", "kul" (Bkz. Çıkış, 14/31; Sayılar, 12/6-7, 8; Tesniye, 34/5; Yeşu, 8/31, 33; 9/24; 11/12, 15; 12/6; 13/8; 14/7; 24/29; Hakimler, 2/18; II. Krallar, 9/36; 10/10; 14/23; 17/13, 23; 18/12; 21/10; 24/2; II. Tarihler, 1/3; 24/9; Nehemya, 10/29; Amos, 3/7; İşaya, 20/3; Yeremya, 7/25; 19/19; 35/15.) "kullarım peygamberler" (Bkz. II. Krallar, 9/7; 17/13, 23; 21/10; 24/2; Amos, 3/7; Hezekiel, 38/17; Yeremya, 25/4; 26/5; 29/19; 35/15; 44/4.), "haberci", "elçi" (Bkz. II. Tarihler, 36/15-16; İşaya, 42/19; 44/26; Haggay, 1/13; Malaki 3/1.) "bekçi" (Bkz. I. Samuel, 17/20; İşaya, 21/11, 12; 62/6; Yeremya, 4/17; Hezekiel, 33/7.) ve "mecnun" (II. Krallar, 9/11-13; Hoşea, 9/7.) kelimelerinin kullanıldığı ifade edilmektedir. (Bkz. Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 135.)

⁶⁰⁷ Bkz. Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 136.)

bilinen İbrahim⁶⁰⁸ olsa da Yahudilere göre en büyük peygamber⁶⁰⁹ bu dinin kurucusu ve İsrail ulusunun lideri olan Musa'dır.⁶¹⁰

Musa peygamberin Tanrı ile ilk karşılaşması Horeb'de olmuştur. O, Midyan (Medyen), kahini olan kaynabası Yetro'nun sürülerini otlatırken Tanrı yanan çalının içinden Musa'ya seslenmiştir. Onu Mısır'da Firavun'un zulmü altında ezilen İsrailoğullarını oradan çıkarmak üzere peygamber seçmiştir. Peygamberlikle görevlendirilen Musa, konuşma güçlüğünü bahane ederek bu görevi yerine getirmek istememiştir.⁶¹¹ Ancak Tanrı onun bu itirazını kabul etmemiş ve ona kardeşi Harun'u yardımcı kıldığını söyleyerek⁶¹² bu konuda kendi iradesinin hakim olduğunu göstermiştir. Musa bu itirazın anlamsız olduğunu görmüş ve Tanrı'nın kendisine verdiği teminatla⁶¹³ Mısır'a gitmiştir.⁶¹⁴ Musa, Harun'la birlikte Firavun'a giderek ondan İsrailoğullarını serbest bırakmasını istemiştir. Mısır hükümdarı onun bu isteğini reddetmiş ve emri altında çalışan İsrail halkına daha çok eziyet etmiştir. Artan baskı ve şiddetin ardından halk, bütün bunlara sebep oldukları gerekçesiyle Musa ve Harun'a gelerek onları İsrail ulusuna kötülük etmekle suçlamışlardır. İsrailoğullarının bu sözlerinden sonra Musa yine Tanrı'nın kendisini peygamber seçme kararını eleştirmiş ve İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarmadığını belirterek ona sitem etmiştir.⁶¹⁵ Musa'nın Tanrı'yı suçlayan bu ifadelerinden sonra Yahve, Mısır hükümdarı İsrail ulusunun Mısır'dan çıkmasına izin verene kadar Mısır

⁶⁰⁸ Bkz. Tekvin, 20/7.

⁶⁰⁹ Şimşek, 44.

⁶¹⁰ Sevilla Sharon, 6.

⁶¹¹ Bkz. Çıkış, 3/1-22; 4/10.

⁶¹² Bkz. Çıkış, 4/14-17.

⁶¹³ Bkz. Çıkış, 4/12, 15.

⁶¹⁴ Bkz. Çıkış, 4/20.

⁶¹⁵ Bkz. Çıkış, 5/1-23.

üzerine birçok felaket getirmiş ve sonunda Firavun kavmin Mısır'dan çıkmasına izin vermiştir.⁶¹⁶

Musa'nın Tanrı'ya karşı sitemleri Mısır dönemi ile sınırlı kalmamıştır. İsrailoğulları çölde vaadedilen topraklara ilerlerken Tanrı'ya isyan etmişler bunun üzerine Tanrı onları ateşle cezalandırmıştır. Musa'nın af dilemesi sonucunda ateş yatışmıştır.⁶¹⁷ Bir süre sonra halk Musa'ya gelip: "Bize kim et yedirecek? Mısır'da parasız yediğimiz balığı, hıyarları ve karpuzları ve pırasaları ve soğanları ve sarımsakları hatırlıyoruz, fakat şimdi canımız kurudu; hiçbir şey yok, ancak bu manı görüyoruz"⁶¹⁸ diyerek ağlamışlardır. Bunun üzerine Musa, bütün bir milletin sorumluluğunu verdiği için ve kendisine yardım etmediği için Tanrı'ya sitem etmiştir. Bu sorumluluğun kendisine ağır geldiğini söyleyerek öldürülmesini talep etmiştir.⁶¹⁹

Tanah'ta Musa'nın Tanrı'nın emirlerini uygulama konusunda zaman zaman zaafiyet göstermesi yanında bazen de Tanrı'yı yeterince yüceltmediği belirtilmekte ve bu nedenle eleştirilmektedir. İsrailoğullarının yiyecek konusundaki isteklerinden sonra, Mısır'dan çıkışın birinci ayında Tsin çölüne geldiklerinde su sıkıntısı görülmeye başlanmıştır.⁶²⁰ Musa ve Harun'un Tanrı'ya yalvarması sonucunda Tanrı Musa'dan cemaati toplamasını ve asasını alıp herkesin gözü önünde bir kayaya hitap ederek halkı için su çıkarmasını istemiştir. Musa ve Harun, İsrailoğullarını kayanın önünde toplamışlardır. Bu sırada Musa kayaya emretmek yerine değneği ile iki kez kayaya vurmak suretiyle suyu çıkarmıştır. Tanrı bu şekilde davranan Musa ve

⁶¹⁶ Bkz. Çıkış, 7/1-25; 8/1-32; 9/1-35; 10/1-29; 11/1-10 ; 12/1-51.

⁶¹⁷ Bkz. Sayılar, 11/1-4.

⁶¹⁸ Bkz. Sayılar, 11/4-7.

⁶¹⁹ Bkz. Sayılar, 11/11-16.

⁶²⁰ Bkz. Sayılar, 20/2.

Harun'u halkın önünde kendisini takdis etmemekle suçlamıştır. O, bu davranışları sebebiyle İbrahim'e vaadedilen topraklara⁶²¹ giremeyeceklerini söylemiştir.⁶²²

Musa'nın ölümünden sonra Tanrı, İsrailoğullarını kendilerine verilen topraklara götürme görevini Musa'nın yanında yetişmiş olan Nun oğlu Yeşu'ya vermiş ve Musa ile beraber olduğu gibi onun yanında yer alacağını söylemiştir.⁶²³ Yeşu, Tanrı'nın halkına vaadettiği topraklardaki kavimlerle savaşmış, buraları ele geçirmiş ve İsrail kabileleri arasında paylaştırmıştır.⁶²⁴ Yeşu'nun ölümünün ardından ulusal düzeyde bir başkan yerine Şoftim (hakimler) denilen liderler halkı yönetmiştir. Halkı yöneten hakimin bir aşiret lideri olduğu, bunalım dönemlerinde bütün kabilelerin başına geçtiği, sorun çözüme kavuşturuluncaya kadar görevde kaldığı belirtilmektedir. Geçici süreyle göreve getirilen hakimlerin aşiretin yaşlıları tarafından seçildiği iddia edilse de⁶²⁵ Tanah'ta yer alan bilgilere göre bu yargıçlar Tanrı tarafından görevlendirilmektedir.⁶²⁶ Bu hakimlerden kurtarıcı ve karizmatik olarak nitelendirilen⁶²⁷ aynı zamanda bir peygamber olduğu söylenen Gideon,⁶²⁸ Tanrı kendisini görevlendirdiği zaman⁶²⁹ ailesinin fakir olmasını ve yaşının

⁶²¹ Bkz. Tekvin, 15/18-21.

⁶²² Bkz. Sayılar, 20/2-13; ayrıca bkz. İbrani Tarihi, 41.(Bu olaydan bir süre sonra İsrail ulusu Kadeş'ten Hor Dağı'na göç etmiş burada Tanrı, Musa'ya Harun'un ölümünün yakın olduğunu bildirmiştir. Musa, Harun'un görevinin onun oğluna verildiğini göstermek için Harun'un elbisesini oğlu Elazar'a giydirmiştir.(Bkz. Sayılar, 20/22-29.)Bu olaydan sonra önce Harun (Bkz. Sayılar,20/29; 33//37-10; Tesniye, 32/50.) ardında Musa ölmüştür. (Bkz. Tesniye, 32/48-52; 34/1-6.) Musa'nın ölüm tarihinin M.Ö.1225 veya 1220 olduğu tahmin edilmektedir.(Bkz. Tanyu,Tarih Boyunca...,I/83.)

⁶²³ Bkz. Yeşu, 1/1-10.

⁶²⁴ Bkz. Yeşu, 8-20. baplar.

⁶²⁵ Sevilla Sharon, 11; Besalel, 38.

⁶²⁶ Bkz. Hakimler, 2/16.

⁶²⁷ Hakimler kitabında iki tür yargıçtan söz edildiği ileri sürülmektedir. Buna göre düşmana karşı sefere çıkan ve İsrail'i tehdit eden güçleri yenen "yargıçlar", "kurtarıcı ve karizmatik" olarak nitelendirilmektedir. Bunlar altı tanedir: Otniel, Ehud, Dvracı,Gidon, Yiftah ve Şimşon (Samson).Bunların dışında savaş alanında kahramanlıklar göstermekle birlikte farklı özellikleri dolayısıyla göreve çağırılan "küçük" olarak nitelendirilen yargıçlar bulunmaktadır. (Bkz. Sevilla Sharon, 12).

⁶²⁸ Hakimler, 6/8; ayrıca bkz. Örs, 196.

⁶²⁹ Bkz. Hakimler, 6/11-12.

küçüklüğünü bahane ederek⁶³⁰ bu görevi kabul etmek istememiştir. Yine M.Ö. VII. yüzyıl peygamberlerinden Yeremya da⁶³¹ küçük olduğunu söyleyerek peygamber olmak istememiştir.⁶³² Ancak Tanrı onun bu itirazını kabul etmemiş ve kendisinden istediği şeyleri yapmakla sorumlu olduğunu söylemiştir.⁶³³

Tanah'ta yer alan bilgilere göre İsrail peygamberleri sadece Tanrı'nın kendilerine verdiği peygamberlik görevine karşı çekimser davranıp itiraz etmekle kalmamışlar, onun emirlerini yerine getirmek istememişlerdir. Bunun en güzel örneği M.Ö. VIII. yüzyılda yaşamış olan Yunus⁶³⁴ Peygamberin davranışlarıdır. Tanah'ta yer alan bilgilere göre Tanrı, Yunus'u Ninova halkını kötülüklerden uzaklaştırmak için görevlendirmiştir. O bu görevi yerine getirmek yerine bir gemiye binerek Tarşış'e⁶³⁵ kaçmaya çalışır. Tanrı buna izin vermez ve gemiden atılır. Ancak Tanrı onun denizde boğulmasını engellemek için büyük bir balık hazırlamış ve Yunus bu balığın karnında üç gün üç gece kalmıştır. Yunus burada hatasını anlamış, pişmanlık duymuş ve Tanrı'dan af dilemiştir. Bunun üzerine Tanrı onu balığın karnından kurtarır ve tekrar Ninova'ya gitmekle görevlendirir. O, Ninova'ya gidip kırk gün içinde başlarına gelecek felaketler konusunda halkı uyarır. Bu haberin ardından Ninovalılar krallarıyla birlikte pişmanlık duyar ve Tanrı'dan af dilerler. Tanrı daha önce Ninova halkını helak edeceğini söylese de bu insanların pişmanlık ve af dilekleri karşısında onları helak etmekten vazgeçmiştir. Yunus, Tanrı'nın bu

⁶³⁰ Bkz. Hakimler, 6/15.

⁶³¹ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 159; Sinanoğlu, Nübüvvet, 83.

⁶³² Bkz. Yeremya, 1/6.

⁶³³ Bkz. Yeremya, 1/7.

⁶³⁴ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 159, Sinanoğlu, Nübüvvet, 82.

⁶³⁵ Tarşış (Tarsis):Güney İspanya'da şimdi yeri tam olarak bilinmeyen bir şehir olduğu söylenmektedir.(Bkz. Örs, 464.) Ayrıca bu kelimenin eski coğrafyada Tartesosos ülkesi için kullanılan bir isim olduğu belirtilmektedir. Buranın çok eski bir şehir olduğu M.Ö.XIV yüz yılda Yunanlıların, M.Ö.XII. yüz yılda Foçalıların ve M.Ö.VII. yüz yılda Kartacalıların sık sık uğradığı konak yeri olduğu, M.Ö.500'e doğru Kartaca tarafından yıkıldığı bildirilmektedir.(Bkz. Meydan Larousse, İstanbul 1973, XI/911,913.)

kararından dolayı onu eleştirmiştir. Kendisinin daha önceden Tanrı'nın bu şekilde davranacağını bildiği için Tarşış'e kaçmaya çalıştığını söylemiş ve Tanrı'dan kendisini öldürmesini istemiştir.⁶³⁶

Tanah'a göre sadece peygamberler değil kutsanmış olan bazı şahıslar da Tanrı'nın emirlerini yerine getirmekte yeterince hassasiyet göstermemişlerdir. Bu bağlamda "Rabbin Mesih"⁶³⁷ olarak nitelendirilen, ilahi ruh tarafından desteklenen⁶³⁸ ve Tanrı ile görüşen⁶³⁹ krallar, Saul, Davut ve Süleyman, Tanrı tarafından eleştirilmiştir. Halkın isteği üzerine,⁶⁴⁰ kahin, peygamber⁶⁴¹ ve aynı zamanda son hakim olan Samuel tarafından kral seçilen Saul,⁶⁴² Amalekilerle yaptığı savaşta Tanrı'nın emrine uymamıştır. Bunun üzerine Tanrı onu kral seçtiğine pişman olmuş⁶⁴³ ve desteğini ondan çekmiştir.⁶⁴⁴ Saul Tanrı'ya karşı itaatsizlik ettiği için onun yerine kral olarak meshedilen Davud,⁶⁴⁵ yaptığı çalışmalarla⁶⁴⁶ daha sonraki dönemlerde örnek gösterilse de çok kan döktüğü gerekçesiyle Tanrı için bir Mabet yapmasına izin verilmemiştir.⁶⁴⁷ Bunun yanısıra Davud daha önceki bölümlerde ele

⁶³⁶ Bkz. Yunus, 1/1-17; 2/1-10; 3/1-10; 4/1-4.) Tanrı, Ninova halkını niçin affettiğini Yunus'a daha iyi anlatabilmek için onun altında gölgelenebileceği kadar büyük bir kabak yaratmıştır. Ancak ertesi gün hazırladığı bir kurt vasıtasıyla kabağı kurutmuştur. Yunus kabak için üzülmüştür. Tanrı ona hiçbir çaba sarfetmeden sahip olduğu kabak için üzülürken neden aldığı karardan dolayı kendisini eleştirdiğini sormaktadır.(Bkz. Yunus, 4/4-11).

⁶³⁷ Bkz. I. Samuel, 26/9, 11, 16, 23; II. Samuel, 1/14, 16; 19/21.

⁶³⁸ Bkz. I. Samuel, 10/6; 16/13.

⁶³⁹ Bkz. I. Krallar, 3/5-15; 9/2-10.

⁶⁴⁰ Bkz. I. Samuel, 8/5.

⁶⁴¹ Friedman, 142.

⁶⁴² Bkz. I. Samuel, 10/1.

⁶⁴³ Bkz. I. Samuel, 15/1-24.

⁶⁴⁴ Bkz. I. Samuel, 16/14.

⁶⁴⁵ Bkz. I. Samuel, 16/1-14.

⁶⁴⁶ Saul gibi "Rabbin Mesih" olarak tasvir edilen Davud, krallığını sağlamlaştırmak için içteki ve dıştaki sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Bütün İsrailoğullarını tek çatı altında toplamak için gayret sarfetmiştir. O, ülkede siyasi birliği sağlamak için, İsrail ülkesinin ortasında Yebusilerin elinde bulunan Kudüs'ü fethetmesi gerektiğini anlamış ve M.Ö.1000 (Bkz. Sevilla Sharon, 17-18, Besalel, 40) veya 1003 (Bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/84) Kudüs'ü ele geçirmiştir. (Bkz. I. Samuel 5/6-11) Davut Kudüs'ü başkent yapmış (Kaufman-Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik" Din Fenomeni, Çev. Mehmet Aydın, Konya 2000, 124, Sevilla Sharon, 18, Besalel, 40) Ardından Ahit Sandığını buraya getirmiştir. (Bkz. II. Samuel, 6/ 12-16).

⁶⁴⁷ Bkz. II. Tarihler, 22/8-10.

alındığı gibi nüfus sayımı yaptırdığı için Tanrı tarafından eleştirilmiş ve onun günahı sebebiyle halk veba hastalığı ile cezalandırılmıştır.⁶⁴⁸ Davud gibi oğlu Süleyman da Tanrı'nın emirlerine riayet etmemiş ve onun hataları krallığın dağılmasına neden olmuştur⁶⁴⁹.

Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta peygamberler ve kralların yanında en az onlar kadar önemli olan kahinler sınıfının varlığından söz edilmektedir. Bunlar dini gelenekleri devam ettiren, Tanrı ile insanlar arasında iletişim kurulmasını sağlayan din adamlarıdır.⁶⁵⁰

Peygamberlerle kahinlerin görevleri farklı olsa da Tanrı bilgisi konusunda hakim kişilerle beraber⁶⁵¹ aynı sorumluluğu taşıyan⁶⁵² dini kuralları öğretmekle görevlidir.⁶⁵³ Bunun yanı sıra onlar dini meseleler hakkında hüküm verip⁶⁵⁴ halkın eğitim öğretimi⁶⁵⁵ ile ilgilenmeleri gerekmektedir. Ancak onlar bu sorumluluklarını yerine getirmeyi bir tarafa bırakmışlardır. Kahinler Allah'ın kanunlarını unutmuşlar, bu kanunları öğretmek yerine,⁶⁵⁶ onu değiştirmişlerdir.⁶⁵⁷ Tanrı'nın adını hor görmüşler,⁶⁵⁸ para karşılığında çalışan⁶⁵⁹ dinsizlere benzeyip bozulmuşlardır.⁶⁶⁰ Onlar içkiden sendeleyeni birer şarap düşkününe olmuşlardır.⁶⁶¹ Kahinler de bu şekilde kendi konumlarına yakışmayacak davranışlar sergilemişlerdir.

⁶⁴⁸ Bkz. II. Samuel, 24/10-18; I. Tarihler, 21/7-8, 9-14.

⁶⁴⁹ Bkz. I. Krallar, 11/4-14.

⁶⁵⁰ Harman, Yahudilikte Peygamberlik..., 150.

⁶⁵¹ Bkz. Yereya, 18/18; Hezekiel, 7/26.

⁶⁵² Bkz. Malaki, 2/7.

⁶⁵³ Bkz. Yereya, 18/18; Malaki, 2/7.

⁶⁵⁴ Bkz. Tesniye, 33/10; Hezekiel, 44/23; Haggay, 2/11.

⁶⁵⁵ Bkz. Hoşea, 4/6.

⁶⁵⁶ Bkz. Yereya, 2/8; Hezekiel, 7/26.

⁶⁵⁷ Bkz. Hezekiel, 22/26.

⁶⁵⁸ Bkz. Malaki, 1/6.

⁶⁵⁹ Bkz. Mika, 3/11.

⁶⁶⁰ Bkz. Yereya, 23/11.

⁶⁶¹ Bkz. İşaya, 28/7.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere sadece İsrail halkı değil farklı Tanrı ile özel bağı olan seçkin kişiler de O'na isyan etmişlerdir. Onun yaptığı işleri, verdiği hükümleri eleştirmişler hatta onun verdiği karardan dolayı pişman olup geri adım atmasına neden olmuşlardır. Bu insanların Tanrı'nın kendilerine verdiği görevlere itiraz etmelerinin ve onu sorgulamalarının sebebi onların Tanrı anlayışlarıdır. Buna göre Yahudiliğin Tanrı inancı, çevre kabilelerin dinlerinden etkilenmiştir. Bu nedenle Yahudi dininde zaman zaman animizm ve antropomorfizm'in⁶⁶² etkisi görülmüştür.⁶⁶³

Peygamberlerin ve Tanrı ile aralarında özel bağ olan diğer insanların Tanrı'nın yaptığı işlere bu şekilde müdahale etmelerinin bir başka nedeni olarak sahip oldukları seçilmişlik düşüncesi gösterilmektedir. Yahudilikteki seçilmişlik anlayışına göre Tanrı İsrailoğullarının atalarını sevmiş ve bu sevgi sebebiyle onlarla ahit yapmıştır.⁶⁶⁴ Bunun yanısıra Yahudi geleneğine göre İsrail kutsal bir halktır. Çünkü dünyanın yaratılması onların Tora'yı kabul etmelerine bağlanmıştır. Rivayete göre Tanrı yer ve göğe şöyle seslenmiştir: "Eğer İsrailoğulları Tora'yı kabul ederse var olacaksınız, kabul etmezse sizi tekrar kaosa, şekilsizliğe döndüreceğim".⁶⁶⁵ Tanrı'nın bu sözlerinin diğer milletler karşısında İsrailoğullarına özel bir statü kazandırdığı düşünülmektedir. Onların sahip oldukları bu özel konum sebebiyle Tanrı'nın İsrailoğullarına karşı minnet duyduğu ve bu nedenle

⁶⁶² Antropomorfizm: Yunanca antropos (insan) ve morphe (şekil) terimlerinden türetilmiştir. Tanrıların insana benzer şekilde tanımlanmasını ifade eder. Başta politeist dinler olmak üzere bir çok dini gelenekte uluhiyetin bu şekilde tanımlandığı görülmektedir. Tanah'ta da Tanrı insan görünümüne sahip olan bir kral şeklinde tasvir edilmektedir. (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç..., 36).

⁶⁶³ Kürşat Demirci, Dinlerin Dejenerasyonu, İstanbul 1985, 84; ayrıca bkz. Gündüz, Kur'an Kıssalarının..., 74-75; Schimmel, 140-141.

⁶⁶⁴ Tolga Savaş Altınel, İslami Kaynaklara Göre Yahudilikteki Seçilmişlik, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002, 19.

⁶⁶⁵ Samuel S. Cohen, "Torah", The ", The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E.) Edited by. Isaac Landman, New York 1948, X/267.

peygamberlerin, kralların, kahinlerin ve hikmetli bazı kişilerin Tanrı'ya karşı takındıkları bu tavırların normal görüldüğü ileri sürülmektedir.⁶⁶⁶

Bu insanların Tanrı ile ilişkileri konusunda bu tür yorumlar yapılsa da sergiledikleri davranışlar onların misyonuna ters düşmektedir.

⁶⁶⁶ İnci, 50.

İKİNCİ BÖLÜM

TANAH'TA YAHUDİ DİNİ VE AHLÂKİ UYGULAMALARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Yahudi kutsal kitabı Tanah incelendiğinde onun sadece inanç esaslarını, Yahudi peygamberlerinin hayatlarını ve onların mücadelelerini içermediği görülmektedir. Tanah'ta bildirilen yasalarla İsrail ulusunun hayatına yön verilmektedir. Tanrı'nın belirlediği bu esaslarla inanç, ibadet ve ahlâkın yanı sıra hayatın her alanına müdahale edilmekte⁶⁶⁷ ve hemen her konuda ayrıntılı kurallar bulunmaktadır. Tanrı, peygamberleri aracılığıyla İsrailoğullarına bildirdiği bu yasalara büyük bir titizlikle uyulmasını istemiş, ancak İsrail ulusunun büyük bir çoğunluğu bu uyarıları dikkate almamıştır. Bu nedenle Tanrı İsrail halkını sert bir şekilde eleştirmiştir.

A. DİNİ UYGULAMALARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

İnancın pratik hayata bir yansıması olarak kabul edilen dini uygulamalar, ister insani kaynaklı ister ilahi kaynaklı olsun hemen hemen her dinin ortak özelliklerinden biridir. Her dinde olduğu gibi Yahudilik'te de dini uygulamalar önemli bir yer tutmaktadır. Ancak çoğu zaman bu uygulamaların amacından uzaklaştırıldığı görülmektedir.

1. İbadetlerde Şekilciliğe Önem Vermeleri

Tanrı, Tanah'ta İsrailoğullarına yapmaları gereken ibadetleri ve bu ibadetleri yerine getirirken uymak zorunda oldukları kuralları bildirmiştir. O, bu kurallara uyulmadığı takdirde vereceği cezaları da belirtmiştir. Başlangıçta ibadetler,

⁶⁶⁷ Bkz. Baki Adam, Yahudilik'te Din Kavramı ve Din Anlayışı, Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara 2000, II/133.

belirlenen kurallara göre yapılmıştır. Ancak bazı dönemlerde ibadetteki samimiyet yerini şekilciliğe bırakmış, ibadetten çok kurallar ön plana çıkarılmıştır.

Yahudilikte yapılması gereken ibadetlerin hac, zekat, oruç ve kurban şeklinde sıralandığı belirtilmektedir.⁶⁶⁸ Bu konu ile ilgili olarak Tanah metinleri incelendiğinde bu ibadetlerden en çok kurban ibadetinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta çok ayrıntılı bir şekilde ele alınan, Yahudiler tarafından Tanrı'ya bağlılığın, Ona olan sadakat borcunun ve en önemlisi insanın Allah'a karşı duyduğu güvenin sembolü⁶⁶⁹ olarak kabul edilen kurban ibadeti zamanla amacından uzaklaştırılmıştır. Kurban, sadece bireysel ve toplumsal günahlardan kurtulma aracı olarak görülmüş ve zaman zaman araç olmaktan çok amaç haline getirilmiştir.⁶⁷⁰ İsrailoğullarının ibadet konusundaki bu şekilci tutumu Tanah'ta eleştirilmiş ve Tanrı'nın kurban yerine salih ameller istediği belirtilmiştir.⁶⁷¹ Yahudi peygamberleri bu konuda halkı uyarmışlar ve ibadetin ahlaki boyutu üzerinde durmuşlar, Tanrı'nın maddi gösteriştten çok niyete değer verdiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda ilk söz söyleyen peygamber Amos'tur. Ona göre samimiyetten uzak şekilci uygulamalar gösterişli törenler Tanrı'ya ulaşmayı sağlayamaz.⁶⁷² Amos'un bildirdiğine göre Tanrı, İsrailoğullarının işledikleri günahların bağışlanması için sadece kurbanın yeterli olduğunu düşünmelerinden rahatsız olmaktadır. Çünkü halk sürekli günah işlemekte ve bu günahların cezasından kurtulmak için her sabah kurban sunmakta, her üç günde bir ondalıklarını getirmektedir.⁶⁷³ Tanrı, gazabından kurtulmak için ibadet eden, dini törenler yapan

⁶⁶⁸ Abdurrahman Küçük, "İbadet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A), İstanbul 1999, XIX, 239.

⁶⁶⁹ Ali Rafet Özkan, Dinlerde Kurban Kültü, Ankara 2003, 97.

⁶⁷⁰ Katar, Yahudilik'te ..., 49.

⁶⁷¹ Bkz. Mezmurlar, 50/8-14; 51/16-18.

⁶⁷² Katar, Yahudilik'te ..., 31-33.

⁶⁷³ Bkz. Amos, 4/4-6.

İsrailoğullarına şöyle seslenmektedir: “Bayramlarınızdan hoşlanmam. Yakılan takdimelerinizi bana arz etseniz de razı olmayacağım; ve besili hayvanlarınızdan selamet takdimelerine bakmayacağım. İlahilerinin gürültüsünü benden uzaklaştır; çünkü santurlarının ahengini de dinlemeyeceğim”.⁶⁷⁴ Tanrı geçmişte atalarından istemediği⁶⁷⁵ gibi onlardan da kurban sunmalarını istemediğini belirtmektedir. Onun kendilerinden istediği tek şey adil olmaları ve haksızlık yaparak zayıf insanları ezmeleridir.⁶⁷⁶ Amos, Tanrı’nın bu uyarılarını dikkate almayan halkın yaşayacağı felaketleri haber vermektedir. Buna göre Tanrı, toplumun üzerine onları ezecek savaşçı bir millet gönderecek,⁶⁷⁷ onların bütün her şeyini yok edecektir.⁶⁷⁸ O gün Tanrı onların evlerini saraylarını ve Beytel’deki mezbahı yerle bir edecek,⁶⁷⁹ kimse onun gazabından kurtulamayacaktır.⁶⁸⁰

Amos’la aynı yüzyılda peygamberlik yapan Hoşea da Tanrı’nın kurban değil iyilik istediğini, yakılan takdimelerden çok ona samimi olarak ibadet etmelerini istediğini ancak onların ahdi ihlal ederek Tanrı’ya karşı sadakatsizlik ettiklerini ifade etmektedir.⁶⁸¹ Bu yaptıklarından dolayı İsrailoğullarının kralsız, kurbandsız ve kutsal mekansız günlerinin yakın olduğunu haber vermektedir.⁶⁸²

İsrailoğullarının kurban konusundaki şekilciliği Amos ve Hoşea kitaplarında eleştirildiği gibi İşaya kitabında da eleştirilmiştir. Bu bağlamda M.Ö. VIII. yüzyılda Yahuda krallığında peygamberlik yapan İşaya, aşırı düzeydeki kurban sunumunu eleştirmekte ve Allah’a karşı asıl yapılması gereken görevlerden

⁶⁷⁴ Bkz. Amos, 5/21-24.

⁶⁷⁵ Bkz. Amos, 5/25.

⁶⁷⁶ Bkz. Amos, 8/4.

⁶⁷⁷ Bkz. Amos, 6/14.

⁶⁷⁸ Bkz. Amos, 2/13-16.

⁶⁷⁹ Bkz. Amos, 3/14-15.

⁶⁸⁰ Bkz. Amos, 9/1-5.

⁶⁸¹ Bkz. Hoşea, 6/6-8.

⁶⁸² Bkz. Hoşea, 3/4.

bahsetmektedir. Buna göre insanların diğer insanlara karşı adil olmaları ve iyi ameller işlemeleri gerekmektedir. Düzenlenen ayinlerin ve merasimlerin ahlaki değerler karşısında bir önemi yoktur.⁶⁸³ Tanrı bu konu ile ilgili görüşlerini şu sözlerle dile getirmektedir: “...Kurbanlarınız çok olmuş bana ne koçlardan yakılan takdimelere ve besili hayvanların yağlarına doydum ve boğaların, kuzuların ve ergeçlerin kanından hoşlanmam. Önümde görünmeye geldiğiniz zaman elinizden bunu kim istedi de avlularıma ayak basıyorsunuz? Artık boş takdime getirmeyin; buhur bana mekruh şeydir; ay başı ve sebt günü toplantıların çağrılmasına, fesat ile bayram toplantısına dayanamıyorum. Ay başlarınızdan ve belli bayramlarınızdan canım nefret ediyor; üzerimde yüküdürler; onları taşımaktan yoruldum. Ve ellerinizi açtığınız zaman, gözlerimi sizden gizleyeceğim, bir çok dualar ettiğiniz zaman da dinlemeyeceğim, elleriniz kanla dolu, yıkanın temizlenin; gözümün önünde işlerinizin kötülüğünü atın; kötülük etmekten vazgeçin; iyilik etmeyi öğrenin, adaleti arayın, ezilmiş olanlara doğruluk edin, öksüzün hakkını koruyun, dul kadının davasına bakın”⁶⁸⁴ Bu sözlerden anlaşıldığı üzere Tanrı ibadetlerde gösteriştenden uzak durulmasını, samimi olunmasını ve her konuda adaletin sağlanmasını istemektedir. İşaya kitabının “Thrito İşaya” (üçüncü İşaya) diye adlandırılan son kısmında da Tanrı İsrailoğullarının ibadetin ahlaki boyutunu ihmal ederek şekle önem vermelerini ağır bir dille eleştirmekte ve kendi sözlerini dikkate alan kişilere itibar edeceğini söylemektedir.⁶⁸⁵

İşaya’dan bir yüzyıl kadar sonra tarih sahnesine çıkan Yeremya peygamber de (M.Ö.650-577 veya 630-586 yılları arasında)⁶⁸⁶ İşaya gibi Tanrı’nın kurban değil

⁶⁸³ Schimmel, 145.

⁶⁸⁴ Bkz. İşaya, 1/11-18.

⁶⁸⁵ Bkz. İşaya, 66/1-5.

⁶⁸⁶ Sinanoğlu, Nübüvvet, 82-83; ayrıca bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/90.

emirlerine itaat edilmesini, iyilikte bulunulmasını istediğini bildirmektedir.⁶⁸⁷ Ona göre Tanrı İsrail ulusunun sunduğu kurbanlardan hoşlanmamakta ve takdimelerini kabul etmemektedir. Onların sunduğu takdimelerin işledikleri günahları affettirmeye yetmediğini ve bu nedenle onları cezalandıracağını bildirmektedir.⁶⁸⁸

Tanrı'nın ibadetlerdeki şekilcilik nedeniyle Yahudilere yönelttiği eleştiriler Tanah'ın diğer bölümlerinde de yer almakta ve samimi duygularla Tanrı'ya bağlılığın önemine dikkat çekilmektedir.⁶⁸⁹ Ancak İsrailoğullarının bu şekilciliği hemen hiçbir zaman sona ermemiş hatta sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Nitekim son İsrail peygamberi olan Malaki'nin⁶⁹⁰ kitabında da bu gösterişçi tavır şiddetle eleştirilmiştir. Malaki'nin bildirdiğine göre İsrailoğulları kurban ibadetinin sadece ahlaki boyutunu ihlal etmekle kalmamışlar; şekil olarak da kurbanın kurallarını ihlal etmişlerdir. Kusursuz hayvanlar yerine kör, topal ve hasta hayvanları kurban olarak sunmuşlardır. Tanrı'nın istediği gibi ince undan ekmekler takdim etmeyip, Tanrı'ya layık olmayan ekmeklerle adeta mezbahı kirletmişlerdir. Tanrı yapılan ibadetleri kabul etmediğini bildirerek kendisine kusurlu hayvanları kurban ederek saygısızlık eden kahinleri ve bütün halkı lanetlemiştir.⁶⁹¹

İsrailoğullarının kurban ibadeti ile ilgili olarak sergiledikleri bu tutumları Hristiyanların kutsal kitaplarında da eleştirilmiştir. Pavlus, İbranilere yazdığı mektubunda amacından uzaklaştırılarak takdim edilen kurbanların insanı kemale erdirmeyeceğini, günahları kaldırmayacağını söylemiştir. Bunun da ötesinde o,

⁶⁸⁷ Bkz. Yeremya, 7/21-24.

⁶⁸⁸ Bkz. Yeremya, 6/20-22.

⁶⁸⁹ Mezmurlar, 51/15-18.

⁶⁹⁰ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 159.

⁶⁹¹ Bkz. Malaki, 1/6-14.

Tanrı'nın takdime ve kurban istemediğini, yakılan takdimelerden ve suç takdimelerinden razı olmadığını belirtmiştir.⁶⁹²

Bütün bilgiler göz önünde bulundurulduğu zaman İsrailoğullarının dini yaşamlarında önemli bir yere sahip olan kurban ibadetinin asıl amacını unuttukları zamanla şekilciliğe daha fazla önem verdikleri görülmektedir.

Kurban ibadetinden sonra İsrailoğullarının Tanah'ta eleştiriye maruz kaldıkları bir diğer ibadet oruçtur. Oruç ibadetinin emri Tanah'ta açıkça ifade edilmemektedir. Levililer ve Sayılar kitabında geçen "canı alçaltma" ifadesinin mahiyeti açık olmamakla birlikte bunun oruca delalet ettiğine inanılmaktadır. Bunun en güzel delilini İşaya kitabında bulmak mümkündür. Çünkü bu kitabın üçüncü bölümünde "canı alçaltma" ifadesi ile oruç aynı cümlede aynı anlamda kullanılmıştır.⁶⁹³

Yahudi kutsal kitabına bakıldığında tutulması zorunlu olan⁶⁹⁴ tek orucun Musa aracılığıyla emredilen Yom Kippur⁶⁹⁵ orucu olduğu görülmektedir.⁶⁹⁶ Bu zorunlu orucun yanında önemli günlerde⁶⁹⁷ ve din adamlarının belirlediği günler⁶⁹⁸ ile

⁶⁹² Bkz. İbranilere , 9/9-11; 10/1-12.

⁶⁹³ Bkz. İşaya, 58/3,5.

⁶⁹⁴ Ateş, 90.

⁶⁹⁵ Yom Kippur: Yahudilik'te tövbe af ve keffaret günü olarak kabul edilen Yom Kippur aynı zamanda yıllık oruç günüdür. Yahudi takvimine göre yedinci ay olan Tişri ayının onuncu gününe denk düşen gündür. Yom Kippur, ilahi affa ulaşmak için Tanrı'ya tahsis edilmiş tam bir sebt, toplanma ve canlanma ve canların alçaltılması günüdür. Bu günde bütün toplumun günahlarına keffaret olarak Tanrı'ya kurban sunulması gerekmektedir. Yom Kippur'da dua ibadet ve Tanrı ile olan bağın yeniden kurulma çabası vardır.(Bkz. Katar, 61; Gündüz, Din ve ..., 399.)

⁶⁹⁶ Bkz. Levililer, 16/29; 23/27; Sayılar, 29/7. Tanah'ta Yom Kippur'da tutulması gereken oruç dışında belirlenmiş oruç günlerinden ilk olarak bahseden kişi (Bkz. Özen,177.) sürgün sonrası peygamberlerinden Zekerya'dır. (Bkz. Ezra, 5/1; ayrıca bkz. Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...,159; Sinanoğlu, Nübüvvet, 86.) Zekerya peygamber (M.Ö.520-515) (Bkz. Özen, 177.) bu oruç günlerinin Tanrı tarafından belirlendiğini ifade etmektedir.(Bkz. Zekerya, 8/19.)

⁶⁹⁷ Yahudilik'te Tanah'ta emredilen Yom Kippur orucu dışında Yahudi tarihinde yaşanan ve Yahudi kutsal kitabında bahsedilen önemli günlerin anısına da oruç tutulmaktadır. Tutulan oruçlardan bazıları şunlardır: 1) Dokuz Av Orucu: I. ve II. Mabel'in tahrip edilmesi sebebiyle tutulan bir oruçtur. Yas günü dolayısıyla tutulan bir oruç olduğu için oruca başlanmadan dokuz gün öncesinden et ve şaraptan kaçınılır. Geleneğe bağlı Yahudilerin üç hafta öncesinden oruç tutmaya başladığı söylenir. Ayrıca bu üç hafta içinde evlilik merasimi vb. eğlencelerin yasak olduğu belirtilir.2) On Yedi Tammuz orucu ise Mabel döneminde (Bkz. Yeremya, 39/2) ve Titus zamanında Kudüs şehrinin duvarlarında gedik

özel zamanlarda⁶⁹⁹ tutulan oruçlar bulunmaktadır. Önemli günlerde tutulanların süresi 24 saattir ve oruç süresince yeme içme ve cinsellik gibi bazı isteklerden tamamıyla uzak durulmaktadır. Bunların yanı sıra oruca başlamadan önce et ve şarap gibi yiyecek ve içeceklerde yenilip içilmemektedir.⁷⁰⁰ “Küçük oruç” olarak adlandırılan oruçlarda ise sadece yemek ve içmek yasaktır ve bu orucun süresi gündüz saatleri ile sınırlıdır.⁷⁰¹ Bu iki oruç türünün yanında konuşmanın yasak olduğu sükut (susma) orucu bulunmaktadır.⁷⁰² Bu şekilde tasnif edilen oruç ibadetinin yerine getirilmesi için erkeklerin 13, kızların 12 yaşını bitirmesi gerektiği söylenmektedir.⁷⁰³

Tanah'ta tevazunun, samimi dindarlığın ve işlenen günahlardan, hatalardan dolayı duyulan pişmanlığın bir ifadesi olan oruç, kurban ibadetinde olduğu gibi zamanla saflığını yitirmiştir. Bu nedenle de Tanrı, Musa sonrasındaki peygamberler vasıtasıyla İsrailoğullarının oruç ibadetini hakkıyla yerine getiremediklerini, oruç gününde gerçek bir can alçaltmanın ifadesi olarak çul giyinip, boyun bükerek, başlarına kül serpmek yerine günlük işleriyle meşgul olduklarını, hatta kötülük

açılmasının ve İsrailoğullarının yaşadığı felaketlerin anısına tutulmaktadır. 3) On Tevet Orucu : Kudüs'ün Babil kralı Nebkadnetsar tarafından kuşatılmasını (Bkz. II. Krallar 25/1-3; Yermya, 52/4; Hezekiel, 24/1-3.) hatırlatmak için tutulduğu bildirilmektedir.4)Üç Tişri Orucu : Gadalya ve arkadaşlarının katledilmesi (Bkz. II. Krallar 25/25; Yeremya, 41/1-3.) anısına tutulmaktadır. 5) Ester Orucu: Yahudi kızı Ester'in halkını katliamdan kurtarması adına kutlanan Purim Bayramı'ndan önce tutulan bir oruçtur.(Bkz. Ester, 4/16.) (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ateş, 92-93; Tümer-Küçük, 260, 487; Özen, 178-179;Tahsin Feyizli, İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban, İstanbul 1993, 24-25.)

⁶⁹⁸ Yahudiliğe göre oruç ilan etme yetkisi cemaatin en yaşlısına aittir. Daha önce adı geçen özel günler adına tutulan oruçlar dışında Yahudilerin ileri gelenlerinin ilan ettiği oruçlar bulunmaktadır. Bunlar:1) Roş Haşana (Yılbaşı) ve Yom Kippur arası dönemi kapsayan On Tövbe Günü içinde tutulan oruç. 2) Ayın ilk Pazartesi tutulan oruç.3) Adar Orucu 4) Her ayın son günü tutulması emredilen oruç 5) Fısıh arifesinde doğan ilk erkek çocuklar için tutulan oruç.6)Yahudi tarihinde yaşanan acı olayların anısına tutulması emredilen oruçlar.(Bkz. Feyizli, 26; Özen, 179 .)

⁶⁹⁹ Özel oruçlar ise yukarıda bahsedilen oruçlara ilaveten aile büyüklerinin ölüm yıl dönümünde, düğünlerde gelin ve damat nikaha kadar, (Bkz. Özen, 179-180.) Tora tomarları yere düşürüldüğünde tutulmaktadır.(Bkz. Tanyu,Yahudiliğin...,106; Tümer-Küçük, 487; Feyizli, 27.)

⁷⁰⁰ Gündüz, Din ve..., 295.

⁷⁰¹ Adem Özen, Yahudilik'te İbadet, İstanbul 2001,177.

⁷⁰² Ateş, 95 Feyizli, 27; Özen, 176.

⁷⁰³ Örs, 373; Özen, 177.

peşinde koştuklarını söylemektedir. Gerçek orucun ise kötülüğü ortadan kaldırmak, düşkün, evsiz, yurtsuz insanlara yardım etmek ve sahip olunan her şeyi bu insanlarla paylaşmak olduğunu belirtmektedir.⁷⁰⁴

Tanrı işledikleri günahlar sebebiyle onların oruçlarını kabul etmeyeceğini ve bir çok felaketle onları cezalandıracağını bildirmektedir.⁷⁰⁵

Tanrı'nın bu eleştirileri Yahudilikteki oruç ibadetinin de kurban ibadeti gibi asıl amacından uzaklaştırıldığını göstermektedir. Musa tarafından İsrail ulusuna bildirilen bu ibadetler mekanik bir şekilcilik haline dönüştürülmüş ve ibadetten çok kahinler tarafından halkı aldatma vasıtası haline getirilmiştir.⁷⁰⁶

2) Şabat(Sebt) Yasağını İhlal Etmeleri

İsrailoğulları kurban ve oruç gibi ibadetler konusunda olduğu gibi haftalık ibadet günü olan Şabat uygulamalarında da kuralları ihlal etmişlerdir. Şabat (sebt), yani Cumartesi, haftanın yedinci günü olup Yahudilerin iş bırakıp dinlenmek zorunda oldukları bir gündür.⁷⁰⁷ Bir dinlenme günü olan Şabat,⁷⁰⁸ Yahudiliğin en önemli günlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁷⁰⁹ Farklı seromoniler ve ibadetlerle kutlanan Şabat'ın kaynağı Tanah'tır.⁷¹⁰

Tanah'ta Şabat'la ilgili ifadelere ilk olarak yaratılış hadisesinden sonra rastlanmaktadır. Burada "Şabat" adı açık bir şekilde ifade edilmemekle birlikte sözü edilen günün Şabat olduğu anlaşılmaktadır. Tanah'ta anlatılanlara göre Tanrı dünyayı altı günde yaratmış, yedinci günde dinlenmiş ve bu günü kutsal bir gün

⁷⁰⁴ Bkz. İşaya, 58/3-9.

⁷⁰⁵ Bkz. Yeremya, 14/10-13.

⁷⁰⁶ Kaufman-Eisenberg, 276; ayrıca bkz. Din Fenomeni, 95.

⁷⁰⁷ Hançerlioğlu, Dünya İnançları..., 476; Cilacı, Dinler ve İnançlar..., 319; Besalel, Yahudilik...II/652; Gündüz, Din ve İnanç...,350; Jacob Neusner and Alan J. Avery-Peck, The Routledge Dictionary of Judaism, Ankara 2004,137.

⁷⁰⁸ Bkz. Çıkış, 16/23.

⁷⁰⁹ Besalel, III/652.

olarak belirlemiştir.⁷¹¹ Bundan sonra Musa dönemine kadar Şabat'tan bahsedilmemiştir. Musa döneminde ise Mısır'dan çıkan İsrailoğulları Sin çölüne geldiklerinde açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bunun üzerine kendilerini buraya getiren Musa ve Harun'a karşı isyan etmişlerdir. Bu olayın ardından Tanrı, İsrailoğullarına her gün gökten ekmek yağdıracağını ve herkesin ondan bir günlük ihtiyacını karşılayacak kadar toplamasını söylemiştir. Yalnızca altıncı gün⁷¹² iki günlük toplamalarına izin vermiştir.⁷¹³ İsrailoğulları da Tanrı'nın bu emri doğrultusunda altıncı gün iki günlük ekmek toplamışlardır.⁷¹⁴ Tanrı, altıncı gün (Cuma günü) iki günlük ekmek göndererek İsrail topluluğunun Şabat günü çalışmaması gerektiğini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Ancak Tanrı'nın bu uyarısına rağmen İsrailoğullarından bazıları Şabat günü ekmek toplamaya çıkmıştır. Bunun üzerine Tanrı, Musa dahil bütün İsrail halkını uyarmıştır.⁷¹⁵ Bu olaydan sonra Şabat kuralları öneminden dolayı On Emir'de tekrar hatırlatılmıştır. On Emir'de geçen ifadelerle göre Şabat, Tanrı'nın mukaddes günüdür ve o gün kimse çalışmayacak, hayvanlar dahil, herkes dinlenecektir.⁷¹⁶ Bu gün sadece bir dinlenme

⁷¹⁰ Salime Leyla Gürkan, Yahudilik'te Şabbat (Sebt) – Kökeni, İlgili İnanç ve Uygulamalar-, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994, 6.

⁷¹¹ Bkz. Tekvin, 2/2-4.

⁷¹² İbranice'de Şabat dışında hiçbir günün isminin bulunmadığı, günlerin "Birinci gün, ikinci gün vb." şeklinde adlandırıldığı belirtilmektedir. Bu uygulamanın Şabat'ı yüceltme yollarından biri olduğu söylenmektedir. (Bkz. Tora, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 2. Kitap, Şemot, Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 2004, 173.)

⁷¹³ Bkz. Çıkış, 16/1-6.

⁷¹⁴ Bkz. Çıkış, 16/21-22.

⁷¹⁵ Bkz. Çıkış, 16/24-29. Bu konuda yapılan yorumlara göre Musa ekmek toplamaya gitmediği halde Şabat kurallarını gereği gibi öğretmediği gerekçesiyle uyarılmıştır. (Bkz. Tora, Şemot, 181.)

⁷¹⁶ Bkz. Çıkış, 20/8-12; Tesniye, 5/12-15. Tanrı Şabat'ta tarlada çalışmayı (Bkz. Çıkış, 34/21.), ateş yakmayı (Bkz. Çıkış, 35/3.), yemek pişirmeyi (Bkz. Çıkış, 16/23. Yahudi geleneklerine göre, bayram günlerinde bile belli şartlar altında yemek pişirilmesine rağmen Şabat günü yemek pişirilmesi yasaktır. (Bkz. Tora, Şemot, 179), odun toplamayı (Bkz. Sayılar, 15/32.), yük taşımayı (Bkz. Yeremya, 17/21-23; Nehemya, 13/19.), alış veriş yapmayı (Bkz. Nehemya, 13/15-19.) ve bir yerden bir yere gitmeyi yasaklamıştır. (Bkz. Çıkış, 16/29. Yahudi geleneğinde bu emir dikkate alınarak Şabat günü bir kişinin yaya olarak serbestçe dolaşabileceği alan belirlenmiş ve bu mesafeden fazla uzaklaşması yasaklanmıştır. (Bkz. Tora, Şemot, 181.)

günü değil bir ibadet günüdür.⁷¹⁷ Yahudi din adamları da bu ibadet gününün kurallarını ihlal etmeyi Tanrı'nın yaratıcılığını inkar etmekle eşdeğerde görmüşlerdir.⁷¹⁸ Ayrıca bir kişi Şabat'ın esaslarını unutmuş ya da Şabat'ta uyulması gereken kuralları hiç bilmiyorsa ve bu nedenle Şabat gününde çok sayıda hata yapmışsa affedilebilmesi için pişman olduğuna dair bir kurban sunması gerektiği belirtilmiştir.⁷¹⁹ Şabat'ın kurallarına uygun bir şekilde yerine getirilmesi için alınan tedbirlere rağmen İsrailoğulları zaman zaman Şabat yasaklarını ihlal etmişlerdir. Musa döneminde yaşanan ekmek toplama hadisesinin ardından yine bir Şabat günü İsrailoğullarından bir kişi odun toplamaya çıkmıştır. Bu kişi Tanrı'nın emri ile İsrail halkı tarafından taşlanarak öldürülmüştür.⁷²⁰

Musa döneminde yaşanan bu olayların dışında Tanah'ta peygamber Amos dönemine kadar Şabat ve Şabat'a dair herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Bu peygambere gelen tebliğde Şabat konusu yeniden gündeme getirilmiş ve İsrail halkının Şabat günü ticaret yaparak bu konu ile ilgili yasayı ihlal ettikleri belirtilmiştir. Amos, Şabat dahil diğer konulardaki emirlerini dikkate almayan İsrailoğullarının sonunun geldiğini bildirmiştir.⁷²¹

Tanrı'nın Şabat'la ilgili emir ve yasaklarını ele alan bir başka peygamber de Yeremya'dır. O, İsrailoğullarına Şabat kurallarını tekrar hatırlatmış ve onlara Kudüs'ün ayakta kalabilmesi için Şabat'ı gerektiği gibi kutlamak zorunda olduklarını söylemiştir. Ancak İsrail halkı anlayışsızlık göstererek Tanrı'nın bu konu ile ilgili emir ve yasaklarına uygun davranmamıştır.⁷²²

⁷¹⁷ Adam-Katar, Dinler Tarihi, 56.

⁷¹⁸ Bkz. Tora, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, 3. Kitap, Vayikra, Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 2006, 419.

⁷¹⁹ Tora, Şemot, 413.

⁷²⁰ Bkz. Sayılar, 15/32-37.

⁷²¹ Bkz. Amos, 8/1-7.

⁷²² Bkz. Yeremya, 17/19-27.

Şabat günü kurallarının ihlal edilmesine dair bir başka eleştiri de sürgün dönemi peygamberlerinden Hezekiel'e aittir. O, kitabında İsrailoğullarının kendileri ile Tanrı arasındaki ilişkinin sembolu olarak kabul edilen Şabat'ı ihlal ettiklerini⁷²³ özellikle de İsrail'in önde gelenlerinin Şabat kurallarını uygulamadıklarını söylemiştir.⁷²⁴ Hezekiel, İsrail ulusunun daha önceden de Şabat'ta gereği gibi davranmadıklarını, ancak o zaman Tanrı'nın kendi kavmi olarak nitelendirdiği insanların diğer topluluklar karşısında küçük düşmesini istemediği için onları cezalandırmadığını hatırlatarak İsrailoğullarını uyarmıştır. Fakat İsrailoğulları bu uyarıları dikkate almadığı için Tanrı onları felaketlerle cezalandırmış ve son olarak da sürgüne göndermiştir.⁷²⁵

İsrailoğulları Tanrı tarafından cezalandırıldıkları halde sürgünden döndükten sonra da Şabat kurallarını tam olarak uygulamamışlardır. Babil sürgününden sonra İsrailoğullarının siyasi lideri olan Nehemya, Kudüs'e geldiğinde bazı insanların Şabat'ta günlük işleri ile meşgul olduklarını görmüştür. Bu nedenle Nehemya, insanların bu şekilde Şabat'ı ihlal etmesine izin veren İsrailoğullarının ileri gelenleri ile tartışmıştır. Onlara geçmişte atalarının da aynı hatayı yaptığını ve bu nedenle bir çok felakete maruz kaldıklarını hatırlatmıştır. Eğer böyle devam ederlerse tekrar Tanrı'nın gazabına uğrayacaklarını söylemiştir. Bu uyarının ardından o, Şabat'la ilgili kuralları yeniden düzenlemiş⁷²⁶ ve Şabat'ın eski önemine kavuşması için çaba sarfetmiştir.⁷²⁷

⁷²³ Bkz. Hezekiel, 20/12,16, 21, 24.

⁷²⁴ Bkz. Hezekiel, 22/6-9, 26.

⁷²⁵ Bkz. Hezekiel, 20/13-18, 21-25, 33-39; 22/13-17, 19-23, 30-31.

⁷²⁶ Bkz. Nehemya, 13/15-23.

⁷²⁷ Özen, 194.

İsrailoğulları, Tanrı tarafından kutsanan ve On Emir’de adı geçen tek kutlama günü⁷²⁸ olan Şabat’ın kurallarını ihlal etmekle kalmamış, bunun yanında Tanrı’nın şiddetle yasakladığı sihir ve büyü ile meşgul olmuşlardır.

3) İsrailoğullarının Büyücülük ve Sihirbazlıkla Meşgul Olmaları

Büyü, tabiatüstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğu düşünülen nesneler aracılığıyla faydalı, zararlı veya koruma amaçlı bazı sonuçlar elde etmek için yapılan faaliyetlerin tümüne verilen bir addır.⁷²⁹ Belli teknikler ve kuralları gerektiren büyüün⁷³⁰ dünyanın bir çok yerinde ve hemen hemen her dönemde rastlanan toplumsal ve kültürel bir olgu olduğu ifade edilmektedir.⁷³¹

Büyü, Hıristiyanların⁷³² ve Müslümanların kutsal kitabında⁷³³ olduğu gibi Yahudi kutsal kitabında da yasaklanmıştır.⁷³⁴ Tanrı, büyü ile birlikte ruh çağırmayı da yasaklamış ve büyücülük ve münecimlik gibi uygulamaların insanın başına gelebilecek şeyleri engellemeyeceğini söylemiş ve kendisi yerine cincileri ve bakıcıları muhatap almayı zina ile eşdeğerde görmüştür.⁷³⁵ Tanah’ta büyü ve

⁷²⁸ Gürkan, Şabbat, 6.

⁷²⁹ Hikmet Tanyu, “Büyü”, T.D.V.İ.A., İstanbul 1992, VI/501.

⁷³⁰ Tümer- Küçük, 51.

⁷³¹ Ana Britannica, İstanbul 1987, V/183. Geçmişte büyü, belli bir dönem dinin kaynağı (ayrıntılı bilgi için bkz. Mircea Eliade, Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, Çev. Mehmet Aydın, Konya 1995, 21.) olarak görülse de özü itibariye din ve büyü birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü dinde aşkın bir varlığa kulluk etmek varken büyüde insanüstü güçleri kendi amacına ulaşmak için kullanma söz konusudur. (Bkz. Tümer-Küçük, 51.)

⁷³² Bkz. Galatyalılara, 5/20-22.

⁷³³ Bkz. Bakara, 102.

⁷³⁴ Bkz. Levililer, 19/26; Tesniye, 18/10-12. Tanrı büyüyu yasaklarken onun, İsrailoğulları için uygun olmadığını (Bkz. Sayılar, 23/23.), vaadedilen topraklarda yaşayan milletlerin bir adeti olduğunu belirtmiştir. (Bkz. Tesniye, 18/9.) Din adamlarınca yapılan yorumlarda ise büyü, putperest toplumların kullandığı bir kandırma metodu olarak görülmüştür. (Bkz. Tora, Vayikra, 415.) Nitekim kaynaklarda Mısır’daki tutsaklık döneminde burada büyü törenlerinin düzenlendiği (Bkz. Dinler Tarihi Ansiklopedisi, by.1999, I/274.) ve Mısırlıların büyü aracılığıyla hayatı ve ölümü etkileyebileceklerine inandıkları ifade edilmiştir. (Bkz. Tanyu, “İbadet”, T.D.V.İ.A., VI/503.)

⁷³⁵ Bkz. Levililer, 19/31; 20/6, ayrıca bkz. Tora, Vayikra, 419. Yahudi geleneğine göre bir kişi büyücülükle uğraştığında ölüm cezası verilmesi için gerekli şartlar mevcut değilse yine de cezasız

büyücülüğü yasaklayan bu açık ifadelerin yanında Tanrı'nın On Emir'deki "Allah'ın Rabbin ismini boş yer ağzına almayacaksın; çünkü Rab kendi ismini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır."⁷³⁶ sözleri ile kendi isminin herhangi bir büyü ve sihir için kullanılmasını engellemek istediği iddia edilmiştir.⁷³⁷ Yahudi kutsal kitabında Tanrı, büyüye yönelik bu açık uyarılardan sonra büyü vb. işlerle uğraşan kadın ve erkelerin öldürülmesini emretmiştir.⁷³⁸ Yahudi din adamları da büyüyle ilgili bu açık uyarı ve ceza hükümlerinden hareketle büyü ile uğraşmayı Tanrı'nın belirlemiş olduğu düzeni değiştirmeye çalışmak ve dolayısıyla Tanrı'yı inkar etmek olarak yorumlamışlar⁷³⁹ bu nedenle de büyücülüğü büyük günahlar arasında saymışlardır.⁷⁴⁰ Tanrı'nın büyüü şiddetle yasaklamasına, din adamlarının ise bunu en büyük günahlar arasında görmesine rağmen Yahudiler büyü ile büyücülükten uzak durmamıştır. Kaynaklarda onların muska yerine geçecek kırmızı ve mavi mücevherler kullanarak büyücülük yaptıkları iddia edilmektedir.⁷⁴¹ Yine Tanah metinlerinden anlaşıldığı üzere sadece halkın bir kısmı değil toplumun önde gelen insanları da büyü ile uğraşmışlar, büyücülere giderek onlardan yardım istemişlerdir. Örneğin kral Saul, önce cincileri ve bakıcıları ülkeden kovmuştur. Fakat daha sonra

kalmayacağı, zamansız öleceği ya da çocuk sahibi olmadan öleceği düşünülmektedir.(Bkz. Tora, Vayikra, 443.)

⁷³⁶ Bkz. Çıkış, 20/7.

⁷³⁷ Örs, 112. Tanah'ın bu ifadelerinin büyü ile ilgili olduğu iddialarının yanı sıra Musa'nın Amalekilere karşı yaptığı savaşta esasını düşmandan tarafa yönelterek İsrailoğullarının savaşı kazanmasını sağlaması (Bkz. Çıkış, 17/9-13.), benzer şekilde Yeşu'nun da kargısını kullanarak savaşı kazanması (Bkz. Yeşu, 8/18-24.) İsrailoğullarında büyüünün varlığına delil sayılmıştır.(Challaye, 124-125.) Bunun yanında Tanah'ta Urim ve Tumim adında bakı taşlarının varlığından söz edilmiştir.(Bkz. Samuel, 28/6; Nehemya, 7/65.) Yine İsrailoğullarının atası Yakup, dayısının kendisine vermeyi vaadettiği koyunların sayısını artırmak için bir tür büyü yapmıştır.(Bkz. Tekvin, 30/37-43.) Tanrı, bu olaylarla ilgili bir uyarıda bulunmazken daha sonraki dönemlerde büyü ile ilgili bütün faaliyetleri yasaklamıştır.

⁷³⁸ Bkz. Çıkış, 22/17; Levililer, 20/27.Yahudi geleneğine göre sadece büyü yaptığı görülen kişilerin cezalandırılması ile yeterli değildir. Büyücüler olabilecekleri her yerde aranıp cezalandırılmalı toplum bu kişilerden arındırılmalıdır. (Bkz. Tora, Şemot, 271.)

⁷³⁹ Tora, Şemot, 271.

⁷⁴⁰ Osman Cilacı, İlahi Dinler Açısından Günah Kavramı, Diyanet Dergisi (D.D), XXIV, S.4/48-49.

⁷⁴¹ Challaye,122.

güçlü Filisti ordusu ile karşılaşınca ne yapacağı konusunda Tanrı ile görüşmek istemiştir. Ancak Tanrı, ne rüyasında ne urim'le ne de peygamberleri aracılığıyla cevap vermiştir. Saul son çare olarak bir cinci kadına giderek kendisini o sırada hayatta olmayan Samuel peygamberin ruhuyla görüştürmesini istemiştir. Cinci kadının çağrısına cevap veren Samuel, bu davranışından dolayı Saul'u eleştirmiş ve ona işlediği günahlar sebebiyle Tanrı'nın cevap vermediğini söylemiştir.⁷⁴² Tanah'ın bir başka bölümünde de Saul'un büyü ve büyücülüğe yönelik bu tutumu nedeniyle Tanrı'nın krallığı ondan alıp Davud'a verdiği ve daha sonra da ölümle cezalandırdığı belirtilmiştir.⁷⁴³

Yahudilerin büyü ve büyücülüğe ilgileri daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Yahuda krallarından Yoram'ın (M.Ö.848-842)⁷⁴⁴ annesi İzabel afsunculuk yapmış ve bu günah sebebiyle önce Yoram, ardından İzabel, Tanrı tarafından Yehu eliyle ölümle cezalandırılmıştır.⁷⁴⁵ M.Ö. VIII. yüzyılda Yahuda'da peygamber olan İşaya⁷⁴⁶ halkın büyük bir kısmının Filistiler gibi münecimlik yaptığını, bu nedenle Tanrı'nın onların yanında yer almadığını bildirmiştir.⁷⁴⁷ İşaya ile çağdaş olan peygamber Mika,⁷⁴⁸ yalancı peygamberlerin falcılık yaptığını ve artık Tanrı'nın onlara izin vermeyeceğini, dolayısıyla bundan sonra peygamberlik yapamayacaklarını söylemiştir.⁷⁴⁹ Mika İsrailoğullarının yaşayacakları felaketlerden bahsederken bütün her şey gibi münecimlik ve büyücülüğün de ortadan kaldırılacağını haber vermiştir.⁷⁵⁰ Peygamberlerin uyarılarına rağmen M.Ö. 686-640⁷⁵¹ yılları arasında

⁷⁴²Bkz. I. Samuel, 28/3-20.

⁷⁴³ Bkz. I. Tarihler, 10/13-14.

⁷⁴⁴ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/86.

⁷⁴⁵ Bkz. II. Krallar, 9/22-27, 30-37.

⁷⁴⁶ Sinanoğlu, Nübüvvet, 82.

⁷⁴⁷ Bkz. İşaya, 2/6-7.

⁷⁴⁸ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik..., 159; Sinanoğlu, Nübüvvet, 83.

⁷⁴⁹ Bkz. Mika, 3/5-8.

⁷⁵⁰ Bkz. Mika, 5/12-13.

Yahuda'da krallık yapan Manesse de büyü ve büyücülüğe başvurarak Tanrı'nın emrini ihlal etmiştir. Bu yaptıklarının karşılığı olarak Tanrı, Asurluları Yahuda'ya göndermiş, onlar Manesse'yi esir alarak Asur'a götürmüşlerdir. Ancak Manesse pişman olup Tanrı'dan af dilemiştir. Tanrı onun tövbesini kabul etmiş ve tekrar Kudüs'e dönüp kral olmasını sağlamıştır.⁷⁵²

İsrailoğulları arasında büyü ve büyücülüğe yönelen ve Tanrı'nın bu husustaki emirlerini açıkça ihlal eden pek çok lider çıktığı gibi zaman zaman Tanrı'nın emirlerine titizlikle riayet eden bazı liderler de çıkmıştır. Bunlardan biri de putperestlik ve büyücülükle mücadele eden Kral Yoşiya (M.Ö.637-608)⁷⁵³dir. Onun döneminde falcılık ve büyücülük yasaklanmış ve ülkedeki bütün cinciler ve bakıcılar öldürülmüştür.⁷⁵⁴ Kral Yoşiya'nın büyücülere karşı yapmış olduğu mücadelelere rağmen İsrailoğullarının tekrar büyü ile uğraştıkları hatta büyücülerin Tanrı adına söz söyledikleri bu nedenle Tanrı tarafından cezalandırılacakları ifade edilmiştir.⁷⁵⁵

B. TOPLUMSAL VE AHLAKİ ELEŞTİRİLER

Yahudi kutsal kitabı Tanah incelendiğinde onun inanç ve ibadete dair esaslar yanında toplumsal ve ahlaki düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Tanah'ta din-dünya ayrımı yapılmamış; inanç esasları, ibadet şartları ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen hukuk kuralları, kısacası her şey ilahi yasalarla düzenlenmiştir. Özellikle toplumlarda sık görülen zinayı ve cinsel sapkınlıkları önlemek için yaptırım gücü yüksek kurallar belirlenmiştir. Ancak bütün yaptırımlara rağmen İsrailoğulları erken dönemlerden itibaren Tanrı'nın yasalarını ihlal etmişlerdir.

⁷⁵¹ Tanyu, Tarih Boyunca...,I/86..

⁷⁵² Bkz. II. Krallar, 21/6; II. Tarihler, 33/6,10-14.

⁷⁵³ Tanyu, Tarih Boyunca..., I/86.

⁷⁵⁴ Bkz. II. Krallar, 23/24.

1) İsrailoğulları Arasında Yaygınlaşan Cinsel Suç ve Sapkınlıklara

Yönelik Eleştiriler

Tanrı tarafından Musa'ya bildirilen, uyulması gereken ilk emirler arasında zina yasağı da yer almaktadır.⁷⁵⁶ Dinle ahlakın birleşimi niteliğinde olan On Emir'de⁷⁵⁷ “zina etmeyeceksin” ifadesi açık bir şekilde görülmektedir.⁷⁵⁸ Tanah'ın farklı bölümlerinde⁷⁵⁹ Tanrı'ya karşı işlenen bir suç olarak nitelendirilen zina,⁷⁶⁰ Yahudi geleneği tarafından büyük günahlardan biri olarak kabul edilmektedir.⁷⁶¹ Tanah'ta yer alan bilgilere göre bu büyük günahın cezası, suçun işlendiği yere ve mağdur olan kişinin konumuna göre değişmektedir.⁷⁶² Buna göre evli bir kadınla⁷⁶³ veya komşusunun hanımı⁷⁶⁴ ile zina eden kişi zina ettiği kadınla birlikte öldürülecektir.⁷⁶⁵ Tanah'ta yer alan ifadelerle göre bu ceza toplumu gınahtan arındırmanın bir bedelidir.⁷⁶⁶ Ancak bu cezanın ne şekilde gerçekleştirileceği belirtilmemektedir. Nişanlı bir kızla yapılan zinanın cezası yapıldığı yere göre değişmektedir. Eğer zina şehirde yapılırsa o zaman kadın bağırıp kimseden yardım istemediği için erkekle birlikte taşlanarak öldürülecektir. Ancak zina fiili, kırdan işlenmişse sadece erkek öldürülecektir. Burada kadının yardım istediği ancak kendisine yardım edecek kimsenin bulunmadığı düşünülerek kadına bir ceza

⁷⁵⁵ Bkz. Hezekiel, 13/6-7, 9, 23.

⁷⁵⁶ Mustafa Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1998, XXXVII,160.

⁷⁵⁷ Örs, 113.

⁷⁵⁸ Bkz. Çıkış, 20/14; Tesniye, 5/18.

⁷⁵⁹ Bkz. Tekvin, 39/9; II. Samuel, 12/9.

⁷⁶⁰ Besalel, II/447.

⁷⁶¹ Cilacı, İlahi Dinler...,D.D., XXIV, S.4/48.

⁷⁶² Asife Ünal, Yahudilik'te Hristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik, Ankara 1998, 64.

⁷⁶³ Bkz. Levililer, 20/10, Tesniye 22/22.

⁷⁶⁴ Bkz. Levililer, 20/10.

⁷⁶⁵ Bkz. Levililer, 20/10; Tesniye, 22/22.

⁷⁶⁶ Bkz. Tesniye, 22/22.

verilmeyecektir.⁷⁶⁷ Bir adam bekar bir kızla zina yaparsa bunun karşılığında kızın babasına belli bir miktar bedel verecek ve ömür boyu boşanmamak üzere o kızla evlenecektir.⁷⁶⁸ Eğer zina edilen kadın fidyesi ödenmemiş veya azat edilmemiş nişanlı bir cariye ise bu durumda kadın ölümle cezalandırılmayacaktır. Fakat adamın günah takdimesi olarak bir koç kurban etmesi gerekmektedir.⁷⁶⁹ Yine bir adam bekar bir kızı aldatıp onunla birlikte olursa onunla evlenmek üzere mutlaka ona mali bir bedel ödemesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra kızın babası bu evliliğin gerçekleşmesini istemezse bu defa ödemenin babaya yapılması gerekmektedir.⁷⁷⁰ Tanah'ta yer alan zina ile ilgili hükümler bunlarla sınırlı değildir. Buna göre bir adamın evlenmesi yasak olan kişilerle⁷⁷¹ ilişkiye girmesi sonucu işlenen zina suçuna verilecek cezalar da çok ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Eğer bir adam üvey annesi ve gelini ile zina yaparsa kadın ve erkek her ikisi de öldürülecektir.⁷⁷² Yine bir

⁷⁶⁷ Bkz. Tesniye, 22/23-28.

⁷⁶⁸ Bkz. Tesniye, 22/28-30.

⁷⁶⁹ Bkz. Levililer, 19/20-23.

⁷⁷⁰ Bkz. Çıkış, 22/16-18.

⁷⁷¹ Tanah'ın Levililer kitabında evlenme konusu ile ilgili sınırlamalar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Aynı hükümler Tesniye'de tekrar dile getirilmiştir. "Sizden hiçbirisi kendi yakın akrabasından birine onun çıplaklığını açmak için yaklaşmayacaktır. Ben Rabbim..." şeklinde başlayan ifadelerde baba, anne ve üvey anne, kız kardeş, annenin yahut babanın daha önceki evliliklerinden olan kız kardeşle, oğlunun veya kızının çocuklarıyla (bunların öz yada üvey olması fark etmemektedir), amcanın eşi ve geliniyle, kardeşinin eşi ile evlenilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca bir kadınla birlikte onun kızı veya onun çocuklarının kızı ile evlenmesi ve aynı anda iki kız kardeşle nikahlanması yasaklanmıştır. (Bkz. Levililer, 18/6-19.)

⁷⁷² Bkz. Levililer 20/11-13. Tanah'ın zina konusu ile ilgili hükümlerine bakıldığı zaman Tanrı'nın bu tür ilişkilere şiddetle karşı çıktığı görülmektedir. Ancak Yakub'un oğlu Yahuda'nın gelini Tamar'la zina etmesi konusunda hiçbir yaptırım uygulamadığı gibi hiçbir söz de söylememektedir. Tanah'ta anlatılanlara göre Yahuda ilk oğlu Er için Tamar adında bir gelin alır. Er işlediği günah sebebiyle Tanrı tarafından ölümle cezalandırılır. Bunun üzerine Yahuda gelini Tamar'ı diğer oğlu Onan'la evlendirir. (Tanah'ın yasalarına göre evli olan erkek kardeşten biri ölürse, onun isminin devam etmesi için diğer kardeşin yengesiyle evlenmesi gerekir, bu onun görevidir. Bunu yapmayanlar toplumun önünde aşağılanır. Bkz. Tesniye, 25/5-11.) Ancak Onan doğacak çocuğun kardeşine nisbet edileceğini bildiği için kayın biraderlik vazifesini yerine getirmez. Bundan dolayı Tanrı onu ölümle cezalandırır. Sonunda Yahuda küçük oğlu Şela büyüyünceye kadar, onu tekrar gelin olarak almak üzere, Tamar'ı babasının evine gönderir. Tamar da Yahuda'nın sözüne uyarak babasının evine döner. Bu olaydan uzun bir süre sonra Yahuda oğlu Şela büyüdüğü halde Tamarı tekrar gelin olarak almamıştır. O dönemde Yahuda'nın karısı ölmüştür. Yahuda teselli bulmak için dostu Hira ile Timnat denilen yere gitmiştir. Bu sırada Tamar, elbiselerini değiştirip Yahuda'nın yoluna çıkar. Yahuda gelinini tanıyamaz onu kötü bir kadın olduğunu zanneder ve onunla birlikte olur. Bunun karşılığında yanında Tamar'a verecek bir şeyi oladığı için mührünü ve bastonunu rehin olarak bırakır. Bir süre sonra bıraktıklarını

kişi aynı anda bir kadınla ve onun annesi ile evlenirse kendisi ve bu kadınlar yakılarak öldürülecektir.⁷⁷³ Ayrıca kız kardeşi veya üvey kız kardeşi ile zina eden kişi de ölümle cezalandırılacaktır.⁷⁷⁴ Tanrı tarafından bildirilen bu hükme rağmen üvey kız kardeşi Tamar'ı tuzağa düşürüp ona tecavüz eden Davud'un oğlu Ammon için hiçbir ceza uygulanmamıştır. Ancak bu olaydan iki yıl sonra Tamar'ın kardeşi Abşalom tarafından öldürülmüştür. Kız kardeşi Tamar'a tecavüz eden Ammon'a hiçbir şey yapılmayıp tek bir söz söylenmezken onu öldürttüğü için Abşalom büyük bir tepki almış ve uzun süre kaçak yaşamak zorunda kalmıştır.⁷⁷⁵

Tanah'a göre kız kardeşle ilgili hükümlerin yanı sıra teyzesi ve halası gibi yakın akrabası ile zina yapan kişi cezasız kalmayacaktır. Kardeşinin karısı ve amcasının eşi ile zina eden kişinin cezası ise çocuksuz kalmak olacaktır.⁷⁷⁶ Kayınvalidesi ile zina edene lanet edilmektedir.⁷⁷⁷ Ayrıca hayız halindeki bir kadınla birlikte olma zina kapsamına dahil edilmektedir.⁷⁷⁸

Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta zina ile birlikte her türlü cinsel sapkınlık ve homoseksüellik (livata) yasaklanmıştır. Ahlaka aykırı bu davranışların cezası ölümdür.⁷⁷⁹ Bu konu ile ilgili ilk örnek Lut kavminin başına gelenlerdir. İbrahim'den ayrılıp Sodom ve Gomorra'ya yerleşen Lut'un yerleştiği yerdeki insanlar arasında

almak için Tamar'a bir oğlak gönderir, ancak oğlağı götürenler kadını bulamazlar ve geri dönerler. Bu zina sonucunda Tamar hamile kalır. Üç ay sonra Yahuda'ya gelininin zina sonucunda hamile kaldığı haberi verilir. Bunu duyan Yahuda, Tamar'ın yakılarak öldürülmesini emreder. Fakat o, Yahuda'nın kendisine bıraktığı eşyaları ona göndererek " bu şeyler kiminse ben o adamdan gebe kaldım der. Kendi eşyalarını tanıyan Yahuda "Mademki onu oğlum Şela'ya vermedim, o benden daha salihdir." diyerek Tamar'ı cezalandırmaz. Bu zina olayının sonucunda Perets ve Zerah doğar.(Bkz. Tekvin, 38/2-30.) Kral Davud'un soyunun da Perets'e dayandığı söylenmektedir.(Bkz. I. Tarihler, 2/1-16.)

⁷⁷³ Bkz. Levililer, 20/14.

⁷⁷⁴ Bkz. Levililer, 20/17; Tesniye, 27/22.

⁷⁷⁵ Bkz. II. Samuel, 13/1-39.

⁷⁷⁶ Bkz. Levililer, 20/19-22.

⁷⁷⁷ Bkz. Tesniye, 27/23.

⁷⁷⁸ Bkz. Levililer, 18/19; 20/18.

⁷⁷⁹ Bkz. Levililer, 20/13,15-17; ayrıca bkz. Tora, Vayikra, 432-435.

ahlaksızlık hat safhadadır.⁷⁸⁰ Bu nedenle Tanrı onları cezalandırmak için meleklerini gönderir. Lut kendisine insan kılığında gelen Tanrı'nın meleklerini evinde misafir eder. Bu sırada sapıklık içinde olan Sodom halkı Lut'un evinin etrafını sarıp ondan bu misafirleri kendilerine teslim etmesini ister. Onların bu isteklerine karşılık Lut onlara kendi kızlarını vermeyi teklif eder. Ancak onlar bu teklifi reddedip misafirleri vermesi konusunda ısrar etmişlerdir. Halkın bu tutumu karşısında melekler Lut'a bu şehri ve insanlarını helak etmek için geldiklerini söyleyip ondan yakınlarını alıp burayı terk etmesini isterler. Bunun üzerine Lut eşini ve kızlarını alıp şehirden çıkar. Bu sırada karısı Tanrı'nın emrine uymayıp arkasına baktığı için bir tuz direği olur. Tanrı Sodom ve Gomorra'yı kükürt ve ateşle yok eder. Lut ve iki kızından başka kurtulan olmaz.⁷⁸¹ Ancak asıl önemli olan bundan sonra gerçekleşen olaydır. Çünkü bu felaketten kurtulan Lut'un kızları nesillerinin devamını sağlamak için babalarını sarhoş edip onunla birlikte olmuşlardır.⁷⁸² Ahlaksızlık yaptıkları için Sodom ve Gomorra halkını yok eden Tanrı, bu ensest ilişkiden dolayı Lut'u ve kızlarını hiçbir şekilde cezalandırmamıştır. Burada Tanah metinleri arasındaki çelişki açıkça görülmektedir. Bir tarafta kendileriyle ahit yaptığı halkın hayatına her an müdahale eden bir Tanrı imajı çizilirken diğer taraftan işlenen büyük günahlara karşı hiçbir ceza uygulamayan ve bütün bunları normal bir hadise gibi karşılayan bir Tanrı tasviri ortaya konulmaktadır.

Tanah'ta anlatılan ahlaki zaafılar bunlarla sınırlı değildir. Yakub'un büyük oğlu Ruben⁷⁸³ babasının cariyesi Bilha ile zina etmiştir.⁷⁸⁴ Tanrı'nın koymuş olduğu

⁷⁸⁰ Bkz. Tekvin, 13/8-14.

⁷⁸¹ Bkz. Tekvin, 18/20-22; 19/1-27.

⁷⁸² Bkz. Tekvin, 19/30-37.

⁷⁸³ Bkz. Tekvin, 29/32.

⁷⁸⁴ Bkz. Tekvin, 35/22.

yasalara göre Ruben ve Bilha'nın öldürülmesi gerekirken ne Yakup ne de Tanrı bu olayla ilgili olarak hiçbir yaptırımında bulunmamıştır.

Başlangıçta bu cinsel suçlara karşı kayıtsız kalan Tanrı, daha sonra Musa aracılığıyla bildirdiği yasalarla evlilik dışı cinsel ilişkileri ve sapık ilişkileri önlemeye çalışmıştır.⁷⁸⁵ O, bu şekilde ahlaklı bir birey dolayısıyla ahlaklı bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır.⁷⁸⁶ Ancak İsrailoğulları hükümlerin bildirilmesinden kısa bir süre sonra, daha Musa hayatta iken, yasayı ihlal etmişlerdir.⁷⁸⁷

Musa döneminde olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de İsrailoğulları kuralları çiğnemeye devam etmiştir. Hakimler döneminde Efraim'de bulunan bir Levili, zina suçundan dolayı babasının evine dönen cariyesini geri getirmek için Beytlehem'e gitmiştir. Burada birkaç gün kaldıktan sonra cariyesi ile birlikte evine dönmek için yola çıkan adam konaklamak için Benyaminoğullarının yaşadığı Gibe'a şehrine uğramıştır. Yaşlı bir adam onları evine konuk etmiştir. Bu sırada şehirden bazı kimseler evin etrafını sarıp ev sahibinden bu adamı, onunla beraber olmak için, kendilerine vermesini istemişlerdir. Bunun üzerine ev sahibi onlara kendi kızını ve misafirin cariyesini teklif etmiş, fakat onlar bu teklifi kabul etmemişlerdir. Sonunda Levili cariyesini bu insanlara vermiştir. Başlangıçta kendilerine iki kadın teklif edilen bu insanlar daha sonra sadece Levilinin cariyesine razı olmuşlardır. Bu olaydan kısa bir süre sonra cariye ölmüştür. Bundan haberdar olan diğer İsrail kabileleri Benyaminoğulları ile savaşmışlardır. Tanrı bütün bu olanlar karşısında önceleri sessiz kalırken daha sonra Benyaminoğulları ile savaşan

⁷⁸⁵ Kaufman-Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", Çev. Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya 2000, 93.

⁷⁸⁶ Alalu-Arditi vd., Yahudilik'te Kavram ...,156.

⁷⁸⁷ Bkz. Sayılar, 25/1.

diğer kabilelerin yanında yer almıştır.⁷⁸⁸ Yine Hakimler dönemi ile ilgili anlatılan bir başka olay kahin Eli'nin oğulları ile ilgilidir. Eli'nin kahin olan oğulları Toplanma Çadırı'nda (Mişkan'da) hizmet eden kadınlarla zina etmişlerdir. Onlar işledikleri bu günahlar sebebiyle İsrail halkını da suçlu duruma düşürmüşlerdir. Bu nedenle Tanrı, Eli'ye oğullarını ölümle cezalandıracağını ve onlara engel olmadığı için de artık onun kahinlik görevine son verdiğini söylemiştir.⁷⁸⁹

İsrail halkının işlediği zina suçu hakimler dönemi ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim

Yahudi tarihinde neredeyse Musa kadar etkili olan⁷⁹⁰ ve Tanrı tarafından sık sık kendisinden sonraki nesillere örnek gösterilen kral Davut⁷⁹¹ bile zina etmiştir. Tanah'ta anlatılanlara göre bu olay şöyle gerçekleşmiştir: “ Ve akşamlayın vaki oldu ki, Davut yatağından kalktı ve kral evinin damı üzerinde geziniyordu ve yıkanmakta olan güzel bir kadını gördü ve kadının bakılışı çok güzeldi. Ve Davut gönderip kadın hakkında soruşturdu. Ve biri dedi: Bu kadın Hitti Urya'nın karısı Eliam'ın kızı Bet-şeba değil mi? Ve Davut ulaklar gönderip onu getirtti; ve kadın onun yanına geldi ve murdarlığından tathir edilmiş olduğundan Davut onunla yattı; ve kadın evine döndü ve kadın gebe kaldım, dedi.”⁷⁹² Bu haberden sonra Davut, Ammonoğulları ile yapılan savaş dolayısıyla cephede bulunan Uriya'yı yanına getirtir. Ona savaşın gidişatını, ordunu durumunu sorar ve ardından evine gitmesini söyler. Ancak o evine gitmez sarayın dışında sabahlar. Ertesi gün bunu öğrenen Davut, ona niçin evine gitmediğini sorar. Uriya da Ahit Sandığı İsrail halkı ve tüm

⁷⁸⁸ Bkz. Hakimler, 19/1-30; 20/1-48. Tanah, farklı metinlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulduğu için bu olayın Hakimler döneminde geçtiği iddia edilse de Lut zamanında Sodom ve Gomarra'da yaygın olan cinsel sapkınlıklardan biri olabilir.

⁷⁸⁹ Bkz. I. Samuel, 2/22, 24-25, 34-36; 3/13-15.

⁷⁹⁰ Friedman, 53.

⁷⁹¹ Bkz. II. Samuel, 22/19-25; I. Krallar, 11/34; II. Tarihler, 6/16.

⁷⁹² Bkz. II. Samuel, 11/2-6.

ordu dışarıda dururken kendisinin evine gidip her türlü ihtiyacını karşılamasının doğru olmayacağını söyler. Bunun üzerine Davut bir gün daha orada kalmasını ve ardından evine gitmesini ister; fakat o yine gitmez. Sabah olduğunda Davut komutanı Yoab'a mektup yazıp onu Uriya eli ile gönderir. Mektupta Yoab'a Uriya'nın ölmesi için savaşın en şiddetli anında ön safa yerleştirmesini emreder. Komutan Davud'un emrini yerine getirir ve savaşın sonunda Hitti Uriya ölür. Davut, kocası için yas tutan Bet-şeba'nın üzüntüsü geçince onunla evlenir. Bu olaydan sonra Tanrı, peygamber Natan'ı Davut'a gönderir. Peygamber Natan anlattığı örnek olayla krala yapmış olduğu yanlış anlatır. Tanrı, Davud'a geçmişte kendisini kral seçip Saul'un elinden kurtardığı halde neden böyle bir suç işlediğini sorar ve yaptıklarının cezası olarak bu ilişkinin sonucunda dünyaya gelen çocuğun öleceğini söyler. Ayrıca onun eşlerini başkasının eline vereceğini haber verir. Bunun üzerine Davut çocuğun ölmemesi için yedi gün boyunca oruç tutup yerde yatar, ancak onun bu çabası çocuğun ölümünü engelleyemez.⁷⁹³

Tanrı, bu suç dolayısıyla Davud'a vereceğini söylediği bir diğer cezayı ise daha sonraki dönemlerde oğlu Abşalom eliyle gerçekleştirir. Davud'un oğlu Abşalom babasına karşı isyan edip Kudüs'te krallığını ilan eder. Bu sırada Davut, insanların daha fazla zarar görmesini önlemek için cariyelerini Kudüs'te bırakıp yanındaki diğer insanlarla Zeytinlik Dağı'na çıkmıştır. Abşalom, daha önce kardeşi Tamar'a tecavüz ettiği için Ammon'u öldürdüğü halde bu defa o, tam tersi bir tutum sergileyip babasının cariyelerine tecavüz etmiştir.⁷⁹⁴

Burada Tanrı, zina ettiği için Davud'u ve Bet-şeba'yı cezalandırmak yerine bu konu ile direk ilgisi olmayan ikinci ve üçüncü kişileri cezalandırmıştır. Bu tutumu

⁷⁹³ Bkz. II. Samuel, 11/6-27; 12/1-19.

⁷⁹⁴ Bkz. II. Samuel, 15/30; 16/1-23.

ile Tanrı, belirlediği hükümler doğrultusunda hareket etmeyerek kendisiyle çelişmiştir. Ayrıca zina suçuna ceza olarak bir başka cinsel suçun işlenmesine fırsat vermiştir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Tanah'ta belirlenen esaslar çerçevesinde zina suçunun cezası ne Tanrı ne de insanlar tarafından gereği gibi tatbik edilmiştir. Bu nedenle İsrail toplumundaki zina suçu ve sapık ilişkiler daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Yahuda kralı Rehoboam'ın (M.Ö. 931-915) döneminde Tanrı'nın yasaklamasına⁷⁹⁵ rağmen kendini fuhuşa vakfeden erkelerin bulunduğu belirtilmiştir.⁷⁹⁶ Rehoboam'dan sonra gelen kral Asa (M.Ö.911-871) ve Yehoşafat (M.Ö.870-844) bu çirkin davranışın halk arasında yaygınlaşmasını önlemek için bu insanları ülkeden çıkartmışlardır.⁷⁹⁷ Ancak bütün bu gayretler bu tür ahlaksızlıkların tamamen ortadan kalkmasına yetmemiş ve bu dönemin hemen sonrasında tarih sahnesine çıkan İsrail peygamberleri zina ve cinsel sapkınlıklarla mücadele etmiştir. Bu peygamberlerin ilki Amos'tur. Amos kitabında anlatılanlara göre İsrailoğulları arasında zina o kadar yaygınlaşmıştı ki, her kadın karşı komşusu ile zina etmekte ve baba-oğul aynı kadınla birlikte olmaktaydı. Bu nedenle Tanrı İsrail halkını cezalandıracaktı.⁷⁹⁸

Amos gibi İsrailoğullarını uyarmak ve sapkınlıktan kurtarmak için çaba sarf eden bir başka peygamber Hoşea'dır.⁷⁹⁹ O, sürekli zina eden ve bundan hoşlanan⁸⁰⁰ insanları Tanrı'nın sözünü dinlemeye davet etmektedir.⁸⁰¹ Hoşea, kendisini dinlemek istemeyen halkına zinanın şarap gibi insanın düşünmesini engellediğini

⁷⁹⁵ Bkz. Tesniye, 23/17.

⁷⁹⁶ Bkz. I. Krallar, 14/24.

⁷⁹⁷ Bkz. I. Krallar, 15/12; 22/46.

⁷⁹⁸ Amos, 2/6-8.

⁷⁹⁹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, I/287.

⁸⁰⁰ Bkz. Hoşea, 4/18.

⁸⁰¹ Bkz. Hoşea, 4/1.

ve zina yapan kadın ve erkekler sebebiyle halkın helak edileceğini haber vermektedir.⁸⁰² Amos ve Hoşea gibi Peygamberlerin uyarılarına rağmen İsrailoğulları arasındaki cinsel ahlâksızlıklar artarak devam etmiş⁸⁰³ ve hatta Mabel'in içerisine kadar taşınmıştır. Dindar bir kral olan Yoşiya (M.Ö. 637-608) Mabel'in içine kadar taşınmış olan bu ahlâksızlıkla mücadele etmiş ve bu çerçevede kendilerini fuhşa vakfeden erkeklere ait oluğu söylenen Mabel'deki yeri ortadan kaldırmıştır.⁸⁰⁴ Kral Yoşiya'nın yaptığı reform çalışmalarına rağmen İsrailoğulları arasındaki ahlâksızlıklar devam etmiştir. Bu konu Yeremya peygamberin kitabında da ele alınmıştır. Yeremya peygamber, Yahuda halkını doğru yola davet etmiş, yaptıkları ahlaksızlıklar sebebiyle Asur'a sürgün edilen İsrail halkının yaşadıklarını⁸⁰⁵ hatırlatarak ileride onların da benzer felaketler yaşayacaklarını söyleyerek uyarmıştır.⁸⁰⁶ Yeremya'nın uyarılarına rağmen halk Tanrı'ya karşı itaatsizlik etmeye devam etmiştir. Öyle ki, insanlar zina etmek için adeta birbirleriyle yarışmaktadır.⁸⁰⁷ Bu nedenle Tanrı, Yahuda halkına "zina ediciler" diye hitap etmektedir.⁸⁰⁸ Yahuda halkının bu tutumu nedeniyle Tanrı, Babil kralının eli ile Yahuda devletini yıkıp Yahuda'nın ileri gelenlerini sürgüne göndermiştir.

İsrailoğulları Babil'e sürgün edilmelerine rağmen cinsel suç ve sapkınlıklarını devam ettirmişlerdir. Sürgün dönemi peygamberi Hezekiel, bu şekilde davrandıkları için⁸⁰⁹ İsrailoğullarının hastalıkla, düşman eliyle yok edileceğini ve İbrahim'e vaadedilen toprakları mülk edinemeyeceklerini söylemiştir.⁸¹⁰

⁸⁰² Bkz. Hoşea, 4/11-16.

⁸⁰³ Bkz. Hoşea, 7/4.

⁸⁰⁴ Bkz. II. Krallar, 23/7.

⁸⁰⁵ Bkz. Yeremya, 29/23.

⁸⁰⁶ Bkz. Yeremya, 13/27.

⁸⁰⁷ Bkz. Yeremya, 5/7-10.

⁸⁰⁸ Bkz. Yeremya, 9/2.

⁸⁰⁹ Bkz. Hezekiel, 22/9-12.

⁸¹⁰ Bkz. Hezekiel, 33/24-30.

Buraya kadar edinilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Tanrı'nın belirlemiş olduğu yasalar ve uygulamış olduğu cezalar İsrailoğullarını cinsel sapkınlıklardan tam olarak uzaklaştıramamıştır. Onların bu tutumları toplumun helakına sebep olmuştur. Ayrıca İsrail ulusunun ahlaki zaafı zina ile sınırlı kalmamıştır. Onlar Musa tarafından bildirilen diğer yasaları da ihlal etmiştir. Bunlardan biri de On Emir'de yer alan adam öldürmeme konusundaki hükümdür.

2) İsrailoğullarında Artan Cinayetlere Yönelik Eleştiriler

Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta Tanrı, insanı kendi suretinde yarattığını ve onu mübarek kıldığını bildirmiştir.⁸¹¹ O, hem Nuh'a bildirdiği⁸¹² ve Nuh kanunları olarak bilinen esaslarda⁸¹³ hem de Musa'ya verdiği On Emir'de insanın öldürülmesini açıkça yasaklamıştır.⁸¹⁴ Tanrı bu suçun işlenmesi halinde verilecek cezanın hükümlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Buna göre suçsuz bir insanı kasten öldürmenin cezası "kisas" yoluyla öldürülmedir.⁸¹⁵ Bu suçu işleyen kim olursa olsun hiçbir ayrıcalık gözetilmeden cezanın uygulanması emredilmiştir.⁸¹⁶ Ancak bir kişi daha önceden planlamadan, kazara bir başkasının ölümüne sebebiyet vermişse cinayet işlemiş kabul edilmez ve ölümle cezalandırılmaz. Bunun yerine bu insanın, kendisinden intikam almak isteyen maktulun yakınlarından korunması için daha

⁸¹¹ Bkz. Tekvin, 1/27-29.

⁸¹² Bkz. Tekvin, 9/1-7.

⁸¹³ Bir kısmı Tanah'ta yer alan ve Yahudi geleneğinde Nuh kanunları olarak bilinen evrensel nitelikli hukuk kuralları şu şekilde sıralanmaktadır: 1) Putperestlikten kaçınmak. 2) Küfürden kaçınmak 3) Kan dökmek . 4) Zinadan, özellikle akrabalar arası zinadan kaçınmak. 5) Hırsızlık yapmamak. 6) Canlı hayvandan et koparıp yememek. 7) Adaleti sağlayacak adalet kurumlarını oluşturmak; bütün ilişkilerde adil ve dürüst olmak . (Bkz. Baki Adam, "Yahudiliğin Hristiyanlığa ve İslama Bakışı", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1998, XXXVII/336; ayrıca bkz. Kürşat Demirci, Yahudilik ve Dini Çoğulculuk, İstanbul 2000, 48; Rabbi Aaron Parry, Talmud Nedir?, çev. Esterya Seval Vali, İstanbul 2005, 212; Hamza Üzümlü, Tevrat ve Talmud'a Göre Yahudi Olmayanların Statüsü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994, 63-64.)

⁸¹⁴ Bkz. Çıkış, 20/13; Tesniye, 5/17.

⁸¹⁵ Bkz. Tekvin, 9/6; Çıkış, 21/12; Levililer, 24/17, 21; Sayılar, 35/16-22.

önceden belirlenen şehirlerden birine sığınması tavsiye edilmiştir.⁸¹⁷ Çünkü bu şehirlerden birine ulaşmadan veya sığındığı şehrin dışına çıktığında öldürülürse onu öldüren suçlu sayılmayacaktır.⁸¹⁸ Bu kişi kendisi hakkında hüküm veren kahinin ölümüne kadar sığındığı şehirden çıkamayacaktır.⁸¹⁹ Tanrı, koyduğu bu kanunlarla insanın en önemli değeri olan yaşama hakkını koruma altına almak istemiştir.⁸²⁰ Yahudi din adamları da Tanah'taki bu açık yasaklama sebebiyle cinayeti, en büyük günahlardan biri olarak kabul etmiş⁸²¹ ve bunun sadece insana değil, aynı zamanda Allah'a karşı işlenmiş suçlardan biri olduğunu dile getirmişlerdir.⁸²² Tanah ve Yahudi hukukunun bu açık yasağına rağmen Yahudiler, Tanrı'nın diğer emirlerine uymadaki isteksizliklerine benzer bir biçimde insan hayatına saygı hususunda da yeterince titiz davranmamışlardır. Bu isteksizlik sadece sıradan Yahudiler tarafından değil, Tanrı tarafından seçilmiş bazı kimseler tarafından da sergilenmiştir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Tanrı tarafından seçilmiş ilk kral olan Saul'da⁸²³ görülmektedir. Tanah'a göre Saul, kendisinin yerine geçeceği endişesiyle Davud'u öldürmek istemiş ve Davud'u korudukları gerekçesiyle kahinleri öldürtmüştür.⁸²⁴

Tanah'ta insanların hayatına son verdiği için eleştirilen bir başka insan kral Davut'tur. Daha önceden farklı açıdan ele aldığımız konuda da bahsettiğimiz gibi Davut, ordusunda yer alan Uriya'nın eşini elinden almış ve onu da hile ile öldürtmüştür.⁸²⁵ Böylece o, Tanrı'nın "öldürmeyeceksin" emrine karşı gelmiştir. Kral Davut, sadec Hitti Urya'nın değil hayatı boyunca bir çok kişinin ölümüne sebep

⁸¹⁶ Bkz. Levililer, 24/22.

⁸¹⁷ Bkz. Çıkış, 21/13, Sayılar, 35/22-26; Tesniye, 19/4-5,7.

⁸¹⁸ Bkz. Sayılar, 35/24,27

⁸¹⁹ Bkz. Sayılar, 35/28.

⁸²⁰ Alalu-Arditi vd., Yahudilik'te...,156.

⁸²¹ Cilacı, D.D. XXIV, S.4/48.

⁸²² Hamide Topçuoğlu, Eski İsrail Hukuku, Ankara 1948,42.

⁸²³ Bkz. Samuel, 11/12-15.

⁸²⁴ Bkz. Samuel, 15/9-24; 19/10; 22/16-19; 26/1-21.

olmuştur.⁸²⁶ Onun bu kan dökücü özelliği nedeniyle yeterince temiz sayılmadığı ve bundan dolayı inşa etmek istediği Mabet planından vazgeçirildiği belirtilmektedir. Tanah'a göre o,Tanrı'nın ismini yüceltmek⁸²⁷ ve "Ahit Sandığını" muhafaza etmek için bir mabet yapmayı düşünmüştür. Ancak Tanrı, peygamber Natan aracılığıyla bundan vazgeçmesini emretmiştir.⁸²⁸ Çünkü o, bir savaşçıdır ve çok kan dökmüştür.⁸²⁹

İsrailoğullarının kasten adam öldürme olayları Davut dönemi ile sınırlı kalmamıştır. İsrail krallığı ikiye ayrıldıktan sonra kurulan İsrail ve Yahuda devletlerinde de cinayetler işlenmeye devam etmiştir. Çoğunlukla taht kavgaları sebebiyle çıkan olaylarda bir çok insan öldürülmüştür. Örneğin İsrail krallarından Ela (M.Ö. 886-885), komutan Zimri tarafından öldürülmüştür. Krallığını ilan eden Zimri (M.Ö.885) daha önceki kral Baasha'nın bütün ailesini yok etmiştir. Zimri çok kısa süren krallığının ardından halkın desteğini alamayınca intihar etmiştir.⁸³⁰ Aynı dönemde benzer hadiseler Yahuda krallığında da yaşanmıştır. Kral Ahazya (M.Ö. 841) öldürüldüğünde annesi Atalya (M.Ö. 841-835) kral sülalesinden herkesi öldürtmüştür.⁸³¹ Bir başka Yahuda kralı Manesse (M.Ö.686-640) işlediği diğer günahların yanı sıra bir çok masum insanın kanını dökmüştür.⁸³² Kral Yehoram da kral olduğu zaman bütün kardeşlerini ve Yahuda halkının bazı ileri gelenlerini öldürmüştür. İşlediği bu cinayetler sebebiyle Tanrı onun ailesini yok edeceğini ve kendisine amansız bir hastalık vereceğini haber vermiştir.⁸³³

⁸²⁵ Bkz. II. Samuel, 11/2-27.

⁸²⁶ Bkz. I. Samuel, 27/9,11.

⁸²⁷ Kaufman-Eisenberg, Din Fenomeni, 124.

⁸²⁸ Bkz. II. Samuel, 7/4-17; I. Tarihler, 17/3-15.

⁸²⁹ Bkz. I. Tarihler, 22/7-9, ayrıca bkz. Özen,63.

⁸³⁰ Bkz. I. Krallar, 16/8-20.

⁸³¹ Bkz. II Krallar, 11/1-2; II. Tarihler, 22/10.

⁸³² Bkz. II. Krallar, 21/16.

⁸³³ Bkz. II Tarihler, 21/4,13-16.

İsrailoğulları arasında işlenen cinayetler sadece siyasi kaynaklı değildir. Yahuda devletinde halk kendilerini Tanrı'nın emirlerine riayet etmesi için uyaran kahin Zekarya'yı taşılayarak öldürmüştür. Bu yaptıklarının cezası olarak Tanrı, onları kendilerinden sayıca az olan Suriye ordusu karşısında yenilgiye uğratmıştır.⁸³⁴

Yahuda kralları Uzziya, Yotam, Ahaz ve Hizkiya döneminde peygamberlik yapan İşaya'nın kitabında bu konuya temas edilmektedir. Burada önceden insanların Tanrı'ya sadık olduklarını ancak daha sonraki dönemlerde diğer günahlarla birlikte adam öldürme hadiselerinin arttığı bu nedenle Tanrı'nın bütün şehirleri yerle bir edeceği haber verilmektedir.⁸³⁵ İşaya'nın çağdaşı olan peygamber Hoşea da benzer olaylardan söz etmektedir. Sürekli işlenen cinayetler sebebiyle Tanrı'nın hayvanlar dahil her şeyi yok edeceğini bildirmektedir.⁸³⁶ Hoşea gibi peygamber Amos, Yahuda'da bir çok cinayet işlendiğini bu sebeple Yerusâlim (Kudüs) dahil bütün Yahuda'nın yıkılacağını söylemektedir.⁸³⁷

Sürgün öncesinde ve sonrasında Yahuda'da peygamberlik yapan Yeremya, bazı kimselerin zina etmek, adam öldürmek için Mabel'e gelip Tanrı'dan yardım istediklerini ve bu şekilde davranarak kurtulduklarına inandıklarını ifade etmektedir. O, Yahudalıların işledikleri bu günahlar sebebiyle Tanrı'nın ceza olarak verdiği sürgünü ve yaşanan zorlukları önceden haber vermiştir.⁸³⁸ Sürgün dönemi peygamberi Hezekiel ise İsrailoğullarının kan dökmek için rüşvet aldıklarını; ayrıca haksız kazanç elde etmek için insanları öldürdüklerini, buna rağmen Tanrı'nın onları cezalandırmamak için aralarında iyi bir insan olup olmadığını araştırdığını

⁸³⁴ Bkz. II. Tarihler, 24/20-25.

⁸³⁵ Bkz. İşaya, 1/21-30.

⁸³⁶ Bkz. Hoşea, 4/1-3.

⁸³⁷ Bkz. Amos, 2/4-5.

⁸³⁸ Bkz. Yeremya, 7/9-16.

ancak kimseyi bulamadığını ve bu nedenle onları ateşle cezalandırdığını belirtmiştir.⁸³⁹

Yukarıda anlatılanlardan Yahudilik'te Tanrı'nın insan hayatına büyük önem verdiği ve cinayeti şiddetle yasakladığı, Yahudilerin ise bu yasağa çok da riayet etmediği anlaşılmaktadır. İnsan doğası açısından bakınca İsrailoğullarının bu emre uymamaları anlaşılabilir olsa bile Tanrı'nın insan hayatı konusunda emirlerine riayet etmemesi ve Yahudiler lehine bazı korkunç cinayetlere izin vermesi pek de anlaşılır olmamaktadır. Nitekim İsrailoğullarının Medyenlilerle yaptıkları savaşta evlenmemiş kızlar hariç çocuklar ve kadınların hatta hayvanların dahi öldürülmesini emretmiştir.⁸⁴⁰ Bu yaklaşım çerçevesinde Musa da Tanrı'nın İsrailoğullarına vaadettiği kutsal topraklarda yaşayan milletlerle⁸⁴¹ anlaşma yapmayı yasaklamış ve onlarla yapacakları savaşlarda hiçbir canlının sağ bırakılmamasını emretmiştir.⁸⁴² Tanah'a göre Tanrı, Musa'ya verdiği emrin bir benzerini kral Saul'a iletmış ondan Amalekilerin bütün kadınlarını, çocuklarını hatta hayvanlarını öldürmesini istemiştir. Saul bu emri tam olarak yerine getirmediği için de krallık ondan alınmıştır.⁸⁴³ Tanah'ta Tanrı'nın diğer milletlere yönelik bu kan dökme yanlısı tavrı sadece Musa ve Saul gibi önderlerin dönemleriyle sınırlı kalmamakta ve sonraki dönemlerde de devam etmektedir. Nitekim peygamber Elişa'nın İsrail kralı Yehoram'a ilettiği şu sözlerde de aynı yaklaşım görülmektedir. "Ve her duvarlı şehri ve her seçme şehri vuracaksınız; ve her iyi ağacı keseceksiniz ve bütün kaynakları

⁸³⁹ Bkz. Hezekiel, 22/12, 27-31.

⁸⁴⁰ Bkz. Sayılar, 31/7, 9, 13-19.

⁸⁴¹ Bu milletler şunlardır: Hittiler, Amoriler, Periziler, Hiviler, Yebusiler, Gırğasiler ve Kenanlılardır. (Bkz. Tesniye, 7/1, 20/17; ayrıca bkz. Baki Adam, "Yahudilik ve Şiddet", İslamiyat, 2002, V, S.26, 25 nolu dipnot.

⁸⁴² Bkz. Tesniye, 20/16-20.

⁸⁴³ Bkz. I. Samuel, 15/2-4., 9-24.

kapayacaksınız ve her iyi tarlayı taşlarla bozacaksınız.”⁸⁴⁴ Bu sözlerden anlaşıldığı üzere sadece insanların ve hayvanların öldürülmesi istenmiyor, insanların yaşaması için gerekli olan temel ihtiyaçların da ortadan kaldırılması emrediliyor.

3) Toplumda Yalan ve Hilenin Hakim Olduğu Eleştirisi

Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta Tanrı, İsrailoğullarından her konuda dürüst olmalarını istemektedir.⁸⁴⁵ Bu nedenle O, yalan söz söylemekten,⁸⁴⁶ yalan yere şahitlik yapmaktan,⁸⁴⁷ yalan yere yemin etmekten⁸⁴⁸ kısacası yalanın her türünden uzak kalmayı⁸⁴⁹ emretmektedir. Tanah'ta özellikle yalancı şahitlik konusu üzerinde önemle durulmakta, başkası aleyhine yalancı tanklık yapan kimsenin cezasının, karşısındaki kişiye yapmayı düşündüğü kötülüğün aynısı olduğu belirtilmektedir. Bu cezanın diğer insanlar için caydırıcı bir özellik taşıdığı düşünülmektedir.⁸⁵⁰ Tanah'ın yalanla ilgili hükümlerini yorumlayan din adamları ise yalan yere şahitlik yapmayı cinayetle eşdeğerde görmektedir. Buna göre bir insan sadece fiziksel hareketlerle değil, mahkemede yalancı şahitlik yaparak, diliyle de bir başkasının ölümüne sebep olabilir.⁸⁵¹ Bu şekilde bir insanın hayatını sona erdirecek kadar ciddi sonuçlar doğuran yalancı şahitlik, büyük günahlar arasında yer almaktadır.⁸⁵²

Tanrı'nın ve Yahudi din adamlarının yalan konusundaki bu hassasiyetine rağmen İsrailoğulları doğrulukla ilgili hükümleri zaman zaman ihlal etmişlerdir.

⁸⁴⁴ Bkz. II. Krallar, 3/1,19.

⁸⁴⁵ Alalu-Arditi vd.,157.

⁸⁴⁶ Bkz. Çıkış, 23/1.

⁸⁴⁷ Bkz. Çıkış, 20/16; 23/1.

⁸⁴⁸ Bkz. Çıkış, 20/7; Levililer, 19/11-12. Yahudi geleneğine göre yalan yere yemin etmek Tanrı'nın ismini reddetmek ve Onu küçük düşürmek demektir. Bu nedenle Tanrı, bu günahı işleyen kişiyi hiçbir şekilde affetmeyecektir. (Bkz. Tora, Şemot, 224-227; Tora, Vayikra, 392, 395.)

⁸⁴⁹ Bkz. Çıkış, 23/7.

⁸⁵⁰ Bkz. Tesniye, 19/16-21.

⁸⁵¹ Tora, Şemot, 233.

⁸⁵² Cilacı, D.D., XXIV, S.4/48.

Yahudi tarihine bakıldığı zaman özellikle İsrail krallığının ikiye bölünmesinden sonraki dönemde yaygınlaşmış ve ahlaki değerler yerini yalana bırakmıştır. Tanah'ta anlatılanlardan anlaşıldığı üzere sadece halk değil, insanları iyiye güzele ve doğruya çağırması gereken dini önderler bile yalan söylemekteydi.⁸⁵³ Toplumu yalandan sakındıran ve doğruya çağıran peygamberler ise siyasi otoritelerin baskı ve cezalarıyla karşılaşmaktaydı. Böyle bir cezaya maruz kalanlardan biri peygamber Mika'dır. Mika, İsrail kralı Ahab'ın beklentisi doğrultusunda söz söylemediği için Ahab tarafından hapse attırılmıştır.⁸⁵⁴ Doğru söylediği için hapse atılan Mika, kendilerini dini lider olarak tanıtan birçok kişinin Tanrı adına verdikleri iyi ve güzel haberlerle insanları kandırdıklarını bildirmiştir.⁸⁵⁵ Mika ile aynı dönemde faaliyette bulunan İşaya peygamber de bu konuyu ele almış yalan sözlerle halkı yanlış yola yönlendiren bu insanların toplumun helakına sebep olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁶ İşaya, insanların Tanrı'yı hatırlayıp Ondan korkmak yerine yalan söylemeye devam ettiklerini⁸⁵⁷ bundan dolayı Tanrı'nın onlara yardım etmeyeceğini belirtmiştir.⁸⁵⁸

⁸⁵³ Tanah'ta yer alan bilgilere göre İsrail krallarından I. Yeroboam döneminde Yahuda'dan gelen bir peygamber, kral Yeroboam'ı yaptırmış olduğu altın buzağılara tapmaması konusunda uyarılmış ancak kral onu dinlemeyip ibadete devam etmek istemiştir. Bunu üzerine o anda eli iş görmez hale gelmiş ve kral peygamberden elinin iyileşmesi için dua etmesini istemiştir. Peygamber kralın isteğini yerine getirmiş ve Yeroboam'ın eli düzelmiştir. Bu iyiliğin karşılığında kral Yeroboam, peygamberden İsrail'de kalmasını istemiştir. Ancak peygamber Tanrı'nın kendisine burada kalmasına izin vermediğini söylemiştir. Bütün bu olanlardan haberdar olan İsraili bir peygamber de oradan ayrılmak üzere olan peygamberi bulup evine davet etmiş, ancak peygamber krala söylediklerini ona da söyleyerek bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine İsraili peygamber, ona burada kalması konusunda Tanrı'nın kendisi ile görüşüğünü söyleyerek Yahudalı peygamberi İsrail'de kalması için ikna etmiştir. Fakat Tanrı, emrine itaat etmediği gerekçesiyle Yahudalı peygamberi ölümle cezalandırmıştır.(Bkz. I. Krallar, 13/1-26.) Burada ilginç olan bir insanın peygamber olduğu halde yalan söylemesi ve Tanrı'nın yalan söyleyen peygamber yerine diğerini cezalandırmasıdır.

⁸⁵⁴ Bkz. I. Krallar, 22/1-37; II Tarihler, 18/1-34. Peygamber Mika M.Ö. VIII. yüzyılda güneydeki Yahuda krallığında peygamberlik yapmıştır.(Bkz. Günaltay, III/417.) Onun görev yaptığı dönemde Yahuda kralı Yehoşafat ve İsrail kralı Ahab birleşip Suriye'ye karşı savaşmak için karar aldıkları zaman İsrail kralı Ahab, bu konuda peygamber Mikaya danışmıştır.(Bkz. I. Krallar, 22/9-10; ayrıca bkz. Sinanoğlu, Nübüvvet, 127.)

⁸⁵⁵ Bkz. Mika, 3/5,11.

⁸⁵⁶ Bkz. İşaya, 9/15-16.

⁸⁵⁷ Bkz. İşaya, 57/11.

⁸⁵⁸ Bkz. İşaya, 59/1-4.

Peygamberlerin bütün uyarılarına rağmen İsrailoğullarının büyük bir kısmı yalan söylemeye devam etmişlerdir.

Tanah'a göre Tanrı, insanlara her türlü yalandan uzak durmalarını emrettiği gibi hile ile davranmayı da yasaklamıştır.⁸⁵⁹ O, insanları alışverişte sahtekarlık yapmaktan menetmiştir.⁸⁶⁰ Buna rağmen İsrailoğulları, Tanrı'nın bu husustaki emirlerini de zaman zaman ihlal etmiştir. Gelen peygamberler İsrailoğullarında yaygınlaşan bu hilekarlık ve yalancılıkla mücadele etmiştir. Bu mücadeleyi veren peygamberden biri de Amos'tur. O, hile ve yalanın halk arasında yaygınlık kazandığını ve insanların yaptıkları hilelerle birbirlerini kandırmak için fırsat kolladıklarını ve Tanrı'nın bu şekilde davranan insanları cezalandıracağını haber vererek İsrail ulusunu uyarmıştır.⁸⁶¹ Amos'un uyarılarını dikkate almayan İsrailoğulları, yalan söyleyip hile ile davranmaya devam etmişlerdir. Bundan dolayı Amos'tan birkaç yıl sonra peygamberlik görevine başladığı tahmin edilen Hoşea, İsrail ulusunu yalancılıkla suçlamış,⁸⁶² yaptıkları sahtekarlıklar nedeniyle Tanrı'nın onlara iyilik yapmaktan vazgeçtiğini bildirmiş⁸⁶³ ve onları doğrulukla hareket etmeye davet etmiştir.⁸⁶⁴ Onun bu uyarılarına rağmen insanlar yalan yere yemin ederek adeta Tanrı'ya meydan okumuşlardır. Bu nedenle Tanrı, onlara ait her şeyi yerle bir edeceğini haber vermiştir.⁸⁶⁵ Nitekim peygamberlerin bu uyarılarını dikkate almayan İsrailoğulları sonunda Babil Sürgünü ile cezalandırılmışlardır. Sürgün olayına şahit olan Yeremya peygamber ise yaşanan felaketlere rağmen, insanların

⁸⁵⁹ Bkz. Levililer, 19/11.

⁸⁶⁰ Bkz. Levililer, 19/35; Tesniye, 25/13.

⁸⁶¹ Bkz. Amos, 8/5-14.

⁸⁶² Bkz. Hoşea, 4/2.

⁸⁶³ Bkz. Hoşea, 7/1-2.

⁸⁶⁴ Bkz. Hoşea, 10/12.

⁸⁶⁵ Bkz. Hoşea, 10/3-12.

tövbe edip Tanrı'ya dönmek yerine hala yalan ve hile ile meşgul olduklarını,⁸⁶⁶ peygamberlerden kahinlere kadar herkesin yalan söylemeye devam ettiğini⁸⁶⁷ ifade etmiştir. Son peygamberlerden biri olan Zekarya, söyledikleri yalan ve hilelerle insanları kandıranların sefil olduklarını⁸⁶⁸ ve yalan yere yemin eden insanların Tanrı tarafından cezalandırılacağını söylemiştir.⁸⁶⁹

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Tanrı, gönderdiği peygamberler vasıtasıyla ve verdiği cezalarla insanları yalan ve hileden uzak tutmaya çalışmıştır. Ancak İsrailoğulları peygamberlerin bu uyarılarına rağmen yalan söyleyip hile yapmaya devam etmişlerdir.

Yalan ve hile konusu ile ilgili olarak Tanah metinlerini incelerken dikkatimizi çeken bir başka konu da şu olmuştur. Tanrı, bir taraftan dürüst olmadıkları için İsrailoğullarını eleştirirken diğer taraftan ortaya koyduğu tavrı ile kendisiyle çelişmiştir. Örneğin sürgün öncesinde ve sonrasında Yerusâlim'de (Kudüs'te) peygamberlik yapan Yeremya, yalan ve hileye başvurdukları için Tanrı'nın İsrailoğullarına vereceğini söylediği cezalarla onları uyarırken, kendisi kralın isteği ile halkın ileri gelenlerine yalan söylemiştir.⁸⁷⁰ Tanrı, bu olay sonrasında ne Yeremya'ya bir ceza vermiş ne de bir söz söylemiştir.⁸⁷¹

⁸⁶⁶ Bkz. Yeremya, 8/4-8.

⁸⁶⁷ Bkz. Yeremya, 8/8-12.

⁸⁶⁸ Bkz. Zekerya, 10/2.

⁸⁶⁹ Bkz. Zekerya, 5/3-5.

⁸⁷⁰ Bkz. Yeremya, 38/17-19,24-28.

⁸⁷¹ Tanah metinlerini incelediğimiz zaman Tanrı'nın bu tavrını İsrailoğullarının ataları döneminde de ser- gilediği anlaşılmaktadır. Örneğin İsrail'in atası İbrahim, Mısır'a gittiği zaman eşi Sara'yı kız kardeşi olarak tanıtmıştır.⁸⁷¹ Ancak bir süre sonra yalan söylediği anlaşılmış ve Sara'yı eş olarak alan Firavun, birçok hediye ile Sara'yı İbrahim'e geri vermiştir. İbrahim yalan söyleyip Firavun'u aldattığı halde birçok hediye elde etmiştir. Bu olayda Tanrı'nın yalan söylediği için İbrahim'i cezalandırması gerekirken tam tersine O, İbrahim'in birçok hediye almasına fırsat vererek adeta onu ödüllendirmiştir. Ayrıca bu olayda hiçbir suçu olmayan Firavun'un sarayını yıkarak onu cezalandırmıştır.(Bkz. Tekvin, 12/14-20.) Mısır'da gerçekleşen bu olayın bir benzeri Gerar'da yaşanmıştır. İbrahim Gerar'a misafir olarak gittiğinde yine Sara'yı kız kardeşi olarak tanıtmıştır. Bunun üzerine Gerar kralı Abimelek, Sara'yı eş olarak almıştır. Abimelek, rüyasında Sara'ya dokunmaması için Tanrı tarafından uyarılmıştır. Bu rüyadan sonra o, Sara'yı İbrahim'e geri vermiş

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere İsrailoğulları ilk dönemlerden itibaren yalana ve hileye başvurmuşlardır. Onlar sadece dürüstlük konusundaki kuralları ihlal etmekle kalmamış, yalan ve hilenin yanısıra zulüm, haksızlık ve adaletsizlik yapmama ile ilgili hükümleri ihlal etmişlerdir.

4) Toplumda Hakim Olan Zulüm, Haksızlık ve Adaletsizliğe Yönelik Eleştiriler

Tanah'ta İsrailoğullarına ve özellikle hakimlere adaleti sağlamak için nasıl bir yol takip edecekleri konusunda detaylı bilgiler verilmektedir. Buna göre Tanrı, bir davada adaleti saptıracak şekilde konuşmayı yasaklamıştır.⁸⁷² Ayrıca bir insan suçsuz ise haksız yere öldürülmemelidir.⁸⁷³ Yahudi hukukunda bir kişiye ölüm cezası verilmesi için belirlenen kurallar çok ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş ve her bir

ve ona neden yalan söylediğini sormuştur. İbrahim'de gerçekten de onun kız kardeşi olduğunu söylemiştir.(Bkz. Tekvin, 20/1-13.) Bu olay sonrasında da Tanrı, İbrahim'i cezalandırmamıştır. Yahudi din adamları da Sara'nın İbrahim'in akrabası olduğunu, o dönemde bir kişinin akrabası olan kıza "kız kardeşim" dediğini iddia ederek İbrahim'in yaptığı bu yanlış davranışın doğruluğunu savunmuşlardır.(Tora, Türkçe Çevirileri ve Açıklamalarıyla, Tora ve Aftara, 1. Kitap, Şemot, Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 2002, 84-85.)Yukarıdaki her iki olayda da İbrahim yalan söylemiş, ancak Tanrı İbrahim'i cezalandırmak yerine bu konuda hiçbir suçu olmayan insanları cezalandırmıştır. Yahudi din adamları da meseleyi ahlaki açıdan değerlendirmek yerine kelime oyunlarına başvurmuşlardır. İbrahim gibi oğlu İshak da eşi Rebeka'yı kız kardeşi olarak tanıtmıştır. Tanrı'nın emriyle Gerar'a yerleşen İshak, buradaki insanların kendisini öldürüp eşini elinden alacakları endişesiyle onu kız kardeşi olarak tanıtmıştır. Gerçeği öğrenen Gerar kralı Abimelek, bu davranışından dolayı İshak'a kızmıştır.(Bkz. Tekvin, 26/1-11.) Ancak Tanrı, yalan söylediği için İshak'a hiçbir yaptırımda bulunmamıştır. Atalar dönemindeki yalan ve hileler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Tanrı tarafından "İsrail" lakabı verilen (Bkz. Tekvin, 32/28.) Yakub'un hayatında yalan ve hile eksik olmamıştır. O, önce annesi Rebeka ile birlikte babası İshak'ı kandırıp onun Esav'a vermeyi düşündüğü ilk oğulluk hakkını almıştır. Esav'ın kendisini öldüreceği endişesiyle Yakup dayısı Laban'ın yanına kaçmıştır.(Bkz. Tekvin, 27/1-45.) Yakup, burada dayısı ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Yakup, dayısına yedi yıl çobanlık yapacak bunun karşılığında Laban da küçük kızını ona verecektir. Ancak dayısı Laban, onu kandırıp küçük kızı yerine büyük kızı ile evlendirmiştir.(Bkz. Tekvin, 29/16-29.) Daha sonra Yakup'la dayısı sürülerin paylaşımı konusunda bir anlaşma yapmışlardır. Buna göre sürüde doğan çizgili ve benekliiler Yakub'un olacaktır. O, doğacak olan yavruların çizgili ve benekli olması için hileye başvurmuş ve sürüdeki çizgili ve benekli yavruların sayısı artmıştır.(Bkz. Tekvin, 30/33-43.) Bütün bu olup bitenler karşısında Tanrı hiçbir tepkide bulunmamıştır. Yahudi din adamları da bu konu ile ilgili olarak yaptıkları yorumlarında böyle bir iş anlaşmasında herkesin kendi çıkarını gözetmek zorunda olduğunu iddia ederek Yakub'un yaptıklarının doğruluğunu savunmuşlardır.(Tora, Bereşit, 230.)

⁸⁷² Bkz. Çıkış, 23/1-2; ayrıca bkz. Tora, Şemot, 281.

⁸⁷³ Bkz. Çıkış, 23/7.

şartın tek tek yerine gelmesi koşulu getirilmiştir.⁸⁷⁴ Bir insanın suçu ispatlanana kadar herhangi bir ceza uygulanamazken suçlu da cezasız kalmaz.⁸⁷⁵ Bütün her şeyden önce Tanrı, herkese eşit muamele edilmesini emretmektedir. O, ne bir insan fakir olduğu için kendisine acınarak suçsuz sayılmasını⁸⁷⁶ ne de fakir ve değersiz görülerek hakkının elinden alınmasını istemektedir.⁸⁷⁷ Ayrıca Tanrı, İsrailoğullarına Mısır'da garip oldukları zamanı hatırlatarak garibe haksızlık etmemelerini, dul kadını ve öksüzü incitmemelerini emretmektedir.⁸⁷⁸ Kısaca Tanrı, daima hakkın ve adaletin gözetilmesini istemektedir. Tanrı'nın adalatın sağlanması, zulüm ve haksızlığın önlenmesi için koyduğu bu hükümler dolayısıyla Yahudi din adamları da bu konu üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.⁸⁷⁹

Tanah'ta haklıyı haksızdan ayırma konusunda büyük bir titizlik gösterildiği gibi zor durumda kalan insanlara da zulmedilmesine izin verilmez. Bunun için her yedi yılda bir borçların affedilmesi emredilmiştir.⁸⁸⁰ Eğer bir Yahudi zor durumda kaldığı için tarlasını satmak zorunda kalmış ise her elli yılda bir toprakların eski sahibine verilmesi istenmektedir.⁸⁸¹ Yine Tanrı, dulların ve öksüzlerin yararlanması

⁸⁷⁴ Öyle ki, bir kişinin bir başkasını kılıçla kovaladığı görülse ve cinayet işlememesi için uyarılmasına rağmen bu suçu işlese ve bu anda tanıklar gözlerini kapatsalar ve gözlerini açtıklarında suçluyu elindeki kanlı kılıcıyla görseler bile birinci dereceden tanık sayılmadıkları için katilin idama mahkum edilemeyeceği belirtilmektedir.(Bkz. Tora, Şemot, 283; ayrıca bkz. Parry, 220.

⁸⁷⁵ Bkz. Çıkış, 23/7; ayrıca bkz. Tora, Şemot, 282-283.

⁸⁷⁶ Bkz. Çıkış, 23/3; ayrıca bkz. Tora, Şemot, 280-281.

⁸⁷⁷ Bkz. Çıkış, 23/6; Levililer, 19/15; Tesniye, 1/17; ayrıca bkz. Tora, Şemot, 283.

⁸⁷⁸ Bkz. Çıkış, 22/21-23; Tesniye, 10/18.

⁸⁷⁹ Yahudi din adamlarına göre Tanrı'ya içtenlikle bağlı olmak isteyen kimse öncelikle hukuk kuralları konusunda titiz olmalıdır. Ayrıca düzgün bir mahkeme salonu en az bir mabet kadar önemlidir. Eğer bir insan başkasının canı, malı ve namusu konusunda ihmalkar davranıyorsa o, en az Şabat veya yeme içme kurallarını ihlal eden kişi kadar Yahudilik'ten uzaktır.(Bkz. Tora, Şemot, 243) Konunun öneminden dolayı adaleti sağlamakla yükümlü olan hakim de önemli bir konuma sahiptir. Yahudi din adamlarına göre hakim, Tanrı ve peygamberler adına Tanah'ta belirlenen kuralları uygulamakla görevli olup davaları dinin esaslarına göre yürüten kimsedir.(Bkz. Dinler Tarihi Ansiklopedisi, I/272.) Davasını doğru yöneten bir hakimın Tanrı'nın yaratma faaliyetine ortak olduğu, adil olmayan bir hakimın ise Tanrı'nın yarattığı dünyayı yıktığı düşünülür.(Bkz. Tora, Şemot, 243.)

⁸⁸⁰ Bkz. Tesniye, 15/1-6, 9.

⁸⁸¹ Bkz. Levililer, 25/25-29.

için hasattan sonra mahsulden artakalanın toplanmasını yasaklamaktadır.⁸⁸² Ayrıca yedi yılda bir kölelerin serbest bırakılmasını⁸⁸³ ve her fırsatta kimsesiz, yoksul, yardıma muhtaç insanlara yardım edilmesini emretmektedir.⁸⁸⁴

Tanrı, yukarıda belirtilen bu kanunlarla adil bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir.⁸⁸⁵ Ancak İsrailoğullarının zamanla Tanrı'dan uzaklaşmaları ahlaki dejenerasyonu da beraberinde getirmiştir. İsrail krallığında sadece halk değil, seçkin kişiler de hukuk kurallarına riayet etmemiştir. Bu çerçevede Tanrı'nın kendisiyle görüştüğü özel insanlardan biri olan kral Süleyman⁸⁸⁶ bile vergi toplama konusunda adil davranmamıştır ve kendi kabilesinden hiç vergi almazken kuzeydeki kabilelerden aşırı vergi almıştır.⁸⁸⁷ O, kuzeyden aldığı vergilerle ülkenin güneyine yatırım yapmıştır. Ayrıca yaptırdığı inşaa faaliyetleri için gerekli işgücünü zorunlu çalışma (angarya) yöntemiyle temin etmiştir.⁸⁸⁸ Süleyman'ın uyguladığı ağır vergi politikası oğlu Rehoboam döneminde de sürdürülmüştür. Süleyman döneminde görülmeye başlayan iç karışıklıklar bu dönemde daha da artmıştır. Süleyman'ın ve oğlu Rehoboam'ın yaptığı haksızlıklar İsrail krallığının ikiye ayrılmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Rehoboam döneminde İsrail krallığı ikiye ayrılmıştır.⁸⁸⁹

İsrail krallığının ikiye ayrılmasına neden olan haksızlık ve adaletsizlik her iki devlette de devam etmiştir. İsrail krallarından Ahab, sarayının yanında bulunan, halktan bir kişiye ait bağı zorla almak istemiştir. Ancak bu kişi onun isteğini yerine getirmediği için kraliçe İzabel tarafından ölümle cezalandırılmıştır. Ahab'ın döneminde yapılan haksızlık bununla sınırlı kalmamıştır. O, kendisinin istediği

⁸⁸² Bkz. Levililer, 19/9-11; Tesniye, 24/19-22.

⁸⁸³ Bkz. Çıkış, 21/2-12.

⁸⁸⁴ Bkz. Çıkış, 22//25-28; Tesniye, 15/9-12; 24/14-16.

⁸⁸⁵ Kaufman-Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına...,273.

⁸⁸⁶ Bkz. I. Krallar, 9/1-3; II Tarihler, 7/11-13.

⁸⁸⁷ Sevilla Sharon, 22; Besalel, 44.

⁸⁸⁸ Bkz. I. Krallar, 5/13-18; 9/15.

şekilde hüküm vermediği için peygamber Mika'yı hapse attırmıştır.⁸⁹⁰ Mika'nın uyarılarını dikkate almayan Ahab, Tanrı tarafından ölümle cezalandırılmıştır.⁸⁹¹ Bu şekilde haksızlığa uğrayan peygamber Mika, yönetici zümrenin yaptığı haksızlıklar üzerinde durmuş⁸⁹² ve onların yaptıkları haksızlığa rağmen Tanrı'nın kendilerine bir ceza vermeyeceğini düşündüklerini söylemiştir. Ancak yöneticilerin bu zannına rağmen Tanrı'nın İsraililer arasındaki zulüm ve adaletsizlikler nedeniyle Mabel'di yerle bir edeceğini haber vermiştir.⁸⁹³ Mika'nın bu uyarılarına rağmen gerek yönetici gerek halk kesiminde zulüm ve adaletsizlikler varlığını devam ettirmiştir. Mika gibi İşaya peygamber de haksızlık ve adaletsizlikle mücadele etmiştir. O, halkın ileri gelenlerinin adaletten uzaklaştıklarını,⁸⁹⁴ yetim ve yoksulu korumadıklarını,⁸⁹⁵ adil olmak adına insanlara zulmettiklerini söylemiştir.⁸⁹⁶ O, dul kadının, öksüzün malını elinden almak ve düşkün insanın hakkını gasp etmek için haksız ferman çıkartan ve bunu kanun haline getiren kişilerin çok acı bir şekilde cezalandırılacağını bildirerek⁸⁹⁷ Yahuda devletinin önde gelenlerini uyarmıştır. Peygamberlerin uyarılarına rağmen Yahuda halkının çoğunluğu ve yöneticilerin bir çoğu haksızlık etmeye devam etmişlerdir.

Yahuda'da adaletsizliğin yaygınlaştığı dönemde İsrail krallığında da haksızlık ve adaletsizlik yaygınlaşmıştır. İsrail'de peygamberlik yapan Amos, İsrail halkının salih ve yoksul kimselere değer vermediklerini,⁸⁹⁸ onların sahip oldukları en değersiz

⁸⁸⁹ Bkz. II Krallar, 12/1-33.

⁸⁹⁰ Bkz. I Krallar, 21-1-29; 22/26-27; II. Tarihler, 18/25-27.

⁸⁹¹ Bkz. I. Krallar, 22/34-36.

⁸⁹² Sevilla Sharon, 34.

⁸⁹³ Bkz. Mika, 2/2-6; 3/2-4, 9-12; 7/3.

⁸⁹⁴ Bkz. İşaya, 5/7-10.

⁸⁹⁵ Bkz. İşaya, 1/23.

⁸⁹⁶ Bkz. İşaya, 47/6; 58/2; 59/3-5,13.

⁸⁹⁷ Bkz. İşaya, 10/1-2.

⁸⁹⁸ Bkz. Amos, 4/4-11.

şeyleri bile ellerinden almak istediklerini⁸⁹⁹ fakir insanları zor durumda bıraktıklarını,⁹⁰⁰ en önemlisi insanların artık hakkı ve adaleti gözetmediklerini⁹⁰¹ söylemiştir. Amos'tan birkaç yıl sonra peygamberlikle görevlendirildiği söylenen Hoşea da haksızlık ve zorbalık yapanların cezasız kalmayacağını belirtmiştir.⁹⁰² Bu uyarılara rağmen İsrailoğulları haksızlık ve adaletsizlik yapmaya devam etmişlerdir. Bu nedenle Tanrı da onları cezalandırmaya devam etmiştir.

M.Ö. VII. yüzyılda peygamberlik yapan Habakkuk,⁹⁰³ yaşanan bütün felaketlerin İsrail ulusunda hakim olan haksızlık ve adaletsizliğin bir sonucu olduğunu söylemiştir.⁹⁰⁴ Aynı yüzyılda yaşayan peygamber Tsefenya, Tanrı'nın verdiği cezalara insanların haksızlık yapmaktan çekinmediklerini bu nedenle Tanrı'nın da onlara hakkettikleri karşılığı vereceğini söylemiştir.⁹⁰⁵ Yeremya peygamber de suçsuz ve fakir insanlara karşı haksızlık edildiğini, yapılan bu haksızlıklar nedeniyle Yahuda'nın ayakta kalma girişimlerinin sonuçsuz kalacağını, ülkenin yerle bir edileceğini söylemiştir.⁹⁰⁶ Bu sözlerinden dolayı o, dövülmüş ve hapse atılmıştır.⁹⁰⁷ Ona göre yapılan bu haksızlıklar nedeniyle Yahuda'nın ayakta kalma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanacak, ülke yerle bir edilecektir Nitekim Babil sürgünü ile Yeremya'nın bu kehaneti gerçekleşmiştir. Yapılan haksızlık ve adaletsizlik Yahuda devletinin yıkılmasında önemli bir etken olmasına rağmen İsrailoğulları, haksızlık yapmaya devam etmişlerdir. Sürgün döneminde peygamberlik yapan Hezekiel'e göre İsrailoğulları kötülük yapmakta diğer ulusları

⁸⁹⁹ Bkz. Amos, 2/6-8.

⁹⁰⁰ Bkz. Amos, 4/1; 5/11; 8/4-5,

⁹⁰¹ Bkz. Amos, 5/7; 6/12-13.

⁹⁰² Bkz. Hoşea, 4/2-6.

⁹⁰³ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...,159; ayrıca bkz. Sinanoğlu, Nübüvvet,132.

⁹⁰⁴ Bkz. Habakkuk, 1/4 ; 2/17.

⁹⁰⁵ Bkz. Tsefenya, 3/5.

⁹⁰⁶ Bkz. Yeremya, 2/34-37.

⁹⁰⁷ Bkz. Yeremya, 5/27-30; 32/1-6; 37/15; 38/4-7.

bile geride bırakmışlardır.⁹⁰⁸ Çünkü halk arasında zorbalık,⁹⁰⁹ haksızlık, gaddarlık ve yoksula zarar vermek gibi kötü davranışlar yaygın bir hale gelmiştir.⁹¹⁰ O, İsrail ulusunun yaşadığı sıkıntıların işlediği günahların bir bedeli olduğunu düşünmektedir.⁹¹¹ Hezekiel de diğer peygamberler gibi bu zulüm ve haksızlıklara son vermeleri konusunda İsrailoğullarına öğüt vermiş,⁹¹² devam etmeleri halinde Tanrı'nın onları daha büyük bir yıkımla cezalandıracağını⁹¹³ söyleyerek uyarmıştır. Hezekiel'in bu uyarıları İsrailoğullarını haksızlık ve adaletsizlik yapmaktan alıkoymamış ve sürgün döneminde de birbirlerine zulmetmeye devam etmişlerdir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Tanrı'nın bütün uyarılarına rağmen İsrailoğulları zulüm, haksızlık ve adaletsizlik yapmaya devam etmişlerdir. Bu davranışlar hırsızlık, rüşvet ve yolsuzluğu da beraberinde getirmiştir.

5) Toplumda Hırsızlık, Rüşvet ve Yolsuzlukların Artmasına Yönelik Eleştiriler

Tanah'ta Tanrı, hırsızlık, rüşvet gibi haksız kazanç edinme şekillerini yasaklamış⁹¹⁴ ve bu tür hareketlere ne tür ceza vereceğini belirtmiştir.⁹¹⁵ Tanrı, hırsızlık ve rüşvet ile ilgili olarak belirlemiş olduğu kurallarla hem kişisel mülkiyet

⁹⁰⁸ Bkz. Hezekiel, 5/6-7; 16/47-52.

⁹⁰⁹ Bkz. Hezekiel, 33/25-26; 36/18.

⁹¹⁰ Bkz. Hezekiel, 22/29.

⁹¹¹ Bkz. Hezekiel, 20/5-9.

⁹¹² Bkz. Hezekiel, 12/19; 22/7,12; 45/9.

⁹¹³ Bkz. Hezekiel, 12/17-21.

⁹¹⁴ Bkz. Çıkış, 20/15; 23/8; Levililer, 19/11; Tesniye, 5/19; 27/25.

⁹¹⁵ Tanah'ta yer alan ifadelere göre bir öküz çalan, beş öküz; bir koyun çalan dört koyun şeklinde tazminat ödeyecektir. Hırsız çaldığı hayvanla yakalanırsa bunun iki katını ödemekle yükümlüdür. Eğer hırsızın çaldığı hayvanın tazminatını ödeyecek kadar parası yoksa köle olarak satılıp ve bu parayla verdiği zararı karşılaması gerekmektedir. Ayrıca hırsız suçüstü yakalanıp öldürülürse onu öldüren kişiye bir ceza verilmeyecektir. (Bkz. Çıkış, 22/1-5; ayrıca bkz. Tora, Şemot, 260-263.) Tanah'ta Tanrı tarafından bildirilen bu hükümlerin yanı sıra Yahudi din adamları hırsızlıkla ilgili hükümlerin kapsamını genişleterek hırsızın çaldığı her tür malın iki katını ödemesi gerektiğini belirtmektedir. (Bkz. Tora, Şemot, 263-264.) Yahudilik'te herhangi bir malın çalınması hırsızlık

hakkını korumayı amaçlamış⁹¹⁶ hem de hukuk kurallarına saygılı bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak bu yasağa rağmen, Musa'dan sonraki dönemlerden itibaren bu hükümler İsrailoğulları tarafından ihlal edilmiştir. Yeşu, Eriha şehri ele geçirildiği zaman burada elde edilen ganimetlerin Tanrı'ya tahsis edilmesini istemiştir. Bunun üzerine zafer sonunda elde edilen bütün değerli eşyalar Tanrı'ya tahsis edilmiştir. Ancak İsrailoğullarından bir kişi bu ganimetlerden çalıp çadırında saklamıştır. Bu nedenle Tanrı, düşmanlarına karşı İsrailoğullarına yardım etmemiştir. Böyle bir yenilgiyi beklemeyen Yeşu, Tanrı'ya niçin kendilerine yardım etmediğini sorduğunda Tanrı, hırsızlık olayından söz etmiş ve çalınan eşyalar yok edilmediği sürece onlara yardım etmeyeceğini bildirmiştir. Bu konuşmanın ardından yapılan sorgulamada hırsız bulunmuş, bütün eşyaları bir araya toplanmış ve yakılmış daha sonra da bu kişi taşlanarak öldürülmüştür.⁹¹⁷ Bu olayın etkisiyle İsrailoğulları kısa bir süre de olsa hukuk kurallarına riayet etmişlerdir. Ancak daha sonra hırsızlık, rüşvet vb. davranışlar devam etmiştir. Hatta bu tür hırsızlık ve rüşvet hadiselerine toplumun ileri gelenleri ve bunların yakınları da karışmıştır. İsrail tarihinde önemli bir şahsiyet olan Samuel, yaşlandığı zaman oğullarını İsrail halkının sorunları ile ilgilenmek üzere hakim tayin etmiştir. Fakat oğulları onun gibi adaletle hükmetmemişler, rüşvet alıp gerçekleri saptırmışlardır.

Hırsızlık, rüşvet vb. haksız kazanç edinme hadiseleri daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Özellikle İsrail krallığı ikiye ayrıldıktan sonra hırsızlık ve rüşvet olaylarında artış görülmüştür. Her geçen gün artan hırsızlık ve rüşvet olayları Tanrı tarafından eleştirilmiş ve peygamberler bu konuda halkı

kapsamına dahil edildiği gibi, konu ile bir ilgisi olmamasına rağmen, adam kaçırmamanın da hırsızlık olarak görüldüğü bildirilmektedir.(Bkz. Dinler Tarihi, I/270.)

⁹¹⁶ Alalu-Arditi vd...,156.

⁹¹⁷ Bkz. Yeremya, 6/1-27; 7/1-26.

uyarmışlar⁹¹⁸ ve bu şekilde davranmaya devam ederlerse Tanrı'nın onları cezalandıracağını haber vermişlerdir. Bu peygamberlerden biri olan Hoşea, Tanrı'nın İsrail ulusuna yardım etmek isterken onların Tanrı'dan uzaklaşıp hırsızlıkla meşgul olduklarını⁹¹⁹ bu nedenle Tanrı'nın onları cezalandıracağını söylemiştir.⁹²⁰ Yine İşaya peygamberin bildirdiğine göre toplumun önde gelenleri hırsızlarla işbirliği yapmış ve rüşvet almıştır.⁹²¹ Bütün bu yaptıklarının cezası olarak Tanrı, onları ateşle cezalandıracak, fakat onların cezası bununla sınırlı kalmayacaktır.⁹²² Peygamber Mika da devlet adamlarının rüşvetle hükmettiklerini, kahinlerin halkı bilgilendirmenin karşılığında para aldıklarını bu nedenle Kudüs'ün ve Mabel'in yerle bir edileceğini haber vermiştir.⁹²³ Bütün bu uyarılar İsrailoğullarının hırsızlık yapmalarına ve rüşvet almalarına engel olmamıştır.

M.Ö.VII. yüzyıl ile VI. yüzyılın başlarında yaşadığı ileri sürülen peygamberlerden biri olan Habakkuk,⁹²⁴ Yahuda'da hüküm süren adaletsizlikten ve yaygınlaşan hırsızlık olaylarından rahatsız olmuştur.⁹²⁵ Tanrı'nın ahlaki açıdan dejenere olan bu insanları uyarmak için onların üzerine güçlü bir milleti göndereceğini⁹²⁶ ve hırsızlık yapan bu insanların bir gün kendilerinin de yağma edileceğini bildirmiştir.⁹²⁷ Bütün uyarılara rağmen İsrailoğullarının ahlaki zafiyetleri sürgün öncesinde ve sonrasında devam etmiştir. Kudüs'ün yıkılışına şahit olan Yeremya peygamber, İsrail ulusunda adam öldürme, zina ve hırsızlık gibi suçların işlendiğini bu hatalara rağmen insanların kurtuluş beklentisi içinde olduğunu

⁹¹⁸ Sevilla Sharon, 34.

⁹¹⁹ Bkz. Hoşea, 4/1-2; 7/1.

⁹²⁰ Bkz. Hoşea, 4/3-6.

⁹²¹ Bkz. İşaya, 1/23.

⁹²² Bkz. İşaya, 5/18-26.

⁹²³ Bkz. Mika, 3/11-12.

⁹²⁴ Harman, Yahudi Kutsal Kitapları, 128.

⁹²⁵ Bkz. Habakkuk, 1/2-5.

⁹²⁶ Bkz. Habakkuk, 1/5-12.

söylemiştir.⁹²⁸ Peygamber Hezekiel ise İsrailoğullarını adil olmaları konusunda uyarmış ve onlardan zorbalığı ve soygunculuğu kaldırmalarını istemiştir.⁹²⁹ Sürgün döneminde peygamber olan Zekarya da⁹³⁰ bu konuda insanları uyarmış, Tanrı'nın hırsızları ölümle cezalandıracağını onlara tekrar hatırlatmıştır.⁹³¹ Bu anlatılanlardan anlaşıldığı üzere bütün peygamberler hırsızlık, rüşvet ve yolsuzluklarla mücadele etmiş, ancak onların bu çabaları İsrailoğullarını hırsızlık yapmaktan ve rüşvet almaktan alıkoymamıştır.

Tanrı, hırsızlık ve rüşvet ile ilgili olarak bildirmiş olduğu kanunlarla İsrailoğullarının haksız kazanç edinmesini engellemeye çalışmıştır. Ancak Tanah metinleri dikkatli bir şekilde incelendiği zaman Tanrı'nın bazen hırsızlık olaylarına karşı hiçbir tepki göstermediği,⁹³² bazen de hırsızlık yapmayı emrettiği görülmektedir. Örneğin Tanrı, İsrailoğullarına Mısır'dan çıkmadan önce Mısırlı komşularını soymalarını emretmiştir.⁹³³ İsrailoğulları da Tanrı'nın bu emrini yerine getirmişler, Mısırlıları soymuşlardır.⁹³⁴ Bir tarafta "Çalmayacaksın, komşunun malına el uzatmayacaksın" diye kurallar koyan Tanrı'nın diğer tarafta ise hırsızlığı emretmesini anlamak mümkün değildir. Hikmet Tanyu, Tanah'ta anlatılan bu olayları göz önünde bulundurarak aslında evrensel bir nitelik taşıyan On Emir'de yer alan ahlaki kuralların millileştirildiğini, "çalmayacaksın" şeklindeki emrin sadece Yahudiler için geçerli olduğunu söylemiştir.⁹³⁵

⁹²⁷ Bkz. Habakkuk, 2/8.

⁹²⁸ Bkz. Yeremya, 7/8-10.

⁹²⁹ Bkz. Hezekiel, 45/9.

⁹³⁰ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...,159.

⁹³¹ Bkz. Zekerya, 5/3-5.

⁹³² Tanah'ın ilk kitabı olan Tekvin'de anlatılanlara göre Yakub'un karısı Rahel hırsızlık yapmış ve Tanrı bu konu ile ilgili olarak hiçbir şey söylememiştir.(Bkz. Tekvin, 31/19, 34-36.)

⁹³³ Bkz. Çıkış, 3/21-22.

⁹³⁴ Bkz. Çıkış, 12/35-36.

6) İsrailoğullarında Yabancılarla Evlilik Yasağını İhlal Edilmesine Yönelik Eleştiriler

Tanah'ta yer alan bilgilere göre Tanrı, evlenmeyi ve çoğalmayı emretmiştir.⁹³⁶ O, İsrailoğullarına evlenmeyi emrederken daha çok soydaşları ile evlenmelerini tavsiye etmiştir.⁹³⁷ Ancak İsrailoğulları, ilk dönemlerden itibaren Tanrı'nın yabancılarla evlilik yapmamaları konusundaki uyarılarını dikkate almamışlardır. Onlar Musa'nın liderliğinde mısırdan çıktıkları zaman yabancılarla evlenmişler ve eşleri dolayısıyla Tanrı'dan uzaklaşıp putperest temayüller göstermişlerdir. Bu davranışları nedeniyle Tanrı onları ölümle cezalandırmıştır.⁹³⁸

İsrailoğulları, Tanrı'nın emirlerini ihlal ettikleri için O, Musa zamanında bildirdiği kuralları Yeşu zamanında tekrar etmiş, yabancı milletlerle herhangi bir şekilde ilişkide bulunmalarını yasaklamıştır.⁹³⁹ Bu kuralı ihlal ettikleri takdirde ise onlara yardım etmeyeceğini ayrıca birçok felakete maruz kalacaklarını bildirmiştir.⁹⁴⁰

⁹³⁵ Tanyu, Yahudi Kutsal Kitapları..., 119; ayrıca bkz. Tanyu, Tarih Boyunca..., I/69.

⁹³⁶ Tanah'ın ifadelerine göre Tanrı, ilk insanı yarattığı zaman onun yalnız kalmasını doğru bulmamış ve ona eş olarak kadını yaratmıştır.(Bkz. Tekvin, 2/18, 2/1-6.) Yine O, kadın ve erkek olmak üzere yarattığı zaman görevinin çoğalmak olduğunu bildirmiştir.(Bkz. Tekvin, 1/27-29.) Tanah'ta neslin devamı için belirlenen hükümlerin yanı sıra evlenmeyi teşvik eden ve kolaylaştıran bir takım ifadeler yer almaktadır. Buna göre savaşa gidileceği zaman komutanlar, nişanlı kimselere evlerine dönmelerini ve evlenmelerini tavsiye etmiştir.(Bkz. Tesniye, 20/7.) Yine bir adam evlendiği zaman onun savaşa gitmeyeceği ve ona bir yıl boyunca bir iş yaptırılmaması gerektiği belirtilmiştir.(Bkz. Tesniye, 24/5.) Yahudi din adamları da Tanah'ta yer alan bu hükümlere dayanarak evlenmeyip, Tanrı'nın dünyayı kalabalık görme isteğini yerine getirmediği için önemli bir görevi ihlal ettiğini, bu nedenle ağır bir ceza göreceğini iddia etmişlerdir.(Bkz. Tora, Şemot, 10.)

⁹³⁷ Tanrı, İsrailoğullarının yabancılarla evlilik yaptıkları takdirde eşlerinin etkisiyle kendisini unutup başka ilahlara tapacaklarını düşünerek başka kabilelerden insanlarla evlenmeleri yasaklamış(Bkz. Tesniye, 7/3, 4-5; 17/17.) ve bu kabilelerin hangileri olduğunu tek tek açıklamıştır.(Bkz. Çıkış, 34/11-17; Tesniye, 7/1-4.) Tanah metinleri dikkatli bir şekilde incelendiği zaman yabancılara yönelik bu dışlayıcı tavrın atalar dönemine kadar dayandığı görülmektedir. Çünkü İbrahim, oğlu İshak için Kenan bölgesi yerine uzakta kalan Harran bölgesinden, kendi akrabalarından eş getirtmiştir.(Bkz. Tekvin, 24/2-5.) İbrahim'in bu tavrı oğlu İshak tarafından da devam ettirilmiştir. O da oğlu Yakub'a kendi akrabalarından kadınlarla evlenmesini emretmiştir.(Bkz. Tekvin, 27/46; 28/1-3.) Yakup babasının tavsiyesine uyarak dayısının kızları ile evlenmiştir.(Bkz. Tekvin, 29/21-29.) İshak'ın diğer oğlu Esav ise yabancı kadınlarla evlenerek babasının tavsiyesine uymamıştır.(Bkz. Tekvin, 24/34-35; 28/8-10.) Yahudi din adamlarına göre Esav yapmış olduğu bu evliliklerle atası İbrahim'in misyonunu tamamlamaya layık olmadığını göstermiştir.(Bkz. Tora, Bereşit, 194.)

⁹³⁸ Bkz. Sayılar, 25/1-9.

⁹³⁹ Bkz. Yeşu, 23/7-13,

⁹⁴⁰ Bkz. Yeşu, 23/14.

İsrailoğulları bu ilahi uyarılara rağmen Yeşu'dan sonra Tanrı'nın ilişkide bulunmalarını yasakladığı milletlerden eşler almışlar, kızlarını onlara vermişlerdir. Kurulan bu akrabalık bağı örf ve adetlerini ve inanç esaslarını etkilemiştir. Bu etkileşim dolayısıyla Tanrı'yı bırakıp bu milletlerin ilahlarına kulluk etmişlerdir. Bunun üzerine Tanrı onları Mezopotamya kralına köle yapmıştır.⁹⁴¹ Yine Hakimler döneminde nezir⁹⁴² olan Şimşon yabancılarla evlilik yasağına ve anne babasının karşı çıkmasına rağmen bir Filisti ile evlenmiştir.⁹⁴³ İsrailoğulları sadece bireysel olarak değil toplu bir şekilde yabancılarla evlilik yasağını ihlal etmişlerdir. İsrail kabilelerinden Benyaminoğulları yapmış oldukları ahlaksızlık sebebiyle diğer kabileler tarafından kılıçtan geçirilmişlerdir. Fakat bu kabileler Benyaminoğullarının tamamen yok olmasını önlemek için bir takım tedbirler almışlardır. Bunun için ilk önce kendi kızlarını Benyaminoğulları ile evlendirmişlerdir. Ancak bu tedbirin yeterli olmadığını görünce bu kabilenin erkeklerini yabancı kadınlarla evlendirmişlerdir.⁹⁴⁴

Hakimler döneminde bu şekilde ihlal edilen yasak krallar döneminde de ihlal edilmiştir. Krallar dönemine gelindiğinde ise bu yasak sadece halk tarafından değil toplumun liderleri tarafından da dikkate alınmamıştır. Tanrı'nın önünde İsrail ulusunu temsil eden krallardan⁹⁴⁵ biri olan Davut, Hitti Urya'nın karısı Bet-şeba'yı eş olarak almıştır.⁹⁴⁶ Kral Süleyman ise hem Mısır Firavunun kızı ile evlenmiş⁹⁴⁷

⁹⁴¹ Bkz. Hakimler, 3/5-9.

⁹⁴² Nezir (nazir) : Tanah'ta yer alan bilgilerden anlaşıldığı üzer nezir, Tanrı ile yakınlık kurabilmek için diğer insanlardan ayrı yaşamayı seçen kişidir. Bu konu ile ilgili hükümler Sayılar kitabında yer almaktadır.(Bkz. Sayılar, 6/2-22.) Buna göre bir kişinin nezir olabilmesi için bazı koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu koşullardan bazıları şunlardır: Şarap içmemek ve üzümünden yapılan herhangi bir şeyi yememek, saçlarını kestirmemek ve manevi açıdan kişiyi kirlettiği düşüncesiyle ölümlerle temas etmemektir.(Bkz. Parry,72.)

⁹⁴³ Bkz. Hakimler, 13/24-25; 14/1-17.

⁹⁴⁴ Bkz. Hakimler, 19/1-30; 20/1-48; 21/1-25.

⁹⁴⁵ Harman, Yahudilik'te Peygamberlik...,152.

⁹⁴⁶ Bkz. II. Samuel, 11/2-27.

hem de Tanrı'nın ilişkide bulunmalarını istemediği milletlerden eşler almıştır. Süleyman ihtiyarlığı döneminde bu eşleri dolayısıyla Tanrı'yı bırakıp onların ilahlarına yönelmiştir. Bu davranışı nedeniyle Tanrı, krallığı onun neslinin elinden alacağını bildirmiştir.⁹⁴⁸ Nitekim Tanrı'nın bu vaidi daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiş ve krallık ikiye ayrılmıştır. Krallığın ikiye ayrılmasında dış evliliklerin etkisi olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde de yabancılarla evlilik yapılmıştır. Örneğin İsrail krallarından Ahab, Sayda kralının kızı İzabel'le evlenmiştir. İzabel kendi tanrılarını İsrail'e taşımıştır. Ahab da İzabel'in etkisiyle bu ilahlar için mezbahlar inşa etmiş, bu davranışı nedeniyle Tanrı'nın gazabına uğramıştır.⁹⁴⁹ Yahuda kralı Yehoram da İzabel'in kızı Atalya ile evlenmiştir.⁹⁵⁰ Atalya, annesi gibi Fenike ilahlarını Yahuda'ya getirmiştir.⁹⁵¹ Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi İsrailoğulları, hemen her dönemde halkı ve yöneticisi ile birlikte Tanrı'nın yabancılarla evlilik yapılmaması ile ilgili yasağını ihlal etmişlerdir. Ancak İsrailoğulları, daha sonraki dönemlerde siyasi, sosyal açıdan birtakım felaketler yaşamışlar ve bütün bu olumsuzlukların yaşanmasında yabancı kadınlarla yapılan evliliklerin etkisi olduğunu düşünmüşlerdir. Nitekim sürgün döneminden sonra İsrailoğullarının siyasi lideri olan Nehemya⁹⁵² ve dini lideri olan Ezra, yabancı kadınlarla evlilik yapılmasını kesin olarak yasaklamışlardır.

⁹⁴⁷ Bkz. I. Krallar, 3/1.

⁹⁴⁸ Bkz. I. Krallar, 11/1-14.

⁹⁴⁹ Bkz. I. Krallar, 16/29-34.

⁹⁵⁰ Bkz. II. Krallar, 8/16-20. Tanah'ta yabancıların onuncu nesle kadar İsrailoğulları arasına alınmayacağına dair yasağa (Bkz. Tesniye, 23/3-5.) rağmen bu evlilik yapılmıştır.

⁹⁵¹ Sevilla Sharon, 26.

⁹⁵² Tanah'ta yer alan bilgilere göre Nehemya Kudüs'e döndüğü zaman İsrailoğullarının kahinler (Bkz. Nehemya, 7/63.) dahil herkesin yabancı kadınlarla evlendiğini, bu evlilikten olan çocukların ana dillerini unuttuklarını görmüştür. O, yaptıkları bu yanlış sebebiyle İsrailoğullarını uyarmış (Bkz. Nehemya, 13/23-28.) onlarda Nehemya'nın bu uyarılarını dikkate alarak yabancı kadınlarla evlilik yasağına riayet edeceklerine dair söz vermişlerdir. (Bkz. Nehemya, 10/30.)

Ezra, yabancı kadınlarla evlilik konusunda Nehemya'ya göre daha titiz davranmıştır. M.Ö.V. yüzyılın ilk yarısında görev yaptığı tahmin edilen Ezra⁹⁵³ Kudüs'e geldiğinde İsrailoğullarına yabancı kadınlarla evlendikleri için öfke duymuş, elbiselerini parçalayarak tepkisini ortaya koymuştur. O, bu konuda halkını uyarmak için herkesin katıldığı bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantıda Musa'ya verilen kanun kitabını okuyarak⁹⁵⁴ yerine getirmeleri gereken şartları hatırlatmıştır. O, İsrailoğullarına yabancı kadınlarla evlenerek büyük günah işlediklerini; bu nedenle derhal bu kadınlardan boşanmalarını emretmiştir.⁹⁵⁵ Onun yapmış olduğu çalışmalarla ilgili olarak şöyle bir yorum yapılmıştır. Buna göre Ezra, daha önceden Tanrı tarafından isimleri bildirilen kavimler dahil olmak üzere diğer bütün yabancı topluluklardan kadınlarla evlenmeyi yasaklamış ve yasanın gerekçesinde ise değişiklik yapmıştır. Artık yabancı kadınlarla evlilik yasağının gerekçesi sadece İsrail halkının dinden uzaklaşması değildir. İsrailoğulları yabancı kadınlarla evlenerek İsrail neslinin bu kutsallığına zarar vermişlerdir. Ona göre İsrailoğullarının diğer milletler karşısındaki konumu, kahinlerin İsrailoğulları arasındaki konumuna benzemektedir. Kahinler için belirlenen evlilik kuralları⁹⁵⁶ ile nesillerinin korunduğu gibi İsrailoğullarının da kutsal nesillerinin korunması gerekmektedir.⁹⁵⁷ Ancak İsrailoğulları yabancılarla evlilik yaparak Tanrı tarafından kendilerine verilen kutsallığa aykırı davranışta bulunmuşlardır.⁹⁵⁸

⁹⁵³ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Çev. Ali Berkay, İstanbul 2003, II/295.

⁹⁵⁴ Bkz. Nehemya, 8/1-4.

⁹⁵⁵ Bkz. Ezra, 10/1-44.

⁹⁵⁶ Tanah'ta kahinlerin kimlerle evlenemeyeceği şu sözlerle dile getirilmiştir: "Ve Rab Musa'ya dedi: Harunoğullarına, kahinlere söyle ve onlara de:...Fahişe veya bozuk kadın almayacaklar ve kocasından boşanmış kadın almayacaklar; çünkü kahin Allah'ına mukaddestir." (Bkz. Levililer, 21/1-7.)

⁹⁵⁷ Christine Hayes, Intermarriage and Impurity in Ancient Jewish Sources, Harvard Theological Review, Michigan 1999, 92:1, 6, 9. Tanah'ın son kitabı olarak kabul edilen Malaki'de bu görüşü doğrulayan ifadeler rastlanmaktadır. (Bkz. Malaki, 2/11.)

⁹⁵⁸ Hayes, Intermarriage...,10

Yabancı kadınlarla evlilik konusunda Tanah metinlerini dikkatli bir şekilde incelediğimiz zaman Tanrı bir taraftan İsrailoğullarına yabancılara evlilik yaptıkları için günah işlediklerini söylerken diğer taraftan kendisi ilk dönemlerde yabancılarla yapılan evliliklere izin vermiştir. Örneğin Musa, Medyen kahininin kızı Tsippora ile evlenmiştir.⁹⁵⁹ Tanrı bu evliliği dolayısıyla Musa'yı hiçbir şekilde eleştirmemiştir. Ayrıca yabancı kadınlarla evlilik konusunda hassasiyet gösteren İsrail ulusunun atası İbrahim de kendisi bir Mısırlı ile evlenmiştir⁹⁶⁰. Bu örneklerden anlaşıldığı gibi hem İbrahim hem de Tanrı birbiriyle çelişen tavırlar sergilemişlerdir.

⁹⁵⁹ Bkz. Çıkış, 2/16.

⁹⁶⁰ Bkz. Tekvin, 16/1.

SONUÇ

Çalışmamızda Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta Tanrı'nın Yahudilerin dini hayatına yönelik eleştirileri ele alınmıştır. Bu bağlamda Yahudi kutsal kitabı Tanah'ı incelediğimizde onun sadece Tanrı'nın emirlerini içeren bir kutsal kitap olmadığı aynı zamanda ilk dönem Yahudilerinin hayatını konu alan bir tarih kitabı niteliğinde olduğu anlaşılmıştır. Tanah'ta anlatılanlara göre Tanrı, tarih sahnesine çıktıkları ilk günden itibaren İsrailoğullarının yanında yer almıştır. O, İsrailoğullarının ataları ile yaptığı ahitle onları diğer milletlerden daha üstün bir konuma getirmiştir. Tanrı, Onun isteklerini yerine getirdikleri sürece onları bir çok nimetle ödüllendireceğini, Nil'den Fırat'a kadar olan toprakları onların nesillerine vereceğini ve sayılarını çöldeki kumlar kadar çoğaltacağını vaadetmiştir. Ancak Onun emirlerine uymayıp ahdi bozdukları zaman onları birçok bela ve musibetle cezalandıracağını söylemiştir.

Tanah'ta bildirildiğine göre Tanrı, "çocuklarım" diye nitelendirdiği İsrailoğullarını Mısır'da köle oldukları zaman da yalnız bırakmamıştır. Onları kölelikten kurtarması için Musa'yı görevlendirmiştir. Tanrı, İsrailoğullarını Musa liderliğinde Mısır'dan çıkarıp kölelikten kurtardıktan sonra da çölde yalnız bırakmamıştır. Onları burada bir çok nimetten faydalandırıp, açlıktan ve susuzluktan kurtarmıştır. Bu sırada Tanrı, İsrailoğullarına Musa aracılığıyla emir ve yasaklarını bildirmiş ve onlardan bu yasalara uyacaklarına dair söz almıştır. Ardından bu sözleşme kesilen hayvanların kanı ile mühürlenmiştir. Bu olaydan çok kısa bir süre sonra İsrailoğulları Tanrı'nın Musa'ya yardımcı olarak tayin ettiği Harun'a gelerek ondan kendileri için bir ilah yapmasını istemişlerdir. Harun, onların bu isteklerine uyup onlar için altından bir buzağı yapmıştır. İsrailoğulları Tanrı Yahve'yi bırakıp altın buzağıya tapmışlar ve bu şekilde ahdi bozmuşlardır. İşledikleri bu büyük

günahtan dolayı Tanrı, İsrail halkını çok ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Ancak İsrailoğulları verilen cezalara rağmen sık sık Tanrı'nın emir ve yasaklarını ihlal etmişlerdir. İsrailoğulları Tanrı yasakladığı halde putperest topluluklarla ilişkide bulunmuşlar, onların etkisiyle Tanrı'yı bırakıp bu milletlerin ilahlarına kulluk etmeye başlamışlardır. İsrailoğullarındaki bu putperest temayüller o kadar yaygınlaşmıştır ki, başlangıçta putperestlikle mücadele eden bazı yöneticiler daha sonra putperestliğe meyletmişlerdir. İsrailoğulları, sadece putperest temayüller göstermekle kalmamışlar bazı dönemlerde Tanrı Yahve'nin gücünden, hatta varlığından şüphe etmişlerdir. İsrailoğullarında sadece halkın bir kısmı değil, Tanrı tarafından seçilen özel kişiler de Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek istememişler ve verdiği hükümlerden dolayı onu eleştirmişlerdir. İnanç açısından dejenere olan bu toplumda Tanrı'nın verdiği cezaların etkisiyle zaman zaman düzelme görülse de bu çok uzun sürmemiştir. Tanrı'nın emirlerine riayet etmeyen liderlerin yanı sıra dini hayata yönelik reform çalışmaları yapan liderler de olmuştur. Ancak onlar bu çabalarında tam bir başarı sağlayamamışlardır. Tanrı, İsrailoğullarını doğru yola sevk etmek için bir çok peygamber göndermiştir. Ancak İsrailoğulları peygamberlerin uyarılarını dikkate almadıkları gibi onların peygamberlik görevini yerine getirmelerine de izin vermemişlerdir. Bütün bunların sonucunda Tanrı, İsrailoğullarını bazen hastalıkla bazen de güçlü bir düşman eliyle cezalandırmıştır.

Tanah'ın ifadelerinden anlaşıldığı üzere İsrailoğullarının inanç esaslarındaki samimiyetsizlikleri ibadetlerine yansımıştır. Tanrı'ya ulaşmak için bir vasıta niteliğinde olan ibadetler zamanla araç olmaktan çok amaç haline getirilmiştir. İsrailoğulları bir süre sonra işledikleri günahların cezasından kurtulmak için samimi bir şekilde tövbe etmek yerine bütün şartları yerine getirilerek sunulan kurbanların

yeterli olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Bundan dolayı işledikleri her günah için Tanrı'ya sabah akşam kurban sunmuşlardır. İsrailoğulları ibadette şekilciliğe önem vermenin yanında Tanrı'nın ibadet ve istirahat günü olarak belirlediği Şabat günün kurallarını da ihlal etmişlerdir. Tanrı'nın bu konudaki hassasiyetine rağmen İsrailoğulları Şabat günü yapılması gerekenleri tam olarak yerine getirmemişlerdir.

İsrailoğulları inanç esaslarını tam olarak benimseyemedikleri ve ibadetleri hakkıyla yerine getiremedikleri gibi ahlak kurallarını da yeterince uygulayamamışlardır. İnanç ve ibadetlerdeki samimiyetsizlik İsrailoğullarının ahlaki değerlere yaklaşımını da olumsuz etkilemiştir. Onlar, Tanrı tarafından şiddetle yasaklanmasına rağmen zina suçu gibi cinsel suçlar işlemişlerdir. Yine Tanah'ta yer alan bilgilere göre İsrailoğulları dinin temelini oluşturan Tanrı sevgisini yitirip ahlaki zaafiyet içinde oldukları gibi dürüstlük, adalet ve iyilik gibi erdemli davranışları tümüyle terk etmişlerdir. Tanrı, kendisini unutup hakkı ve adaleti gözetmeden birbirine kötülük eden bu insanları çok ağır bir dille eleştirmiş; onları hastalık ve kıtlık gibi felaketlerle cezalandırmıştır. Tanrı, işledikleri günahlar sebebiyle İsrailoğullarının büyük bir kısmını ortadan kaldırsa da onları tamamen yok etmemiştir. Tanah'ın ifadelerine göre İsrailoğulları bunu hak etmeseler de Tanrı, ahit yaptığı bu milletin diğer topluluklar karşısında aşağılanmasını uygun görmediği için onların hayatta kalmalarını sağlamıştır.

Tanah metinleri üzerinde yaptığımız bu çalışmada dikkatimizi çeken bir başka konu da şudur. Tanrı, bir taraftan İsrailoğullarının yaptıkları küçük hatalar sebebiyle onları eleştirirken diğer taraftan işlenen büyük günahlar için ne bir ceza vermiş ne de bir uyarıda bulunmuştur. Burada Tanrı'nın bu tutumunu anlamak mümkün değildir. Çünkü Tanah'ta bir tarafta her an her şeye müdahale eden bir

Tanrı imajı çizilirken diğ er tarafta işlenen bu büyük günahlar karşısında hiçbir yaptırımıda bulunmayan bir Tanrı tasviri yapılmaktadır. Kanaatimizce bu çelişkinin sebebi Tanah metinlerinin farklı zamanlarda farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Yahudiler Tanah'ın Tanrı tarafından gönderildiğini ve günümüze kadar bir değişikliğe uğramadığını iddia etseler de Tanah metinlerinde görülen çelişkiler bunun doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ADAM, Baki, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, İstanbul 2001.

_____, “Yahudilik’te Din Kavramı ve Din Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları II, Ankara 2000.

_____, “Yahudilik ve Şiddet”, İslamiyat, 2002, C.V,S.1.

_____, “Yahudilğin Hristiyanlığa ve İslama Bakışı”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1998, C.XXXVII.

_____, Mehmet KATAR, Dinler Tarihi, İlahiyat Önlisans Programı (İÖP), Eskişehir 2002.

ALALU, Suzan, Karla Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo, Sara Yanarocak, Yahudilikte Kavram ve Değerler, İstanbul 2001.

ARMSTRONG, Karen, Tanrı’nın Tarihi, Çev: Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, Ankara 1998.

“Astarti”, Meydan Larousse, İstanbul 1969, (I).

“Astarti”, Ana Britannica, İstanbul 1987, (II).

ATEŞ, Süleyman, Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali, İstanbul ty.

ATEŞ, Ali Osman, İslam’a Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri, İstanbul 1996.

“Baal”, Ana Britannica, İstanbul 1987, (III).

“Baal”, Meydan Larousse, İstanbul 1969, (II).

BESALEL, Yusuf, Yahudi Tarihi, İstanbul 2000.

_____, Yahudilik ansiklopedisi, İstanbul 2001-2002, (I-III).

BLANK, Sheldon, H., "Baal", The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E.) Edited by. İsaac Landman, New York 1948, (II).

BROWNING, R.F., Oxford Dictionary of the Bible, New York 2004.

BUCAILLE; Maurcie, Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an, Çev. Mehmet Ali Sönmez, Ankara 1984.

CİLACI, Osman, "İlahi Dinler Açısından Günah Kavramı", Diyanet Dergisi, Ankara 1988, C. XXIV, S. IV.

_____, Dinler ve İnançlar Terminolojisi, İstanbul 2001.

CHALLAYE, Felicien, Dinler Tarihi, Çev: Samih Tiryakioğlu, İstanbul

COHON, Samuel, S., "Torah", The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E.) Edited by. İsaac Landman, New York 1948, (X).

ÇELEBİ, Ahmet, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi Açısından YAHUDİLİK, Çev: Ömer Faruk Harman, Ahmet M. Büyükçınar, İstanbul 1978.

DEMİRCİ, Kürşat, Dinlerin Dejenerasyonu, İstanbul 1985.

_____, Yahudilik ve Dini Çoğulculuk, İstanbul 2000.

Dinler Tarihi Ansiklopedisi, by.1999, (I-II).

ELBAGEN, Ismar, "Torah Reading of", The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E.) Edited by. İsaac Landman, New York 1948, (X).

ELİADE, Mircea, Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, Çev: Mehmet Aydın, Konya 1995.

_____, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Çev: Ali Berktaş, İstanbul 2003, (II).

- ERDEM, Mustafa, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (A.Ü.İ.F.D.) Ayrı Basım, Ankara 1998, C.XXXVII.
- FEYİZLİ, Tahsin, İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban, İstanbul 1993.
- FRIEDMAN, Richard Elliot, Kitab-ı Mukaddesi Kim Yazdı?, Çev: Muhammet Tarakçı, İstanbul 2004.
- FULCO, William, J. S.J, "El", The Encyclopedia of Religion (E.R), Editor in Chief, Mircea Eliade, New York 1987, (V).
- GÜÇ, Ahmet, Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban, Bursa 2003.
- GÜNALTAY, Şemseddin, Yakın Şark III. Suriye ve Filistin, Ankara 1947.
- GÜNDÜZ, Şinasi, Din ve İnanç Sözlüğü, Ankara 1998.
- GÜRKAN, Salime Leyla, Yahudilik'te Şabbat (Sebt) –Kökeni, İlgili İnanç ve Uygulamaları-,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 1994.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, Dünya İnançları Sözlüğü, İstanbul, 2000.
- _____, İslam İnançları Sözlüğü, İstanbul 1984.
- HARMAN, Ömer Faruk, Yahudi Kutsal Kitapları (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1988.
- _____, Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler, İslam Tetkikleri Dergisi, İstanbul 1995, C. IX, S. IX.
- _____, "Ahdi Atık",Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A.), by. ty. C. I.

- HAYES, Cristine, İntermariage and Impurity in Ancient Jewis Sources, Harvard Theological Review, Michigan 1992, 92:1.
- İŞİK, Halim, Yahudi Kutsal Kitabında Tanrı İnancı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993.
- İbrani Din Bilgisi (Özetler), İstanbul 1966.
- İbrani Tarihi, Kitab-ı Mukaddesten Özetler, İlk Çağdan Babil Devrine Kadar, İstanbul 1964.
- İNCİ, Salih, Eski Ahit'te Peygamberlere İsnad Edilen Ahlaki Zaaflar/Günahlar ve Kur'an'ın Peygamberlik Anlayışı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2001.
- JOSEPH, Max, "Covenant", The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E.) Edited by. İsaac Landman, New York 1948, (IV).
- The Jerusalem Bible, Jerusalem 1989.
- KATAR, Mehmet, Yahudilik'te Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Tövbe, Ankara 2003.
- KAUFMAN, Francine- Jasy Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, Çev: Mehmet Aydın, Ankara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), C. XXIX, Ankara 1987.
- _____, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, Çev: Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya 2000.
- "Kemoş", Meydan Larousse, İstanbul 1972, (VII).
- Kitabı Mukaddes, (Eski ve Yeni Ahit), İstanbul 2000.
- KOHLER; Kaufman, "Covenant", The Jewish Encyclopedia, (J.E.) New York and London 1903, (IV).
- KRAMERS, J.H., "Menf", İslam Ansiklopedisi (İ.A.), İstanbul 1657, C.VII.

- KURT, Ali Osman, Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da İrtidat, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2000.
- _____, Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006.
- KUTLUAY, Yaşar, İslam ve Yahudi Mezhepleri, İstanbul 2001.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, "İbadet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A.), İstanbul 1999, C.XIX.
- KÜÇÜK, Alparslan, Yahudilik'te Hristiyanlık'ta ve İslam'da Kutsal Kitap Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2000.
- "Levioğulları", Ana Britannica, İstanbul 1989, (XIV).
- "Molek", Ana Britannica, İstanbul 1989, (XVI).
- NEUSNER, Jacop and AVERY-PECK, Alan, The Routledge Dictionary of Judaism, Ankara 2004.
- PARRY, Rabbi Aaron, Talmud Nedir?, Çev: Esterya Seval Vali, İstanbul 2005.
- "Rama", Meydan Larousse, İstanbul 1972, (X).
- ÖRS, Hayrullah, Musa ve Yahudilik, İstanbul 1966.
- ÖZEN, Adem, Yahudilik'te İbadet, İstanbul 2001.
- ÖZER, Yusuf Ziya, Mısır Tarihi, Ankara 1939.
- ÖZKAN, Ali Rafet, Dinlerde Kurban Kültü, Ankara 2003.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, İstanbul 1983.
- SCHİMMEL, Annamaria, Dinler Tarihine Giriş, İstanbul 1999.

SEZEN, Yumni, Kurban ve Din, İstanbul 2004.

SEVİLLA-SHARON, Moshe, İsrail Ulusunun Tarihi, Yeruslayim 1981.

SİNANOĞLU, Mustafa, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet,
Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora
Tezi), İstanbul 1995.

_____, "Eski Ahit ve Kur'an-ı Kerim'de Sina Vahyi", İslami Araştırmalar
Dergisi, İstanbul 1998, S. III.

ŞİMŞEK, Sabit, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Tanrı Anlayışı, Ankara
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi),
Ankara 2001.

"Talmud", Ana Britannica, İstanbul 1990,(XX).

TANYU, Hikmet, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, İstanbul 1976, (I).

_____, Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, Ankara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1966, C. XIV.

_____, "Büyü", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A.),
İstanbul 1992, C.VI.

TOPÇUOĞLU, Hamide, Eski İsrail Hukuku, Ankara 1948.

TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla TORA ve AFTARA, 1.Kitap, Bereşit,
Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 2002.

TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla, TORA ve AFTARA, 2.Kitap, Şemot,
Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 2004.

TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla, TORA ve AFTARA, 3.Kitap, Vayikra,
Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 2006.

- TÜMER, Günay, “Çeşitli Yönleriyle Din”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1986, C. XXVIII.
- TÜMER, Günay – Abdurrahman KÜÇÜK, Dinler Tarihi, Ankara 1997.
- ÜNAL, Asife, Yahudilik’te Hristiyanlık’ta ve İslam’da Evlilik, Ankara 1998.
- ÜZÜM, Hamza, Tevrat ve Talmud’a Göre Yahudi Olmayanların Statüsü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.
- WICKWIRE, Daniel, Yahudi, Hristiyan ve İslam Kaynaklarına Göre Kutsal Kitabın Değişmezliği, İstanbul 1999.
- YILDIRIM, Suat, “Baal”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A.), İstanbul 1991, (IV).
- YVER, G., “Tebessa”, İslam Ansiklopedisi (İ.A.), İstanbul 1974, C.XII.